

Δεκαπενθήμερος ΠΟΛΙΤΗΣ

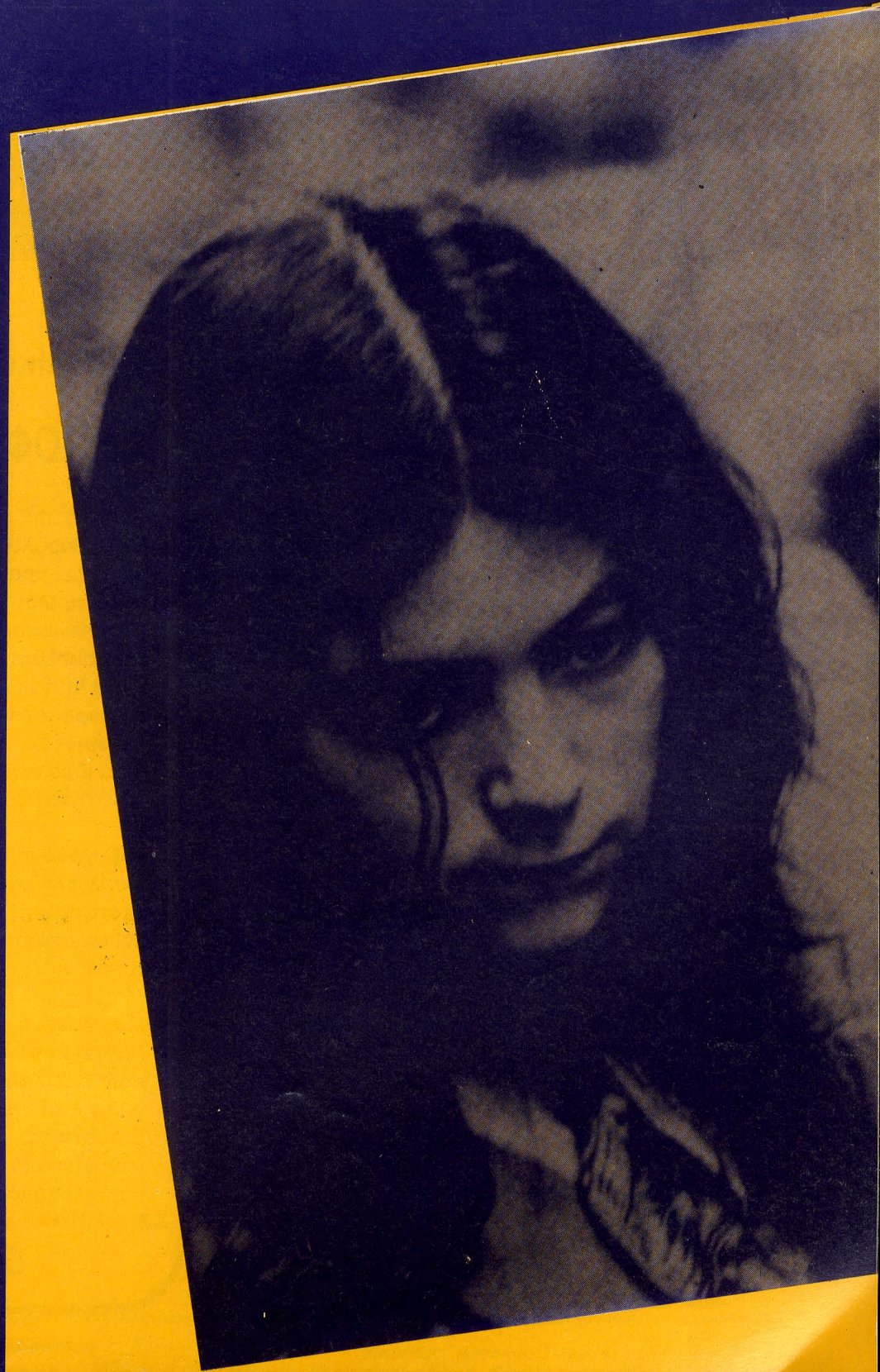
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 19 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1985, ΤΕΥΧ. 38, ΔΡΧ. 100

«Στό χῶρο
τῆς λεγόμενης
ἀριστερῆς
διανόησης»

ΠΑΣΟΚ:
Μαζί ἢ ἐναντίον

Κέντρα Ὑγείας:
"Ὅλοι οἱ δρόμοι
ὁδηγοῦν στήν Ἀθήνα;

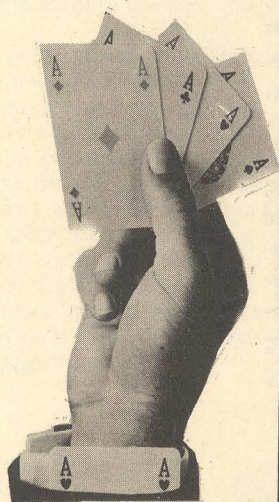
Οὐμπέρτο Ἴεκο:
Τό ὄνομα
τοῦ ρόδου

Παρασκευή 19 'Απριλίου 1985
 τεύχ. 38, δρχ. 100, Κέκροπος 2,
 'Αθήνα 105 58
 τηλ. 32.39.645 και 32.28.791

Δεκαπενθήμερος ΠΟΛΙΤΗΣ

Περιεχόμενα

Μόνο με 4.000 δρχ.
 τὰ τεύχη του

πολιτη

ἀπό τό 1 ἕως τό 65
 ὄλο τό περιοδικό ἀπό τό 1976
 ἕως τό 1984
 μαζί με τόν

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΗ

Μπορείτε νά παραγγεῖλετε τή σειρά
 στὰ βιβλιοπωλεία ἢ στὰ γραφεῖα μας

Θέση: ...Νερό στό μύλο τῆς ἀντίδρασης	4
'Ο Δεκαπενθήμερος, Περιδιαβάζοντας τήν πολιτική ἐπικαιρότητα ...	5
<hr/>	
Τό κείμενο τῶν 116 καί ὁ κ. Μητσοτάκης	7
'Αγγελου 'Ελεφάντη, Στόν χῶρο τῆς λεγόμενης ἀριστερῆς διανόησης	8
'Αντώνη Μανιτάκη, 'Αναθεώρηση τοῦ Συντάγματος (συνέντευξη)	10
Βασίλη Ζουναλή, Σταύρου Λιβαδά, ΠΑΣΟΚ: Μαζί ἢ ἐναντίον;	14
<hr/>	
Δαμιανοῦ Παπαδημητρόπουλου, Κέντρα 'Υγείας: "Ὅλοι οἱ δρόμοι ὀδηγοῦν στήν 'Αθήνα;	17
Γιώργου Καρρά, Τά ΜΑΤ ὡς προεκλογική παροχή	20
<hr/>	
Δημήτρη 'Αβραμίδη, "Ἐνα ἐργοστάσιο ξύλου στὰ Γρεβενά	21
<hr/>	
Σημεῖα	22
<hr/>	
Οἱ παράνομοι Πολωνοὶ διηγοῦνται τήν καθημερινή τους ζωή	24
Γιώργου Μαργαρίτη, 'Η 'Αλβανία μετὰ τόν 'Εμβέρ Χότζα	25
'Η Εὐρώπη τῶν 12 σέ ἀριθμούς	26
Μιχάλη Παπαγιαννάκη, Σουδάν: 'Αλλαγὴ φρουρᾶς	28
<hr/>	
Σπύρου 'Ι. 'Ασδραχᾶ, Κοινοτικοὶ θεσμοὶ καί πολιτισμική παρέμβαση: ἡ ἑλληνική περίπτωση!	30
Γιάννη Τσιώμη, 'Η «ἑλληνικότητα» στήν ἀρχιτεκτονική	32
<hr/>	
Βάσως Κιντῆ, Γιά νά βάλουμε τόν Μάρξ στή θέση του	34
'Α. Γράμματου, Σχολ(ι)αστικὸς λαϊκισμὸς	36
<hr/>	
Philippe Renard, «Τό ὄνομα τοῦ ρόδου» τοῦ Οὐμπέρτο 'Ἐκο	37
Διονύση Καψάλη, «'Ο Καβάφης καί ἡ δεύτερη σοφιστική» τοῦ Γιάννη Δάλλα	42
Διονύση Καψάλη, «'Οδυσσεὺς 'Ελύτης: κριτική μελέτη» τοῦ Μάριο Βίτι	43
Χρῦσας Προκοπάκη, «'Ιδεολογικὲς χρήσεις τοῦ κοραϊσμοῦ στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα» τοῦ Φίλιππου 'Ηλιοῦ ...	46
<hr/>	
ΤΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ	48
<hr/>	
ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ	49

'Ἰδιοκτησία Σ. Δελέγκας καί Σία Ο.Ε. • 'Εκδότης 'Αγγελος 'Ελεφάντης, Μάρκου Μουσού
 ὁδου 34, 'Αθήνα. • Τυπογραφεῖο Χαϊδεμένος, Λεωφ. Βουλιαγμένης 429, τηλ. 9440997

...ΝΕΡΟ ΣΤΟ ΜΥΛΟ ΤΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ

Ωστε ο αγώνας της 'Αριστεράς δικαιώνεται τότε, όταν αυτή συμβάλλει στην ανάδειξη του κ. Σαρτζετάκη ως Προέδρου της Δημοκρατίας; "Ωστε τότε μόνον δεν θα τρίζουν τα κόκαλα των νεκρών της, όταν αυτή έχοντας ολοκληρωτικά υποκύψει στο δίλημμα ΠΑΣΟΚ ή Δεξιά απαντά υποτακτικά: ΠΑΣΟΚ; "Ωστε οι αγώνες των αριστερών για τη δημοκρατία, την οποία διεκδίκησαν ως πλαίσιο που θα κατοχύρωνε τα δικαιώματά τους στην πολιτική αντιπαράθεση, τελείωσαν με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία; Μήπως λοιπόν η 'Αριστερά βρίσκεται ή ίδια πιά στην εξουσία και δείχνει το «πραγματικό αποκρουστικό της πρόσωπο» μη αντιδρώντας στις αντιδημοκρατικές και αντισυνταγματικές μεθοδεύσεις, μιά και τώρα προερχόταν από αυτήν και όχι από τους αντιπάλους της;

"Ωστε ο αγώνας τώρα για άλλους μέν δικαιώνεται, για μās πάντως δικαιώθηκε; Τελείωσε; Μήπως ο λαός βρίσκεται σήμερα στην εξουσία, μιά και η Αύριανή του δίνει την ψευδαίσθηση ότι είσχωρεϊ στά άδυντά της, ότι τον πληροφορεί για τίς άτασθαλίες της, ότι η φωνή της έφημερίδας του έπηρεάζει τίς αποφάσεις της; "Ωστε λοιπόν δεν έχουμε πιά μέλλον, αίτήματα, προοπτική για την οποία θέλουμε νά παλέψουμε, κοινωνικές τάξεις των οποίων τά συμφέροντα θέλουμε νά υπερασπίζουμε, και δέν διεκδικούμε πλέον τή διεύρυνση τής δημοκρατίας, τουλάχιστον ως κατοχύρωση του δικαιώματος στην έντιμη πολιτική και κοινωνική πάλη; "Ωστε ανάμεσα στους αγώνες του παρελθόντος πού, άς δεχτούμε, μās έφτασαν μέχρις εδώ και τούς σημερινούς και αύριανούς αγώνες πού θά έξυπηρετήσουν τά δράματα και τήν προοπτική για τό μέλλον, τόσο βαρύ είναι τό παρελθόν, τόσο έλαφρύ είναι τό αύριο;

Τό παρελθόν βαραίνει, τό γνωρίζουμε. "Οπως γνωρίζουμε επίσης ότι η ανανεωτική 'Αριστερά είναι η μόνη πολιτική δύναμη πού εκτός από παρελθόν και παρόν έχει και μέλλον, έχει ιστορική προοπτική. Πώς όμως θά πείσουμε γι' αυτό και τον πολύ κόσμο, όταν αυτός κρίνοντας από τήν έλλειψη αντίδρασης σέ όσα έγιναν, ένστικτωδώς μās καταγράφει ως κίνημα άνύπαρκτης προοπτικής, ή έστω ως κίνημα του οποίου η προοπτική ταυτίζεται με εκείνη τής σημερινής εξουσίας και ταυτόχρονα δικαιώνεται μέσω αυτής;

Η υπόθεση τής εκλογής νέου Προέδρου τής Δημοκρατίας είχε μιά έντονα συμβολική χροιά από κάθε πλευρά. Ήταν άλλωστε και τό μοναδικό νόημα πού καταρχήν είχε, κάθε άλλο πάντως παρά άνούσιο. Έμεις άραγε τί έντύπωση θέλουμε νά δώσουμε; "Οτι στην κατά Κουτσόγιωργα «σύγκρουση των δύο κόσμων», των τόσο άπελπιστικά ίδιων, ο δικός μας κόσμος είναι ο κόσμος του κ. Κουτσόγιωργα; Και αν μέν ήταν, είχε καλώς. Δέν είναι όμως.

"Όλα αυτά ο πολός κόσμος άδυνατεί ίσως νά τά περιγράψει· δυστυχώς όμως είναι σέ θέση νά τά διακρίνει. Είναι δηλαδή σέ θέση νά διακρίνει ότι η ταύτιση με τον κ. Κουτσόγιωργα συνεπάγεται τήν από μέρους μας κατάφασή του, ενώ η άρνηση του κ. Κουτσόγιωργα και των μεθοδεύσεών του δέν περιέχει καμιάν άλλη κατάφαση, εκτός από τήν αυτοκατάφαση τής ανανεωτικής 'Αριστεράς. Και διακρίνει, τελικά, ότι μιά πολιτική δύναμη πού άρνεϊται νά ταυτιστεί με τήν εξουσία, μάλλον δέν θά πρέπει νά είναι ούρά κανενός.

ΠΕΡΙΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

Οι Ίουδες

Ποιός άραγε θυμάται σήμερα ότι πρίν δεκαπέντε μέρες τό μεγάλο θέμα πού συζητούσε όλη ή Ελλάδα ήταν ή άπόπειρα έξαγοράς τής ψήφου τού βουλευτή Παππά από κύκλους τής οικονομικής ολιγαρχίας στενά συνδεόμενους μέ τή Νέα Δημοκρατία έναντι μιάς χούφτας εκατομμυρίων; Η είδηση προβλήθηκε τήν προπερασμένη Τρίτη στό πρωτοσέλιδο τού φιλοκυβερνητικού τύπου και αναφέρθηκε από τόν πρωθυπουργό στήν τηλεοπτική συνέντευξη τύπου πού έδωσε τήν ίδια μέρα. Έκτοτε ή ιστορία κρίθηκε ότι δέν παρουσιάζει δημοσιογραφικό ενδιαφέρον και εγκαταλείφθηκε από εκείνη τή μερίδα τού τύπου πού τήν είχε προβάλει. Έξανεμίστηκε άραγε τό δημοσιογραφικό ενδιαφέρον λόγω τών γεγονότων πού ακολούθησαν (έπίσπευση εκλογών), ή μήπως έξανεμίστηκε γενικότερα τό ενδιαφέρον, δηλαδή ή ιστορία δέν είχε ζουμί;

Όπως και νά 'χει, ή άτμόσφαιρα 1965, τήν όποία έντονα θύμιζε ή υπόθεση Παππά, δέν ευδοκίμησε παρόλτ πού ορισμένοι πολύ θά ήθελαν κάτι τέτοιο. Όχι βέβαια ότι άπαντες οί σημερινοί βουλευτές μας ψηφίζουν κατά συνείδηση και όπωσδήποτε θεωρούν τήν ψήφο τους μή διαπραγματεύσιμη. Ούτε είναι χαρακτηριστικό για τήν εποχή μας εκείνο πού είπε ό κ. Παπανδρέου, ότι δηλαδή «τά ποσά είναι τεράστια» σήμερα, για νά προσθέσει νοσταλγικά: «Πού είναι εκείνα τά 1-2 εκατομμύρια τής εποχής Νόβα;»

Πρός εκλογές τόν Ίούνιο

Άφου ό κ. Μητσοτάκης είχε αναγγείλει στή συνέντευξη τύπου ότι τό κεντρικό σύνθημα τής συγκέντρωσης τής Παρασκευής θά ήταν τό αίτημα για άμεση διενέργεια εκλογών, ό κ. Παπανδρέου ανακοίνωσε ότι δέν υπάρχει λόγος νά κοπιάζει ό κ. Μητσοτάκης: ό ίδιος θά εισηγείτο στόν Πρόεδρο τής Δημοκρατίας τήν επίσπευση τών εκλογών για τόν Ίούνιο. «Τόν έσυρε σέ εκλογές» έσπευσαν νά πανηγυρίσουν οί εφημερίδες τής Δεξιάς.

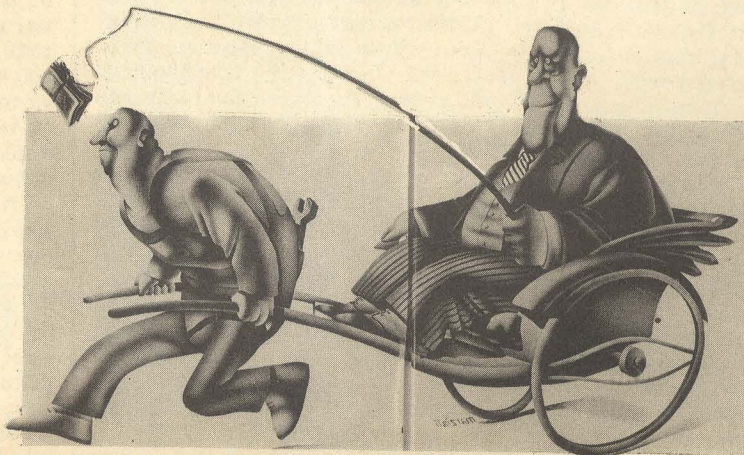
Είναι δύσκολο νά εκτιμήσει κανείς τήν ενέργεια αυτή τού κ. Παπανδρέου. Βέβαια όταν ό πολιτικός αντίπαλος σέ προκαλεί και έσύ δέν άποδέχεσαι τήν πρόκληση, δημιουργείται άμέσως ένα κλίμα ήττοπάθειας. Όμως στήν συγκεκριμένη περίπτωση ό κ. Μητσοτάκης πίεζε για εκλογές στίς 5 Μαΐου, μέ τό σκεπτικό ότι δέν έχει εκλεγεί νόμιμος Πρόεδρος τής Δημοκρατίας. Τό ΠΑΣΟΚ μέ βάση τό ακριβώς αντίθετο σκεπτικό θά μπορούσε νά υποστηρίξει ότι ό Πρόεδρος τής Δημοκρατίας είναι νόμιμος και επομένως δέν συντρέχει λόγος επίσπευσης τών εκλογών. Μιά τέτοια στάση θά ήταν άπολύτως συνεπής προς τήν όλη πολιτική τού ΠΑΣΟΚ στό θέμα τής εκλογής Προέδρου και επομένως δέν θά λαμβανόταν ως ύπεκφυγή τού πρωθυπουργού για νά αποφύγει τίς εκλογές, αλλά ως θέση άρχης.

Δέν μοιάζει λοιπόν νά σύρθηκε ό κ.

Παπανδρέου από τόν κ. Μητσοτάκη στίς εκλογές. Άλλωστε όσα ακούγονται περί συμπαγνίας Παπανδρέου-Σαρτζετάκη μέ άφορμή τήν επιφύλαξη τού τελευταίου νά άπαντήσει άφου κρίνει αν υπάρχει λόγος επίσπευσης τών εκλογών είναι καταρχήν ύπερβολικά, μιά και όλο αυτό τό «θέατρο» έτσι κι άλλιώς επιβάλλεται από τό Σύνταγμα. Άν υπάρχει κάποιο θέμα, είναι ότι ό κ. Παπανδρέου δέν μοιάζει νά βιάζεται στό θέμα τής έπίσημης έπιστολής προς τόν κ. Σαρτζετάκη μέ τήν όποία θά ζητάει τή διενέργεια εκλογών.

Φαίνεται λοιπόν ότι ό κ. Παπανδρέου βιάστηκε νά αναγγείλει τήν επίσπευση τών εκλογών και νά τή ζητήσει προφορικά από τόν κ. Σαρτζετάκη, άφενός για νά εκτονώσει τή συγκέντρωση τής Νέας Δημοκρατίας στό Σύνταγμα ως προς τήν κύρια αίχημή της, άφετέρου δέ για νά «προλάβει» τόν κ. Μητσοτάκη, ώστε νά μή φανεί ότι σύρθηκε από αυτόν. Από τήν άλλη μεριά, φαίνεται ότι δέν βιάζεται ιδιαίτερα νά άνοίξει έπίσημα τήν προεκλογική περίοδο από τώρα, αλλά προτιμά νά επιλέξει ό ίδιος τό χρόνο καταπώς τόν βολεύει.

Άξίζει έδώ νά σημειώσουμε ότι ή ύπαρξη τής άμφισβήτησης στό θέμα τής εκλογής τού κ. Σαρτζετάκη, ή όποία θά άναιρεθεί μόνο μετά από εκλογές; δέν μπορεί νά προβληθεί από τόν κ. Παπανδρέου

ΠΕΡΙΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

**Έκλογικοί
υπολογισμοί**

πρός τον κ. Σαρτζετάκη ως λόγος για την επίτευξη των εκλογών. Ούτε βέβαια μπορεί ο κ. Σαρτζετάκης να δεχτεί κάτι τέτοιο. Θά ήταν σαν να αναγνωρίζουν και οι δύο κάποια άνωμαλία στην εκλογή Προέδρου. Είναι λοιπόν υποχρεωμένος ο κ. Παπανδρέου να βασίσει την πίστη στην αδυστηρά στην ύπαρξη κρίσιμου εθνικού θέματος τό οποίο άπλωσ απαιτεί κυβέρνηση αναβαπτισμένη στη λαϊκή έντολή προκειμένου να αντιμετωπιστεί. Καί στο σημείο αυτό πολλοί από εκείνους πού θεωρούν τον κ. Σαρτζετάκη ως άνθρωπο πού άρέσκεται να διαμορφώνει αυτόνομη άποψη, πιστεύουν ότι δέν άποκλείονται έκπληξεις, καθώς, τυκικά τουλάχιστον, ή κυβέρνηση δέν καλείται ως τόν Οκτώβριο να διαπραγματευθεί ή ίδια τό Κυπριακό. Λέγεται πάντως ότι ο κ. Σαρτζετάκης ζήτησε να μελετήσει τόν «φάκελο» της Κύπρου από τό 1954 και έντεϋθεν.

Όπως και νά 'χει, ή κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να πιέσει τόν κ. Σαρτζετάκη να μή άρνηθεί επίτευξη των εκλογών. Γιατί σε περίπτωση πού ό τελευταίος άρνηθεί ούδεις θά πιστέψει ότι ένήργησε αυτόνομα, όλοι θά μιλήσουν για προσυνηνομημένη παρωδία, προκειμένου τό ΠΑΣΟΚ να άποφύγει τις εκλογές. Καί οι επιπτώσεις μιάς τέτοιας έντύπωσης θά ήταν πολύ χειρότερες άπ' ό,τι άν τό ΠΑΣΟΚ άπέφυγε έξαρχής να συζητήσει θέμα εκλογών, καθώς έκτός από τήν ήττοπάθεια, θά ύπήρχε πιά διάχυτη ή έντύπωση στον κόσμο ότι οι δύο τους τόν δουλεύουν.

Έτσι οι πιέσεις πού δέχεται ό άρχηγός του ΠΑΣΟΚ από διάφορες ομάδες στελεχών του για άναβολή των εκλογών μέχρι τόν Οκτώβριο, ψήφιση του εκλογικού συστήματος των δύο γύρων κ.λπ., είναι μέν εύλογες (τά στελέχη αυτά έχουν έδω και καιρό έκφρασει υπέρ των παραπάνω λύσεων, είτε επί Έλούντας είτε τήν εποχή της κατάρτισης του εκλογικού νόμου, όπωσδήποτε πολύ πριν από τήν εκλογή του νέου Προέδρου), δέν έχουν όμως καμιά πιθανότητα να τελεσφορήσουν: όποιαδήποτε αίφνιδιαστική μεταβολή των

όρων ή του χρόνου της εκλογικής άναμέτρησης θά άπέβαινε τούτη τή στιγμή εις βάρος του ΠΑΣΟΚ, τό όποιο θά εμφανιζόταν να άναιρεί αυτά πού τό ίδιο είχε καθορίσει, θά εμφανιζόταν συνελπώς άναξιόπιστο άν όχι επικίνδυνο.

Μένουν λοιπόν τά γκάλοπ ως μοναδικό κριτήριο πού θά μπορούσε να βαρύνει στην άπόφαση περί επίτευξης ή μή των εκλογών. Άν δηλαδή στα γκάλοπ του Μαρτίου, τά όποια είναι τούτες τις μέρες υπό άνακοίνωση καθώς τελειώνει ή επεξεργασία τους, εμφανιζόταν ξαφνικά τό ΠΑΣΟΚ να ύστερεί από τή Νέα Δημοκρατία, αυτό θά ήταν όπωσδήποτε ένας λόγος άναβολής των εκλογών μέχρι τόν Οκτώβριο.

Άλλά τά γκάλοπ δέν είναι τόσο όμιλητικά. Οι διαφορές πού παρουσιάζονται μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων φτάνουν μόλις τό 2%, κι αυτές όμως δέν έχουν μεγάλη άξία καθώς είναι ιδιαίτερα ύψηλό τό ποσοστό των άναποφασιστων (ξεπερνάει τό 15%). Κι ή συμπεριφορά αυτών των ψηφοφόρων είναι άκριβώς τό ζητούμενο, για τό όποιο τά γκάλοπ δέν δίνουν καμιά πληροφορία, έκτός ίσως του ότι τό ποσοστό αυτό (των άναποφασιστων) είναι ιδιαίτερα ύψηλό. Θά περιμενε δηλαδή κανείς να έχουν κατασταλάξει κάπως οι ταλαντευόμενοι ψηφοφόροι μετά τις εύρωεκλογές του περασμένου Ιουνίου, ξαναψηφίζοντας τό κόμμα πού είχαν ψηφίσει και πριν από ένα χρόνο. Άντίθετα, ή ρευστότητα πού στο μεταξύ εμφανίζεται θά μπορούσε ίσως να άποδοθεί στα γεγονότα της προεδρικής εκλογής κι αυτό, άν ισχύει, είναι κάτι πού θά έπρεπε να άνησυχήσει ιδιαίτερα τό ΠΑΣΟΚ.

Άπ' ό,τι πάντως φαίνεται αυτή τή στιγμή, πάμε για εκλογές μάλλον στα κουτουρού, μάλλον επειδή ή δυναμική των πραγμάτων τό άπαιτεί, παρά γιατί ή κυβέρνηση πιστεύει ότι θά τις κερδίσει. Έτσι, άφήνοντας κατά μέρος τις δημοσκοπήσεις, πού δίνουν τελικά άνεπαρκείς πληροφορίες, όλοι προσπαθούν να βγάλουν συμπεράσματα από τις εκλογές σε επιμέρους συνδικαλιστικούς τομείς πού έγιναν τό τελευταίο δεκαπενθήμερο, αλλά και λίγο πιο πριν: ΟΤΕ, ΔΕΗ, νοσο-

κομειακοί γιατροί, ΑΕΙ, ΤΕΙ κ.λπ. Άλλά ούτε αυτές προσφέρονται για άσφαλή συμπεράσματα. Η άνοδος του ΠΑΣΟΚ και της Ν.Δ. στα ΑΕΙ και τά ΤΕΙ είναι άποτέλεσμα μιάς τάσης πού έχει άρχισει να εμφανίζεται έδω και δυό-τρία χρόνια, σύμφωνα με τήν όποία ή εκλογική συμπεριφορά των νέων φοιτητών τείνει να έξομωθει με εκείνη της ύπόλοιπης κοινότητας. Πράγμα πού σημαίνει μείωση ψήφων για τό ΚΚΕ και τό ΚΚΕ έξωτερικού και άύξησης αντίστοιχα τόσο της Νέας Δημοκρατίας (πύ βρισκόταν παλιά ιδιαίτερα χαμηλά έναντι των εθνικών της ποσοστών), όσο όμως και του ΠΑΣΟΚ, πού κι αυτό βρισκόταν χαμηλά, στο 20 με 30%, έναντι των 48% του εθνικού του ποσοστού. Έχουμε λοιπόν να κάνουμε με τή συμπεριφορά νέων ψηφοφόρων και όχι με μετακίνηση από τό ένα κόμμα στο άλλο.

Άντίστοιχα ισχύουν και στις εκλογές της ΕΙΝΑΠ, όπου τά άποτελέσματα καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από συνδικαλιστικά κριτήρια. Η πτώση έδω του ΚΚΕ έξωτερικού έναντι του 1984 όφείλεται μάλλον στο άφύσικα ύψηλό ποσοστό εκείνης της χρονιάς, λόγω της άναταραχής πού επικρατούσε τότε έξαιτίας του Ε.Σ.Υ. πού κόστισε στο ΠΑΣΟΚ σε ψήφους, οι όποιες τώρα ξαναγύρισαν. Επίσης, ή πτώση θά πρέπει να όφείλεται σε δυσαρέσκεια των ειδικευόμενων γιατρών (άπό όπου άντλούσε άρκετές ψήφους ή Α-ΣΠ) λόγω μειωμένης προοπτικής εργασίας, δυσαρέσκεια πού τούς όδήγησε σε άνεξάρτητη εκλογική συμπεριφορά.

Στους συλλόγους των έπιχειρήσεων κοινής όφελειας σημαντικό ρόλο για τήν άνοδο πού είχε τό ΠΑΣΟΚ έπαιξε ή ψήφος των χιλιάδων νεοδιορισθέντων, κατά κανόνα όπαδών του κόμματος αυτού.

Λίγα λοιπόν συμπεράσματα μπορεί να βγάλει κανείς από τις εκλογές στους συνδικαλιστικούς φορείς. Συνυπολογιζόμενων όλων όσα είπαμε πιο πάνω και συγκρίνοντας τά άποτελέσματα τόσο μεταξύ τους όσο και με τά περσινά, εκείνο πού προκύπτει είναι μιά μικρή άνοδος της Νέας Δημοκρατίας της τάξης του 1 με 2% και μιά μάλλον άσαφής κατάσταση μεταξύ των ψήφων του ΠΑΣΟΚ, του ΚΚΕ και του ΚΚΕ έξωτ., προς όφελος κατά κανόνα του ΠΑΣΟΚ. Άλλά αυτά τά γνωρίζαμε εκ των προτέρων και δέν είχαμε άνάγκη αυτές τις εκλογές για να τά πιστοποιήσουμε.

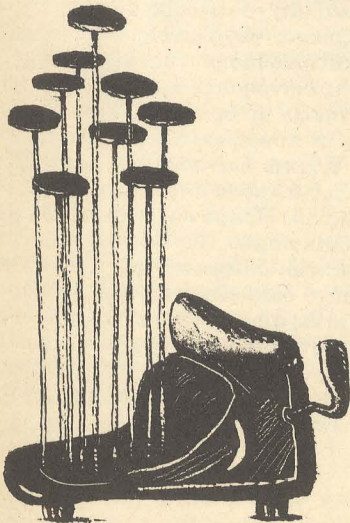
Άλλωστε οι έρχόμενες βουλευτικές εκλογές θά κριθούν κυρίως από τή συμπεριφορά των πιο άνεξάρτητων από τό κράτος κοινωνικών στρωμάτων, όπως οι έλεύθεροι επαγγελματίες, οι έμποροι, οι άγρότες και κυρίως ό γυναικείος πληθυσμός (ιδίως εκείνος πού δέν έχει επαγγελματική άπασχόληση). Σε αντίθεση με τούς μισθωτούς, τά πιο πάνω στρώματα αισθάνονται περισσότερο τις διακυμάνσεις της οικονομίας, ή δέ κοινωνικά έ-

παμφοτερίζουσα θέση τους μεταφράζεται και σε κυμαινόμενη πολιτική συμπεριφορά. "Όσον αφορά τους αγρότες, λέγεται ότι παρόλο που γενικά είναι ευχαριστημένοι με το ΠΑΣΟΚ που «νοιάζεται γιά την έπαρξία», υπάρχει σε όρισμένους δυσaréσκεια με τους συνεταιρισμούς, είτε με την έννοια της γενικότερης ανασφάλειας (ή και φόβου) είτε γιά συγκεκριμένους λόγους (κυρίως τά δάνεια, γιά τά όποια χρειάζεται έγκριση από τόν συνεταιρισμό). Γι' αυτά τά στρώματα οί έπιτυχημένες ή άποτυχημένες τηλεοπτικές εμφανίσεις τών άρχηγών καθώς και ή υπόθεση της εκλογής του Προέδρου θά είναι άπλώς πρόσχημα γιά νά δικαιολογήσουν μία ένδεχόμενη μεταστροφή τους.

"Εκεί που ή άπομάκρυνση Καραμανλή και τά όσα έπακολούθησαν θά παίξουν σημαντικό ρόλο, είναι σε μία άρκετά μεγάλη μερίδα του γυναικείου πληθυσμού. Σε αντίθεση με τους άνδρες που είναι πίο «όμαδοποιημένοι» και όπωσδήποτε περισσότερο εκτεθειμένοι πολιτικά (υπάρχει δηλαδή πίο έντονο τό στοιχείο της ταύτισης με ένα κόμμα), άρκετές γυναίκες βλέπουν ακόμα την πολιτική από άπόσταση και με τελειώς διαφορετικό πρίσμα. Είναι άλλωστε γνωστή ή συμπάθεια μεγάλου τμήματος τών γυναικών προς τόν Κ. Καραμανλή, παλιά ως στιβαρού άνδρα, πίο πρόσφατα ως πατέρα της όμαλότητας. "Εδώ όλα όσα ακούγονται περί μέσας, ακόμα κι άν είναι άπλοικά, θά παίξουν ίσως κάποιο ρόλο.

Θά μπορούσαμε νά γράψουμε πίο πολλά, άν δέν φοβόμασταν τή φεμινιστική όργή. Γιά όποιον παρεξηγήσει τά παραπάνω, δέν έχω νά παρατηρήσω τίποτα: άπλώς ως περιμένουμε τις εκλογές και ως συγκρίνουμε μετά τή συμπεριφορά τών γυναικείων εκλογικών τμημάτων με εκείνη τών άνδρικών. "Αν δέν υπάρχει καμιά αξιοσημείωτη αλλαγή, θά πρέπει νά αλλάξω εγώ τά μυαλά μου χρονιάρες μέρες.

"Ο δεκαπενθήμερος

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ 116 ΚΑΙ Ο κ. ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ

Οί άριστεροί που υπέγραψαν τό «κειμενο των 116» γνώριζαν βέβαια ότι μία τέτοια παρέμβαση θά συναντοόσε την άπροκάλυπτη έχθρα τών έργολαβικών δικαίω «προοδευτικών» και «άντιδεξιών» δυνάμεων γενικότερα, ότι θά ήταν έπομένως ευπρόσδεκτη από τη δεξιά. "Οτι ή τελευταία θά προσπαθοόσε νά τή εκμεταλλεύτει όσο θά τής ήταν δυνατόν. "Οχι φυσικά επειδή στό ένλόγω κείμενο ύπηρχαν νύξεις ... υπέρ της δεξιάς, αλλά γιαι σπρωόταν κατά του ΠΑΣΟΚ. Ούτε από τά σύννεφα έπεσε κανείς λοιπόν, ούτε τίποτα είναι κατά τή γνώμη μας αναθεωρητέο, εκτός ίσως από τό ότι δέν κινηθήκαμε πίο δραστήρια. Αυτά γιά εκείνους που ρώτησαν, δημόσια, «και τώρα τί λέτε;».

"Εχει λοιπόν νά πει κανείς ότι ή παρέμβαση τών 116 άριστερών ήταν ή συνέπεια της άρνησης του δίλημματος ΠΑΣΟΚ ή δεξιά. Γιά νά άρνηθεί κανείς τό δίλημμα πρέπει όμως νά έχει άρνηθεί προηγουμένως και τά δύο του σκέλη. "Αλλωστε ή άριστερά είναι έξ όρισμού ό φύσει και θέσει αντίπαλος, και σε όλα τά μέτωπα, της δεξιάς. Είναι ή μόνη δύναμη που άσχολείται επί της ουσίας με τή δεξιά. "Η μόνη που ξεπερνά την τυφλή παρελθοντολογία — άκριβώς επειδή τήν άφορά τό παρελθόν — γιά νά αναζητήσει τό σημερινό πρόσωπο της δεξιάς, γιά νά τή γνωρίσει. "Ως αντίπαλο. Οί άλλοι, όλοι οί άλλοι, άπλώς χρησιμοποιούν τή δεξιά, τήν εικόνα της δεξιάς που έχει ξεμείνει από τή δεκαετία του '50, γιά νά δικαιωνουν έξ αντιδιαστολής τις σημερινές τους πολιτικές επιλογές. Γι' αυτό και φέρονται έντρομα άπέναντι στη δεξιά. Περίπου ένοχα, θά έλεγε κανείς. "Αλλά οί άριστεροί δέν έχουν κανένα λόγο νά πανικοβάλλονται μπροστά στη δεξιά: τήν έχουν άρνηθεί στην πρακτική τους, τήν ιδεολογία τους, τή στάση τους άπέναντι στα πράγματα. Γι' αυτό έχουν και τήν άνεση νά μίν ένδίδουν στις φοβικές καταστάσεις που επιχειρούν σήμερα νά τους επιβάλλουν. Τήν άνεση νά μίν αντιδρούν σπασμωδικά, αλλά νά σκέφτονται. Τήν άνεση νά μίν κάνουν δηλώσεις πίστης άρχίζοντας τήν κάθε φράση με τό «κάτω ή δεξιά», όπως αισθάνονται τήν ανάγκη νά κάνουν εκείνοι που νομίζουν ότι άρκούν τά ζόρκια, εκείνοι που θέλουν τόν λαό νά πιστεύει στα ζόρκια.

"Ανεση τρόπος του λέγειν, αφού ή άριστερά είναι σήμερα αδύναμη, αντίπαλος γιά τή δεξιά έλάχιστα υπολογισμός. Και έτσι θά παραμένει όσο διάστημα δέν θά άρνεϊται όλόκληρο τό δίλημμα, μαζί με τά δύο σκέλη του: και τή δεξιά και τό ΠΑΣΟΚ.

Σε εκείνους λοιπόν που άνησυχούν μήπως ή στάση τών άριστερών «ρίξει νερό στό μύλο της δεξιάς», «αλείφει βούτυρο στό ψωμί της» κ. λ. π., ή άπάντηση είναι μία: άν κάτι έξυπηρετεί τή δεξιά είναι όχι τό νά διαχωρίζουμε ριζικά, μεταπικά, τή θέση μας από τό ΠΑΣΟΚ, αλλά τό νά θολώνουμε τά όρια άπέναντί του. "Η άλλίως: γιά νά μίν μπορεί ή δεξιά ούτε κατά διάνοιαν νά «οικειοποιηθεί» τήν κριτική της άριστεράς, πρέπει οί άριστεροί νά είμαστε άμείλικτοι άπέναντι στην αντιδημοκρατικότητα του κυβερνώντος κόμματος, όχι νά σιωπούμε.

Είναι ό μόνος τρόπος νά μίν έχει ή δεξιά τήν πολυτέλεια νά κάνει τάχα αφάιρηση του γεγονότος ότι οί άριστεροί άποτελούν τους πολιτικούς και έντέλει τους κοινωνικούς της αντίπαλους. Είναι ό μόνος τρόπος νά μίν μπορεί άσύστολα νά «έκφράζει ικανοποίηση» επειδή, λέει, «ή έκκληση τήν όποια επανειλημμένα άπηύθυνε ό πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας κ. Κ. Μητσοτάκης προς όλους τους "Ελληνες γιά τήν προάσπιση του δικαιώματός μας νά μείνουμε ελεύθεροι γιά νά μπορούμε νά διαφωνούμε βρίσκει μία τόσο εύρεια ανταπόκριση και έπιβεβαίωση». Γιά ποιά ανταπόκριση τολμάει νά μιλάει ό κ. Μητσοτάκης όταν ή δημοκρατία είναι γιά τήν άριστερά αίτημα καθολικό, αίτημα γιά όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και δραστηριότητας, αίτημα που γιά τήν άριστερά είναι ό όρόμος γιά νά ανατραπούν αυτές άκριβώς οί κοινωνικές σχέσεις που υπερασπίζεται και έκφράζει ό κ. Μητσοτάκης και τό κομμα του; Πριν λοιπόν ξεφουρνίζει κανείς τά περί ανταποκρίσεων καλό θά είναι νά ξέρει ότι ένας από τους λόγους που πολλοί άριστεροί είναι ενάντιοι προς τό ΠΑΣΟΚ είναι άκριβώς επειδή δέν θέλει και δέν μπορεί νά έρθει σε ρήξη με τόν κόσμο της δεξιάς και του άστισμού που αυτή έκφράζει, επειδή δέν είναι πραγματικός της αντίπαλος, επειδή τις κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές της αναπαράγει, επειδή τελικά τήν ενισχύει. Γι' αυτό λοιπόν είναι πολλοί τόσο ενάντιοι προς τό ΠΑΣΟΚ: επειδή είναι αντίπαλοι και της δεξιάς και του άστισμού.

«Στό χώρο τῆς λεγόμενης ἀριστερῆς διανόησης»

«Στό χώρο τῆς λεγόμενης ἀριστερῆς διανόησης» συμβαίνουν σημεῖα καί τέρατα. «Εὐθεία, ἀπροσχημάτιστη μεταπήδηση μερικῶν προοδευτικῶν διανοουμένων στό στρατόπεδο τῆς Δεξιᾶς, μέσα ἀπό ψυχολογικές διαδικασίες πού ἐμφανίζονται μέ τή μορφή 'συνειδησιακῆς', 'ἠθικῆς' ἢ καί 'αἰσθητικῆς' κρίσης». Ἡ ζοφερή αὐτή διάγνωση (ἐφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Πάσχα 1985) φέρνει μιά βαριά ὑπογραφή: τοῦ Κωνσταντίνου Τσουκαλά, καθηγητῆ Κοινωνιολογίας, Διευθυντῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, συγγραφέα καί μέλους τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ., ἐνός δηλαδή ἀπό τοὺς πιό γνωστούς, πραγματικούς καί ὄχι «λεγόμενους», ἀριστεροῦς διανοοῦμενους.

Η κατηγορία ἐκτοξεύτηκε ἀπό ἔγκυρα χεῖλη καί γι' αὐτό, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὑποτυπώδη συλλογιστική της, τό βάνουσο ὕφος της καί τήν ἀνύπαρκτη ἐπιχειρηματολογία της — πράγματα γιά τά ὁποῖα δέν πολυσκοτίζεται ἄλλωστε — μπορεῖ νά πετύχει τό στόχο της, τόν ὁποῖο καλό εἶναι νά ἐπισημάνουμε εὐθύς ἐξαρχῆς: νά τρομοκρατήσῃ. Νά τρομοκρατήσῃ, ἀκριβῶς, ἀριστεροῦς διανοοῦμενους ἀπαγγέλλοντάς τους τή γενική κι ἀόριστη ἠθική κατηγορία τῆς «πολιτικῆς ἀποστασίας» ἀπό τό στρατόπεδο τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων καί τῆς ἐπιστροφῆς στό φυσικό τους χώρο, τή Δεξιά, πού ποτέ δέν τοὺς εἶχε χάσει.

Σύμφωνα μέ τίς πανάρχαιες, δοκιμασμένες καί δραστηκότατες συνταγές ἢ διαμόρφωση κλίματος γενικῆς εὐθύνης, ἢ γενική ἐνοχοποίηση, εἶναι ἡ προϋπόθεση τῆς πολιτικῆς ἀποτελεσματικότητας. Ὁ ἀρθρογράφος δέν κρύβει ὅτι θέλει νά κινηθεῖ στό χώρο τοῦ θυμικοῦ, αὐτόν διάλεξε ὡς εὐνοϊκότερο γιά τήν εὐκολή νίκη πού προσδοκᾷ. Ξέροντας πολύ καλά ὅτι ἡ ιδιότητα τοῦ ἀριστεροῦ διανοοῦμενου — λέγεται καί κουλτουριάρης — γιά τίς πρωτόγονες καί ἐκχυδαϊσμένες παρα-

στάσεις μιᾶς ὑποσιτιζόμενης καί ὑποβαμισμένης ἐφημεριδοπελατείας, ἀποτελεῖ ἤδη στίγμα, θέλει, ἀκριβῶς, νά τήν ἀναδείξει γιά νά τήν καταστήσῃ ἠθικά ἀφερέγγυα. Καθώς μάλιστα κανεῖς δέν κατονομάζεται συγκεκριμένα, ἄρα οἱ πάντες περιέχονται στήν καταγγελία, ὅλοι θά ἀρχίσουν νά ψάχνονται μήπως μεταπήδησαν «ἀντικειμενικά» στή Δεξιά. Κάτω ἀπό τό βάρος κατηγοριῶν διατυπωμένων ἀπό μίαν ἐπιστημονική ἀθεντία, οἱ παραδομένοι στήν κοινή περιφρόνηση κατηγορούμενοι δέν ἔχουν παρά νά ἀπολογηθοῦν ὑπογράφοντας ἀτομικά ἢ συλλογικά πιστοποιητικά δημοκρατικῶν κοινωνικῶν φρονημάτων ἢ ἔστω νά τό βουλώσουν. Ἔτσι ὁ στόχος θά ἔχει ἐπιτευχθεῖ ὀλοκληρωμένα καί ὀλοκληρωτικά. Τό γεγονός ἄλλωστε ὅτι ὁ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, ὅπωςδήποτε κάτοχος ἐξ ἐπαγγέλματος ἐγχειριδιακῶν ἔστω γνώσεων τῶν τεχνικῶν καί τῶν μεθόδων τοῦ ψυχολογικοῦ ἐκβιασμοῦ, ὄχι μόνο δέν κατονομάζει τοὺς συγκεκριμένους δράστες τῆς φοβερῆς ἀποστασίας οὔτε ἀσχολεῖται μέ τίς ἀπόψεις τῶν «ἀποστατῶν», σημαίνει ὅτι δέν θέλει νά ἀποδώσει πολιτικό καθεστῶς στή στάση ὅσων δέν ἐπιλέγουν τήν ἴδια μέ ἐκεῖνον πολιτική γιά τά σημερινά μας πολιτικά πράγματα. Ἄν διάλεγε τό

ἀκανθῶδες πεδίο τῆς πολιτικῆς ἐπιχειρηματολογίας τότε θά ἔπρεπε νά εἶναι πειστικός, νά προβάλλει ιδέες καί ἐπιχειρήματα. Πού νά βρεθοῦν ὅμως ιδέες, ἐπιχειρήματα καί προπαντός ἔργο θετικό στήν ἔρημη χώρα τοῦ ΠΑΣΟΚ πού θέλει νά προασπίσει;

Προτίμησε λοιπόν ὁ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς τό σίγουρο ἔδαφος τῆς δογματίζουσας ψυχολογίας. Τήν «ιδεολογική κατολίσθηση» τῆς «λεγόμενης ἀριστερῆς διανόησης» πρὸς τά δεξιά θά τήν «ἐξηγήσει» μέ ὄρους αὐστηρά ψυχολογικούς: ἐκ προοιμίου ἄλλωστε θά τονίσει ὅτι οἱ ἐνλόγω διανοοῦμενοι μεταπήδησαν στή Δεξιά «μέσα ἀπό ψυχολογικές διαδικασίες...». Προφανῶς ἦταν πρόβλημα ἀπογαλακτισμοῦ. Τό ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἂν κάποιοι διαφωνοῦν μέ τό ΠΑΣΟΚ, ἂν ὄχι μόνο διαφωνοῦν ἀλλά καί τό ἀντιμάχονται ὡς ἀριστεροί πολῖτες μέ ὅσα μέσα ἔχουν στή διάθεσή τους, αὐτό ὀφείλεται στό ὅτι εἶναι ἐπιρρεπείς στήν τρυφηλότητα τοῦ κοσμικοῦ βίου καί στά κουλτουριάρικα ψυχανεμίσματα.

Ἄλλά γιατί ἢ κατά τόν Κωνσταντίνου Τσουκαλά ὀνομαζόμενη καί μή οὐσα ἀριστερή διανόηση εἶναι ψυχολογικά ἐπιρρε-

πής στην άποστασία; Έδω ό ψυχολογισμός θά δώσει τή σκυτάλη στον κοινωνιολογισμό. Μέ έκπληκτικές άπλουστεύσεις, πού θά τίς ζήλευαν και οι επιδειξιότεροι χριστές του διαλεκτικοματεριαλισμού, θά άναζητήσει άκάθεκτος τή ταξική ρίζα της σημερινής συμπεριφοράς των «επώνυμων άπόβλητων της άριστερης παράταξης». Θά θυμηθεί λοιπόν ότι στα χρόνια της δικτατορίας πολλοί «τίμιοι άστοί και κυρίως διανοούμενοι, μέ τήν εύρεία έννοια του όρου, είχαν εξαναγκασθεί ψυχικά νά πάρουν θέση (...) συμμετείχαν στην αντίσταση και επέδειξαν συνεπέστατη άντιδικτατορική στάση». Μοιραία λοιπόν συνέπλευσαν μέ τήν Άριστερά ή και έντάχθηκαν στις γραμμές της. Πλήν όμως όταν οι γόνιοι και οι εκπρόσωποι του λαού μέ τό ΠΑΣΟΚ άνέβηκαν στην έξουσία οι ένλόγω διανοούμενοι, άστοί όντες κατά βάθος, και μέ «δυσεξάλειπτες ταξικές στάσεις», «νοχλήθηκαν άισθητικά άπό τίς χοντροκομμένες έκφράσεις και τίς άντιφάσεις της έξουσίας. Και έτσι «σ' αυτή τή βάση δομήθηκε ένα νέο ταξικό σύνδρομο (...). Κυρίως άνάμεσα στους πολιτικά άξεκαθάριστους «έπιλεκτους» και «επώνυμους» πού είχαν συγκροτήσει ένα είδος κοσμικο-διανοουμενίστικης λέσχης, ή άνοδος των «άξεστων» μικροαστών μουστακαλήδων πού δέν ξέρουν καλά άγγλικά αλλά ούτε «φού» και «καλά ελληνικά» εισπράχθηκε ως άπαράδεκτο κοινωνικό ράπισμα».

Είκοσι χρόνια λοιπόν κοινωνική και πολιτική ιστορία του τόπου και των ανθρώπων ξεκαθαρίζει μέ είκοσι άράδες ψυχοκοινωνιολογισμού για νά στοιχειοθετηθεί ή κατηγορία του κουλτουριάρη, του διανοουμενάκια πού όταν τά βρήκε σκούρα θυμήθηκε τήν έπαυλη και τό κότερο του μπαμπά του. Έπιμελέστατα όμως έμειναν άπέξω οι πολιτικές άπόψεις και ή πολιτική στάση των «όνομαζόμενων» άριστερών διανοούμενων. Άρκεσε ή καταγγελία της ταξικής προέλευσης και μέ άνυση φτιάχτηκε ή προφητεία για τήν πολιτική τους κατάληξη. Δογματικότητα. Πώς άλλως άλλωστε;

Βέβαια ό Κωνσταντίνος Τσουκαλάς δέν τρελάθηκε στα καλά του καθουμένου. Διαφωνεί ό άνθρωπος. Διαφωνεί μέ όσους, και είναι πολλοί διανοούμενοι και μέ σφό χώρο της άνανεωτικής Άριστερας, διάλεξαν τό δρόμο της αντιπαράθεσης προς τό ΠΑΣΟΚ, άκριβώς γιατί τό ΠΑΣΟΚ έκχυδαίξει και καταστρέφει τό νόημα κάθε άριστερης πολιτικής, άκριβώς γιατί βάζει ταφόπλακα σε κάθε είδος σοσιαλιστική προοπτική. Όμως, κατά τον Κων. Τσουκαλά, ή κριτική στο ΠΑΣΟΚ, και πολύ περισσότερο ή πολιτική έναντίωση σ' αυτό, βοηθά «άντικειμενικά» τή Δεξιά. Τί είναι όποιος βοηθά τή Δεξιά, τί είναι όποιος κόβει ψήφους άπό τό ΠΑΣΟΚ; Προφανώς δεξιός. Κι αν ως τώρα καμώνόταν ότι άνηκε στο χώρο της Άριστερας, ή σημερινή του στάση δέν είναι παρά τό πρελούντιο της έπιστροφής στη Δεξιά: «ή σημερινή κρίση λειτουργεί ως αναγκαίο ψυχολογικό πρόσχημα για τήν εκλογίκευση της θριαμβευτικής επανόδου των άσώτων υιών και θυγατέρων στην άγία άστική οικογένεια», επιλογίζει. Πάλι ή ψυχολογία της δεκάρας άρωγής για νά ξεμπερδεύουμε στα γρήγορα μέ

ό,τι άκριβώς θά χρειαζόταν κόπος και άγώνας για νά τ' άποδείξουμε.

Άπό κεί και πέρα μέ συνοπτικές διαδικασίες θά τραβήξει μία χοντρή διαχωριστική γραμμή: άπό έδω «οι προοδευτικές δυνάμεις, τό ΠΑΣΟΚ, τό ΚΚΕ, τό ΚΚΕ έσωτ., τό ΚΟΔΗΣΟ, τά άριστεριστικά γκρου. πούσκουλα πού θέτουν σαν στόχους, έστω άόριστα, τήν οικοδόμηση του σοσιαλισμού», δυνάμεις πού ό καθένας ως έλεύθερος άριστερός, μπορεί νά διαλέξει. «Τό φάσμα όμως των επιλογών σταματά εκεί», άποφαίνεται ό Κων. Τσουκαλάς. Γιατί; Γιατί έτσι. Πέραν του νομίμου φάσματος, τό κράτος του κεφαλαίου ή Δεξιά, ό τέως, ή χούντα. Άπό δώ οι λαϊκές δυνάμεις, άπό κεί ή αντίδραση. Δέν συμφωνείτε μέ τήν έπίσημη εκπροσώπηση των λαϊκών δυνάμεων, δέν άποδέχετε τήν ολοκληρωτική εκχώρηση έξουσιών στους χρισματικούς άρχηγούς; Είστε μέ τήν αντίδραση. Διαλέξτε και παίρνετε.

Και αυτή ή μανιχαϊκή τακτική, δοκιμασμένη και γνωστή σε όλες τίς εισαγγελικές έκδοχές της πολιτικής πρακτικής άπό τά χρόνια του Βισίνκι και παλιότερα άκόμη, μήτρα όλων των δογματισμών πάλι τον ίδιο σκοπό έξυπηρετεί: νά τρομοκρατήσει, νά καταδικάσει σε πολιτική άδράνεια ή άλαλία όσους πιστεύουν ότι ή πολιτική δέν πρέπει νά είναι σώνει και καλά διλημματική. Ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, καθιστώντας τους ήθικά άφερέγγυους, θέλει νά εκμηδενίσει τους άριστερους πού θεωρούν ότι ή προοπτική της Άριστερας δέν μπορεί νά είναι ή μόνιμη ύπαγωγή της στην ήγεμονία του λαϊκιστικού ΠΑΣΟΚ, ότι ή στρατηγική της δέν μπορεί νά κρατά τήν άριστερή πλαγιοφυλακή στη δεξιά πολιτική του ΠΑΣΟΚ.

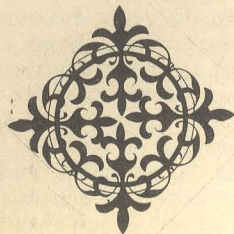
Ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς εκτός άπό κρατικός λειτουργός, έπιστήμονας και συγγραφέας είναι και άριστερός, μέλος του ΚΚΕ έσωτ. Άν ή συγκεκριμένη έπιστημονική του γνωμάτευση άποπνέει κοινωνιολογισμό και κυρίως ψυχολογισμό θά μπορούσε και νά μή μάς ενδιαφέρει. Για τήν πολιτική του άποψη όμως δέν μπορούμε νά άδιαφορούμε, άκριβώς γιατί θέλει νά είναι άριστερός και έχει κάθε δικαίωμα για τόυτο. Και μάς ενδιαφέρει όχι γιατί είναι διαφορετική άπό τή δική μας —αυτή ή διαφορά θά μπορούσε νά τροφοδοτήσει γόνιμη για όλους αντιπαράθεση— αλλά γιατί διαρρηγνύει εκείνα τά όρια τά όποια, άκριβώς, μάς επιτρέπουν νά μιλάμε πολιτικά και όχι ποδοσφαιρικά. Δέν άναφέρομαι στους καλούς τρόπους. Τό ύφος του καθένα είναι ό έαυτός του. Ο Κων. Τσουκαλάς, όμως, «έξεχασε» κάτι πού ως σημερινός άριστερός όφείλει νά μήν ξεχνά: ότι οι διανοούμενοι δέν είναι άχθοφόροι της έξουσίας —ότι όλοι οι άριστεροί και μάλιστα τά μέλη ενός κομμουνιστικού κόμματος είναι πρώτα άπ' όλα διανοούμενοι. Οι άριστεροί, έλεγε ό Γκράμσι, δίνουν στην ύπόθεση του κομμουνισμού τό μυαλό τους, όχι τή δύναμη των μπράτσων τους. Δέν είναι παλαμακιστές πού βγάζουν κάλους στα χέρια χειροκροτώντας τίς επιλογές των κομματικών γραφειοκρατιών και των κομματικών άρχηγών. Και συμβαίνει σήμερα, έ-

δω πού μιλάμε, νά υπάρχουν πολλοί, πάρα πολλοί άριστεροί, επαγγελματίες διανοούμενοι και μή, νά έχουν καταλάβει ότι ό δρόμος για τό σοσιαλισμό δέν περνά ούτε άπό τό ΠΑΣΟΚ ούτε άπό τό ΚΚΕ. Συμβαίνει δηλαδή πάνω σ' αυτό τό ζήτημα νά διχάζεται βαθιά ή άνανεωτική Άριστερά. Κανείς δέν είναι ύποχρεωμένος νά άποδεχτεί τήν άποψη του άλλου, ούτε ό Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, κι έχει όλα τά δίκια του κόσμου αν θέλει νά ύποστηρίξει τή δική του. Ός άριστερός όμως δέν έχει κανένα δικαίωμα νά ήθικολογει γιατί ή ήθικολογία καταστρέφει άκόμη και τό νόημα της πολιτικής διαμάχης, άκόμα και τό ύποτυπωδέστερο ενδιαφέρον των ανθρώπων για τήν πολιτική. Η πολιτική, και μάλιστα ή άριστερή πολιτική, είναι πνευματική ένέργεια, κι έμεις οι άριστεροί δέν θέλουμε νά καταντήσει ψυχολογικός εκβιασμός και φοβικό άνακλαστικό.

Είναι ένας άπό τους λόγους πού άντιστεκόμαστε στο ΠΑΣΟΚ, κι όχι ό λιγότερο σημαντικός. Ξέρουμε ότι τό ΠΑΣΟΚ άνέβηκε στην έξουσία εκμεταλλευόμενο τή λαχτάρα του κόσμου νά φύγει ή Δεξιά. Ξέρουμε ότι στη βάση αυτή μεταλαμπάδευσε και καλλιέργησε όλα τά μικροαστικά-λαϊκιστικά ιδεολογήματα μέσα στις λαϊκές μάζες. Ξέρουμε ότι παρέλαβε τό λαϊκό ριζοσπαστισμό και τήν ιστορία της Άριστερας και κατακουρέλιασε αυτά τό πολύτιμα όλικά άντικαθιστώντας τα μέ τό δίλημμα ΠΑΣΟΚ ή Δεξιά. Ξέρουμε ότι τή μόνη μεγάλη ιδέα πού έχει για τήν άνασυγκρότηση έτούτης της εξαθλωμένης κοινωνίας πού ζούμε είναι ό εγκλωβισμός των ψήφων των άριστερών για νά διατηρηθεί στην έξουσία. Ξέρουμε άκόμη ότι ή Άριστερά —δηλαδή ή άνανεωτική Άριστερά— μέσα στη βαθύτατη πολιτική, όργανωτική και ιδεολογική κρίση δέν μόρδσε νά άντισταθεί μέ έπιτυχία στην ίσοπεδωτική δύναμη αυτού του διλήμματος, μάλιστα κατά κάποιο τρόπο τό καλλιέργησε και ή ίδια, άπόδειξη τά λεγόμενα του Κων. Τσουκαλά πού, σίγουρα, δέν μπορεί νά αισθάνεται μόνος.

Μπορούμε λοιπόν οι άριστεροί, πού δοκιμαζόμαστε κάτω άπό τήν πίεση αυτών των βασανιστικών έρωτημάτων, νά τά άντιμετωπίσουμε μέ τήν άπαιτούμενη ευθύτητα και τιμότητα; Δέν ήθικολογώ. Σκέφτομαι μόνο αν ή άποψη σου είναι ότι πρέπει νά άντισταθούμε στον πασοκικό αυταρχισμό, αν νομίζεις ότι ή Άριστερά θά ξαναφτιαχτεί ως κίνημα λαϊκό άντιστεκόμενη στην άθαιρεσία της πασοκικής έξουσίας, ότι μόνο τότε θά μπορέσει νά γίνει πραγματικός άντίπαλος στη Δεξιά και τίς δεξιές πολιτικές, δέν θά ήταν πολιτικά έντιμο νά σου άπαντώ ότι μεγάλωσες μέ νταντά στη Δεξαμενή.

Άγγελος Έλεφάντης

Στό προηγούμενο τεύχος ο δαίμων τής νυκτός έβαλε μιά σελίδα ανάποδα στή συνέντευξη του Άντωνη Μανιτάκη. Γι' αυτό τήν αναδημοσιεύουμε ολόκληρη ζητώντας συγγνώμη από τόν ίδιο και από τούς αναγνώστες μας.

Άναθεώρηση του Συντάγματος: μύθοι και πραγματικότητα

Ο Άντωνης Μανιτάκης, καθηγητής του συνταγματικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μιλά για τό Σύνταγμα, τήν αναθεώρηση, τήν αποδυνάμωση του Προέδρου, τήν υπερσυγκέντρωση τών έξουσιών στον πρωθυπουργό και άρχηγό του κόμματος τής πλειοψηφίας, τά προβλήματα πολιτικής και συνταγματικής τάξης που δημιουργούνται και για τά προβλήματα που δέν θίγονται...

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ: Πολύς λόγος έχει γίνει τελευταία κ. Μανιτάκη για τήν αναθεώρηση του Συντάγματος. Τό ζήτημα βέβαια είναι κρίσιμο για τούς θεσμούς και τό πολιτικό μέλλον του τόπου. Θα θέλαμε να μās πείτε τή γνώμη σας, ως συνταγματολόγος που είστε, για τά συνταγματικά και τά πολιτικά ζητήματα που συνδέονται με τήν προτεινόμενη από τό ΠΑΣΟΚ αναθεώρηση. "Όπως ξέρετε, σύμφωνα με τήν εισηγητική έκθεση τής σχετικής πρότασης με τήν αναθεώρηση επιδιώκεται να χειραφετηθεί ή λαϊκή κυριαρχία και οί κοινοβουλευτικοί θεσμοί, να ενισχυθεί ή λαϊκή κυριαρχία, να ενδυναμωθεί ό κοινοβουλευτισμός, να αναπτυχθεί και να ισχυροποιηθεί ό ρόλος του Κοινοβουλίου, να ενισχυθεί τό κύρος και ή έξουσία τής λαοπρόβλητης κυβέρνησης, να ενισχυθεί ό ρόλος τών κομμάτων, μέσα στη Βουλή, τέλος, να αποδεσμευθεί ό Πρόεδρος τής Δημοκρατίας από τίς κομματικές αντιθέσεις και να ανυψωθεί σε υπερκομματικό θεσμό-φορέα εθνικής όμοψυχίας. Νομίζετε, καταρχήν, ότι υπάρχει αντίστοιχία ανάμεσα σ' αυτές τίς διακηρύξεις και στην προτεινόμενη αναθεώρηση;

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ: Θα ήθελα εκ προοιμίου να τονίσω ότι στην προκειμένη περίπτωση έχουμε μιά σοβαρή άναντιστοιχία ανάμεσα στους διακηρυγμένους στόχους, τούς όποιους δέν θα μπορούσε παρά να τούς προσυπογράψει κανείς, και στό συνταγματικό-πολιτικό αποτέλεσμα. Μέ πολύ γενικό τρόπο, αλλά θα χρειαστεί στή συνέχεια να τό δούμε και στίς λεπτομέρειες, θα μπορούσε να επισημά-νει κανείς τά ακόλουθα σημεία.

Πρώτον, ή αναθεώρηση είναι εξαιρετι-

κά περιορισμένη, καθόσον αναφέρεται μόνον στα θέματα τών καλούμενων υπερ-εξουσιών του Προέδρου τής Δημοκρατίας και δέν επιλαμβάνεται πολλών διατάξεων του Συντάγματος που χρειάζονται αναθεώρηση και εκσυγχρονισμό.

Δεύτερον, είναι κατά ένα μέρος συνταγματικά έπουσιώδης προβαίνοντας σε ρυθμίσεις εκεί που πραγματικά δέν υπήρχε πρόβλημα. Τρίτον, προτείνονται νέες ρυθμίσεις άμφίβολης δημοκρατικότητας ή και συνταγματικότητας ενώ ή συνολική φιλοσοφία τής πρότασης υποκρύπτει μιά φροντίδα για τήν περαιτέρω ενίσχυση τής έξουσίας τής κυβερνώσας πλειοψηφίας.

Τέλος, υποβιβάζεται άντι να τονώνεται ή πολιτική σημασία τής Βουλής, ή όποια υποτάσσεται άκόμη περισσότερο στίς άποφάσεις του άρχηγου τής κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας.

Ή πρόωρη διάλυση τής Βουλής: άποκλειστικό δικαίωμα τής κυβέρνησης

Α.Π.: Θα μπορούσαμε ώστόσο να δούμε τίς επισημάνσεις σας αναλυτικότερα. Πώς διαμορφώνεται, από θεσμική άποψη, ή δομή τής έξουσίας σύμφωνα με τήν αναθεώρηση;

Α.Μ.: Ή φιλοσοφία τής αναθεώρησης ξεκινά από τήν υπόθεση ότι τό Σύνταγμα του '75 συγκεντρώνει όλες τίς έξουσίες στα χέρια του άρχηγου του κράτους. Μέ βάση αυτή τήν υπόθεση, που διερωτώμαι κατά πόσον είναι έγκυρη και ουσιαστική, άφαιρεί ή στερεί από τόν Πρόεδρο τής Δημοκρατίας άρμοδιότητες που έχει μέ βάση τό ισχύον Σύνταγμα.

"Όπως ξέρουμε, κατά τό Σύνταγμα του '75 ό Πρόεδρος τής Δημοκρατίας έχει τίς ακόλουθες άρμοδιότητες:

Ή πιο επικίνδυνη πολιτικά και ή περισσότερο αντικοινοβουλευτική που, κατά τή γνώμη μου, θα δικαιολογούσε και θα δικαίωσε μιά αναθεώρηση, είναι ή έξουσία του Προέδρου να παύει τήν κυβέρνηση. Ή έξουσία αυτή δέν συμβιβάζεται με τήν κοινοβουλευτική άρχή. Ήπιπλέον ό Πρόεδρος έχει και άλλες άρμοδιότητες, όπως ή προκήρυξη δημοψηφίσματος για κρίσιμα εθνικά θέματα, τό δικαίωμα να αναπέμπει νόμο, τόν όποιο όμως ήταν υποχρεωμένος να κυρώσει έφόσον ή Βουλή τόν ξαναψήφιζε με τήν άπόλυτη πλειοψηφία: διαθέτει επίσης τήν άρμοδιότητα να προεδρεύει του ύπουργικού συμβουλίου σε εξαιρετικές περιπτώσεις και να κηρύσσει τή χώρα σε κατάσταση πολιορκίας με προσυπογραφή του σχετικού διατάγματος από τό ύπουργικό συμβούλιο ή τόν πρωθυπουργό. Ήστόσο, οί άρμοδιότητες αυτές είναι εξαιρετικού χαρακτήρα και μπορούν να ενεργοποιηθούν σε όριακές περιπτώσεις, ενώ όλες τελούν σε τελευταία άνάλυση υπό τήν κρίση του λαού.

Α.Π.: Δηλαδή ή έξουσία του Προέδρου τής Δημοκρατίας δέν είναι άποφασιστική;

Α.Μ.: Όχι, δέν είναι άποφασιστική διότι ή άσκηση τής υπόκειται στην κρίση του λαού, καταλήγει σε εκλογές. Βέβαια αυτές οί έξουσίες μπορούν να δημιουργήσουν συνταγματικές άνωμαλίες ή μπορεί ό Πρόεδρος με τήν άπόφασή του να εννοήσει κάποιο κόμμα ή παράταξη. Άλλά τό έρώτημα είναι αν έχει τήν πολιτική δύναμη να τό κάνει. Άς συνεχίσουμε όμως.

Έκτός από τό δικαίωμα νά παύει τήν κυβέρνηση έχει τή δυνατότητα νά διαλύει καί τή Βουλή. Τό δικαίωμα όμως αυτό του Προέδρου εξαρτάται από τή συνδρομή μιᾶς ἀπό τίς ἐξῆς δύο προϋποθέσεις: α) ὅτι ὑπάρχει δυσαρμονία ἀνάμεσα στή σύνθεση τῆς Βουλῆς καί τή λαϊκή θέληση καί β) ὅτι ὑπάρχει κυβερνητική ἀστάθεια. Ἡ προτεινόμενη ἀναθεώρηση καταργεῖ τόν πρῶτο ἀπό τούς δύο λόγους πρόωρης διάλυσης τῆς Βουλῆς, δηλαδή περιορίζει τή δυνατότητα προσφυγῆς στή λαϊκή ἐτυμηγορία καί ἄρα ἀναιρεῖ μιᾶ περίπτωση ἐνεργοποίησης τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Θά πρέπει νά τονίσουμε ὅτι ὁ θεσμός τῆς πρόωρης διάλυσης τῆς Βουλῆς εἶναι ἡ πεμπτοσύνη τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, αὐτό πού τοῦ χαρίζει ἐδελξία καί προσαρμοστικότητα καί τό διαφοροποιεῖ ἀπό τό προεδρικό σύστημα, τό ὁποῖο δέν γωρίζει τό θεσμό αὐτό ἀφοῦ τό νομοθετικό σῶμα ἐκλέγεται γιά νά ἐξαντλήσει ὀπωσδήποτε τή θητεία του. Ἡ δυνατότητα προσφυγῆς στή λαϊκή ἐτυμηγορία ἐναρμονίζεται μέ τήν ἀρχή τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας διότι ἐπιτρέπει στό λαό νά ἀποφανθεῖ γιά κρίσιμα πολιτικά ζητήματα. Ἐχει δέ καί ἕνα λειτουργικό πλεονέκτημα ὁ θεσμός αὐτός, διότι ἐπιτρέπει, μέ τήν προσφυγή στήν κρίση τοῦ ὕπατου κριτῆ πού εἶναι ὁ λαός, νά ἀποφεύγονται πολιτικές κρίσεις ἢ δυσλειτουργίες, νά ἐπιλύονται πολιτικές διαφορές καί νά ἀποκαθίστανται οἱ ἰσορροπίες πού διαταράχθηκαν. Ἀποτελεῖ τήν ἀσφαλιστική δικλίδια τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος. Ἐπομένως κάθε περιορισμός τοῦ θεσμοῦ τῆς πρόωρης, πρὶν τή λήξη τῆς κανονικῆς θητείας τῆς Βουλῆς, προσφυγῆς στό λαό θίγει ἄμεσα τήν ἀρχή τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καί πλήττει συνταγματικά τό κοινοβουλευτικό σύστημα. Γι' αὐτό τό λόγο διερωτῶμαι κατά πόσον μιᾶ τέτοια τροποποίηση εἶναι συνταγματικά ἐπιτρεπτή.

Θά ἤθελα ἐπίσης νά ἐπισημάνω μιᾶ σύγχυση πού καλλιεργεῖται τελευταία ἀπό πολιτικούς ἀλλά καί ὀρισμένους συνταματολόγους, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν τήν τετραετῆ θητεία τῆς Βουλῆς ὡς κανόνα καί τήν πρόωρη διάλυσή της ὡς παρέκκλιση. Ἐρμηνεύουν ἔτσι στενά τίς σχετικές συνταγματικές διατάξεις καί ἀντιμετωπίζουν τήν πρόωρη διάλυση ὡς μέτρο ἐξαιρετικό, ἐνῶ στήν ἱστορία τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος καί τήν πολιτική πρακτική ἰσχύει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο. Ἐκεῖ βρίσκεται ἐξάλλου ἡ δύναμή του καί ἡ πολιτική του ὑπεροχή ἀπέναντι σέ ἄλλα συστήματα. Ἄλλωστε ὁ θεσμός τῆς πρόωρης διάλυσης λειτουργεῖ παραπληρωματικά πρὸς τήν κοινοβουλευτική ἀρχή, τήν ἐξάρτηση δηλαδή τῆς κυβερνήσεως ἀπό τήν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς (δηλωμένη).

Τό ποῖος ἀποφασίζει τήν πρόωρη διάλυση εἶναι βέβαια ἕνα θέμα πού ὑπόκειται σέ συνταγματική διαρρύθμιση ἢ τροποποίηση, στό πλαίσιο ὅμως τοῦ γενικοῦ κανόνα ὅτι ἡ ἀρμοδιότητα αὐτή, ὡς ρυθμιστική, ἀνήκει καταρχήν καί ἐξ ὀρισμοῦ στό ρυθμιστή τοῦ πολιτεύματος.

Οἱ ὑπερεξουσίες τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας: μῦθος καί πραγματικότητα

Ἐπαναλαμβάνω ὥστόσο ὅτι ὄλες αὐ-

τές οἱ ἀρμοδιότητες τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἔχουν ἀδρανοποιηθεῖ γιά συγκεκριμένους ἱστορικούς καί πολιτικούς λόγους. Ἡ ἐνεργοποίησή τους δέν προϋποθέτει μόνο εὐνοϊκή γιά τίς πολιτικές προθέσεις τοῦ Προέδρου συγκυρία οὔτε ἀπλῶς τήν πολιτική του βούληση· χρειάζεται ἀκόμη τά κατάλληλα πολιτικά καί κοινωνικά στηρίγματα καί βέβαια ὕπονοεῖ ἀρχηγό τοῦ κράτους-κέντρο πολιτικῆς ἐξουσίας, αὐτόνομη πολιτική δύναμη. Ἀλλά κάτι τέτοιο δέν προκύπτει ἀπό τό θεσμό τῆς προεδρευόμενης Δημοκρατίας τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος. Ὁ προεδρικός θεσμός δέν προκύπτει ἀπό τό θεσμό τῆς προεδρευόμενης Δημοκρατίας τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος. Ὁ προεδρικός θεσμός στίς κοινοβουλευτικές δημοκρατίες εἶναι πολιτικά ἀποδυναμωμένος καί τό ἐδειξε καί ἡ δεκαετία ἐφαρμογῆς τοῦ Συντάγματος ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ παραιτήση τοῦ κ. Καραμανλῆ. Μόνον ἕνας πολιτικά παράφρων, ἡ ἀφελῆς ἢ πολιτικά ἀδέξιος ἀρχηγός τοῦ κράτους θά μπορούσε νά ἐνεργήσει ἐναντία στή θέληση μιᾶς πανίσχυρης κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίας πού στηρίζεται στή λαϊκή πλειοψηφία καί στόν ἔλεγχο τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Αὐτό τό τελευταῖο πού ἀναφέρω ἀποτελεῖ, βέβαια, πολιτικό συλλογισμό, ὁ ὁποῖος ὅμως πιστεύω ὅτι ἀποτελεῖ στοιχεῖο ἡ ἰσχυρῶς ἐρμηνείας τῶν σχετικῶν συνταγματικῶν διατάξεων. Πραγματικό κίνδυνο ἀπό τίς καλούμενες ὑπερεξουσίες βλέπουν ὅσοι φετιχοποιοῦν τά νομικά κείμενα ἢ ἀδυνατοῦν νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό παραστάσεις τοῦ παρελθόντος, ὅταν ἰσχυαν ἄλλες ἱστορικές, κοινωνικές καί πολιτικές συνθήκες. Μιά τέτοια ἀντιμετώπιση τῶν σύγχρονων θεσμῶν δέν εἶναι ἀπλῶς ἀναρχοκρατική, εἶναι καί πολιτικά τραγική γιατί δέν ἐπιτρέπει τήν κατανόηση τῶν σύγχρονων μεταμορφώσεων τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας καί ἄρα ἐμποδίζει τή δυνατότητα ὑπερβάσεως της.

Δ.Π.: Δέν νομίζετε ὅμως κ. Μανιτάκη ὅτι οἱ ὀνομαζόμενες ὑπερεξουσίες τοῦ Προέδρου θά μπορούσαν νά ἐνεργοποιηθοῦν σέ περίπτωση πολιτικῆς κρίσεως; Γιά νά τό διατυπώσουμε ἀλλιῶς, σέ περίπτωση πού γιά τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλο λόγο ἔχει κλονιστεῖ ἡ ἰσορροπία δυνάμεων, καί ὅταν ἔχει δημιουργηθεῖ μιᾶ κατάσταση ἀκυβερνησίας κατά τήν ὁποία δέν διαμορφώνεται μιᾶ κυβερνητική πλειοψηφία, σέ τέτοιες περιπτώσεις δέν ἔχει μιᾶ πραγματική δυνατότητα πολιτικῆς παρέμβασης πού μπορεῖ νά ἐπηρεάσει τίς πολιτικές ἐξελίξεις;

Α.Μ.: Πρέπει νά κάνω μιᾶ διευκρίνιση. Εἶναι ἄλλο τό θέμα τῆς ἀναγνώρισης στόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας ρυθμιστικῶν ἀρμοδιοτήτων καί ἄλλο τό θέμα ἂν παράλληλα μέ τή ρυθμιστική του ἀρμοδιότητα τοῦ ἀναγνωρίζονται καί ἐξουσίες πού τήν ὑπερβαίνουν καί καθιστοῦν τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας, ἐκτός ἀπό ρυθμιστή, καί ἀποφασιστικό παράγοντα τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων ἢ κυβερνήτη. Ἡ ἀδυναμία τῆς ἰσχύουσας συνταγματικῆς ρύθμισης ἔγκειται στό ὅτι δέν ἔχει ἀποσαφηνίσει τίς ρυθμιστικές ἀρμοδιότητες καί δέν εἶναι τίς ἐναρμόνισε μέ τήν κοινοβουλευτική ἀρχή καί τήν ἀρχή τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Δημιούργησε ἔτσι τήν ἐντύπωση ὅτι οἱ ἀρμοδιότητες αὐτές δέν ἔχουν μόνον ρυθμιστική ἀλλά καί ἐγχειρητική τοῦ συστήματος λειτουργία.

Ἀπό κεῖ ξεκινοῦν οἱ πολιτικές παρεξηγήσεις, οἱ συνταγματικές συγχύσεις καί οἱ δημοσιογραφικές φαντασιώσεις πού γωρίσσαμε μέ ἀφορμή τήν προεδρολογία. Τονίζω ὅτι οἱ καλούμενες ὑπερεξουσίες παρέχουν στόν πρόεδρο νομικές δυνατότητες καί ἡ ἄσκησή τους εἶναι ἄρα ὑποθετική. Θά ἀναφέρω ἕνα καί μόνο παράδειγμα πού δείχνει τόν ἑλλειπτικό χαρακτήρα τῆς συνταγματικῆς ρύθμισης: τόν Αὐγουστο τοῦ 1981 ὄλα τά κόμματα καί οἱ πολιτικοί παράγοντες εἶχαν συμφωνήσει γιά τήν ἀναγκαιότητα τῆς πρόωρης διάλυσης τῆς Βουλῆς. Ἀλλά ὁ ρυθμιστής τοῦ πολιτεύματος ἀδυνατοῦσε νά βρεῖ τήν ἀρμόζουσα συνταγματική διάταξη πού θά ὑλοποιεῖ αὐτή τή συμφωνία. Καί ὅπως θυμάστε κατέληξαν στή λύση τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 1 πού ὑποχρέωσε τήν κυβέρνηση Ράλλη νά παραιτηθεῖ καί νά ξαναδιοριστεῖ ἡ ἴδια ὡς ἐκλογική πιά κυβέρνηση.

Δ.Π.: Σύμφωνα μέ τήν προτεινόμενη ἀναθεώρηση ἀπό τό ΠΑΣΟΚ, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει ρυθμιστικές ἀρμοδιότητες;

Α.Μ.: Ἐνῶ στό ἰσχύον Σύνταγμα ἡ σχετική ρύθμιση εἶναι ἄλλοτε χωλή κι ἄλλοτε ἀντικοινοβουλευτική (παύση τῆς κυβερνήσεως), μέ τήν προτεινόμενη ἀναθεώρηση ἡ ρυθμιστική λειτουργία τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας συρρικνώνεται ἢ μεταβιβάζεται κατά ἕνα μέρος στήν κυβέρνηση. Ἡ κυβέρνηση δηλαδή σφετερίζεται ἀρμοδιότητες πού τυπικά ἀνήκουν στόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας καί οὐσιαστικά στά κόμματα. Διότι σέ ἕνα κοινοβουλευτικό σύστημα ὅπου οἱ πρωταγωνιστές τοῦ πολιτικοῦ παιχνιδιοῦ καί ζωντανοὶ φορεῖς τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας εἶναι τά κόμματα, ἡ ρύθμιση τῶν μεταξύ τους σχέσεων, ἡ ρύθμιση τῶν σχέσεων κυβερνήσεως ἀντιπολίτευσης προκύπτει, πρέπει νά προκύπτει, ἀπό τίς συμφωνίες τῶν κομμάτων πού βασίζονται στούς κανόνες τοῦ Συντάγματος καί στό σεβασμό τῆς λαϊκῆς θέλησης. Ὁ ρυθμιστής εἶναι ὁ διεκπεραιωτής τῆς συμφωνίας αὐτῆς, αὐτός πού ἐξασφαλίζει καί ἐγγυᾶται τό σεβασμό τῶν κανόνων καί τῆς κοινῆς πολιτικῆς συναίνεσης. Ὅσο μεγαλύτερη ἰκανότητα αὐτορρύθμισης ἔχει τό κομματικό σύστημα τόσο περισσότερο τυπικές καί ὀνομαστικές γίνονται οἱ ρυθμιστικές ἀρμοδιότητες τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Γι' αὐτό καί πιστεύω ὅτι οἱ ἐγγυητές ἢ οἱ ἐξουσιαστές τοῦ πολιτεύματος δέν κατασκευάζονται ἀπό τό Σύνταγμα ἀλλά ἀπό τήν ἀνεπάρκεια, τίς ἀδυναμίες ἢ ἀντιφάσεις τοῦ πολιτικοῦ συστήματος.

Ἡ κυβέρνηση πρέπει νά ἔχει τόν πρῶτο λόγο στή διάλυση τῆς Βουλῆς ὄχι ὅμως καί τόν ἀποκλειστικό.

Ὁ πρωθυπουργός οἰκειοποιεῖται τίς ρυθμιστικές ἀρμοδιότητες τοῦ Προέδρου

Δ.Π.: Μπορεῖτε νά φέρετε ἕνα παράδειγμα πιθανῆς οἰκειοποίησης ρυθμιστικῆς τοῦ Προέδρου ἀρμοδιότητας ἀπό τήν κυβέρνηση;

Α.Μ.: Ἡ προτεινόμενη τροποποίηση τοῦ ἄρθρου 41 παράγραφος 2 τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ πρόταση τῆς κυβερνήσεως γιά τή διενέ-

για πρόωρων εκλογών είναι δεσμευτική για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Πού σημαίνει ότι η κυβέρνηση μπορεί να επιλέξει το χρόνο διενέργειας εκλογών, να επιβάλει την πρόωρη διάλυση της Βουλής χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την αντιπολίτευση. Στην περίπτωση αυτή ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ενεργεί ως άπλοσ διεκπεραιωτής της απόφασης της κυβέρνησης χωρίς δυνατότητα δικής του ρυθμιστικής παρέμβασης. Και βέβαια η αναγνώριση τέτοιας εξουσίας στην κυβέρνηση πλειοψηφία προκύπτει από την κοινοβουλευτική αρχή. Τέτοια δέ δυνατότητα έχει για παράδειγμα το κυβερνών κόμμα στο δικομματικό πολιτικό σύστημα της Μεγάλης Βρετανίας. Εκεί όμως ισχύουν άλλες συνθήκες του πολιτεύματος; άλλες παραδόσεις και η άσκηση της αρμοδιότητας αυτής δεν έχει δημιουργήσει συνταγματικά ή πολιτικά προβλήματα. Στην ελληνική όμως πολιτική πραγματικότητα, που δεν έχει παγιωμένους κοινοβουλευτικούς θεσμούς και κανόνες σεβαστούς με εγγύτητα από όλους, μία τέτοια αρμοδιότητα ενδέχεται να οδηγήσει σε νόθευση του κοινοβουλευτικού παιχνιδιού και σε κατάχρηση πολιτικής εξουσίας. Μετά τα δεδομένα αυτά, η προτεινόμενη ρύθμιση εννοεί υπερβολικά την κυβέρνηση εις βάρος της αντιπολίτευσης και επομένως εμπεριέχει κινδύνους διατάραξης της πολιτικής ισορροπίας. Αναγνωρίζει ακόμα στην κυβέρνηση ένα σημαντικό εκλογικό όπλο για την επικείμενη εκλογική άναμέτρηση και θέτει σε δυσμενέστερη μοίρα την αντιπολίτευση, πράγμα που εμποδίζει επικίνδυνα την εναλλαγή των κομμάτων στην εξουσία. Κι αυτή άκριβώς η δυνατότητα εναλλαγής στην εξουσία αποτελεί την ουσία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η δημοκρατία δεν εξασφαλίζει μόνο το δικαίωμα της πλειοψηφίας να κυβερνήσει και της μειοψηφίας να ελέγχει αλλά εγγυάται στην αντιπολίτευση την αντικειμενική δυνατότητα καθώς και ίσες ευκαιρίες ανόδου στην κυβερνητική εξουσία. Απ' αυτή την άποψη οι συνταγματικοί και κοινοβουλευτικοί κανόνες πρέπει να παρέχουν τις ίδιες τυπικές δυνατότητες σε όλους τους ανταγωνιζόμενους. Πιστεύω λοιπόν ότι η προτεινόμενη ρύθμιση νοθεύει αυτήν την αντικειμενική δυνατότητα.

Δ.Π.: Αφού όμως η διάλυση της Βουλής θά ανήκει στη διακριτική ευχέρεια της κυβέρνησης και μάλιστα χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με τα κόμματα της αντιπολίτευσης, μπορούμε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο η κυβέρνηση να μή θελήσει ποτέ να διαλύσει πρόωρα τη Βουλή; Και τί μπορεί να σημαίνει ένα τέτοιο ενδεχόμενο;

Α.Μ.: Ακριβώς η εξάρτηση της πρόωρης διάλυσης της Βουλής από τη θέληση της κυβέρνησης ενδέχεται να έχει και αντίστροφη πολιτική λειτουργία. Νά μιν οδηγήσει δηλαδή ποτέ στη χρήση αυτού του δικαιώματος, όταν η κυβέρνηση κρίνει ότι η προσφυγή στο λαό συνεπάγεται την πολιτική της ήττα. Και επειδή καμιά κυβέρνηση ή κυβερνητική πλειοψηφία δεν θέλει να αυτοκτονήσει, έχει κάθε συμφέρον να παρατείνει το βίο της Βουλής μέχρι την κανονική λήξη της θητείας. Η μή άσκηση επομένως αυτού του δικαιώματος από την κυβέρνηση σημαίνει έναν ακόμη περιορισμό της δυναμότητας προσφυγής στο λαό και άρα ενδέχεται αντι-

κειμενικά να λειτουργήσει για την αυτόνομη της κυβέρνησης από τη λαϊκή θέληση.

Δ.Π.: Και αν η αντιπολίτευση ζητά εκλογές;

Α.Μ.: Φανταστείτε μία δξυτάτη πολιτική κρίση όπου η αντιπολίτευση, ισοδύναμη πολιτικά και εκλογικά με την κυβέρνηση, θά ζητάει εκλογές — κάτι για το οποίο ή άριστερά έχει πολλά να θυμηθεί — και ή κυβέρνηση, στο όνομα άκριβώς της αρχής της πλειοψηφίας και της κοινοβουλευτικής αρχής — διαδικαστική αρχή της δημοκρατίας — αρνείται τη διενέργεια εκλογών. Διότι θά είναι ή μόνη που μπορεί να τίς αποφασίσει. Αυτό συμβαίνει βέβαια στην Άγγλία αλλά είναι συνέπεια, τό επαναλαμβάνω, του δικομματικού συστήματος, άποτελεί όρος άναπαγωγής του και μάλλον παράδειγμα προς άποφυγήν.

Η ρύθμιση όμως αυτή έχει και μία άλλη διάσταση εξίσου σημαντική. Εφόσον έχουμε στον τόπο μας μονοκομματικές κυβερνήσεις και μονοκομματικές κυβερνητικές πλειοψηφίες, ο πρωθυπουργός εξοπλίζεται με μία αποφασιστικής σημασίας εξουσία, με ένα όπλο πολιτικού εκβιασμού που του επιτρέπει να ενισχύσει την ήγεμονική του θέση μέσα στο κόμμα και στην κυβερνητική πλειοψηφία. Επισείοντας τον κίνδυνο της πρόωρης διάλυσης της Βουλής στους βουλευτές του κόμματός του μπορεί να εξασφαλίξει την πολιτική τους ύποταγή, τον πολιτικό τους πειθαναγκασμό και την άνευ όρων συμμόρφωση και πειθαρχηση στις αποφάσεις του άρχηγού του κόμματος. Με τον τρόπο αυτό έχουμε μία αντίστροφη των όρων της κοινοβουλευτικής σχέσης. Δεν είναι ή κυβέρνηση που εξαρτάται από την εμπιστοσύνη της Βουλής αλλά ή Βουλή που εξαρτά τον βίο της από τίς πολιτικές προσδοκίες και τίους εκλογικούς ύπολογισμούς του άρχηγού της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας.

Επιπλέον, διερωτώμαι μήπως με την προτεινόμενη ρύθμιση, με βάση τον ισχύοντα εκλογικό νόμο και τό ισχύον κομματικό σύστημα, καταλήξουμε σε μεγαλύτερη ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, σε μεγαλύτερη ενίσχυση της θέσης του πρωθυπουργού και ένδυνάμωση της κυριαρχίας του και της κυβέρνησης πάνω στη Βουλή. Είναι αυτονόητο ότι τό μέτρο αυτό όχι μόνο δεν απαλύνει αλλά επιτείνει μία νοσηρή κατάσταση που ένδημεί στα κομματικά μας πράγματα, δηλαδή τον άρχηγικό τους χαρακτήρα.

Με τη στήρηση επομένως του ρυθμιστή του Πολιτεύματος κάθε διακριτικής ευχέρειας να αποφασίζει την πρόωρη διενέργεια εκλογών δεν μειώνεται άπλως ο ρυθμιστικός ρόλος του άρχηγού του κράτους αλλά στερείται και ή μειοψηφία ενός πολιτικού μέσου να άσκει πίεση για την προσφυγή στη λαϊκή έτυμηγορία.

Η δομή της εξουσίας πιά συγκεντρωτική και πιά αυταρχική

Δ.Π.: Θά μπορούσαμε, επομένως, να συμπεράνουμε ότι με την προτεινόμενη αναθεώρηση σε σχέση με τό ισχύον Σύνταγμα θεσμοθετείται μία πιά συγκεντρωτική και αυταρχική δομή της εξουσίας.

Α.Μ.: Ναι, με μία επιφύλαξη. Η προτει-

νόμενη συνταγματική μεταρρύθμιση επικυρώνει άπλως μία υπάρχουσα πολιτική κατάσταση. Επιβεβαιώνει και τυπικά την παραμορφωτική διάρθρωση της πολιτικής εξουσίας στην Ελλάδα ή όποια έχει αναγάγει τον πρωθυπουργό και άρχηγό της κυβερνώσας πλειοψηφίας σε μοναδικό ή βασικό κέντρο άσκησης της πολιτικής εξουσίας. Τό φαινόμενο βέβαια αυτό παρατηρείται και σε άλλα κράτη και είναι γνωστό ήδη από την εποχή του Μεσοπολέμου. Με τη διαφορά ότι στά άλλα κράτη υπάρχουν και άλλα κέντρα πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας, π.χ. τά συνδικάτα, που άντισταθμίζουν ή μειώνουν τό μονοπώλιο της πρωθυπουργικής εξουσίας. Η έλλειψη τέτοιων πολλαπλών κέντρων εξουσίας στην Ελλάδα, ή έλλειψη πολιτικών και κοινωνικών άντισταθμίσεων προς την κρατική εξουσία, ή έλλειψη πολιτικών και συνταγματικών φραγμών, κάνει την άσκηση της εξουσίας πιά έπιρρεπή σε αυταρχικές και αυθαίρετες επιδόσεις. Όπως και να 'χει τό πράγμα, αυτήν την ιστορική τάση αυταρχικότητας του σύγχρονου κράτους, της ενίσχυσης με δύο λόγια του κρατισμού, τό ισχύον Σύνταγμα και ή προτεινόμενη μεταρρύθμιση αντί να την άμβλύνουν ή να τη μετριάσουν, την εύλογούν και την επιβεβαιώνουν.

Δ.Π.: Θά μπορούσαμε τώρα κ. Μανιτάκη να περάσουμε σε άλλες ρυθμίσεις της προτεινόμενης μεταρρύθμισης. Ποιά προβλήματα υπάρχουν ως προς τό δημοψήφισμα;

Α.Μ.: Με την ισχύουσα ρύθμιση ή τυπική δυνατότητα προκήρυξης δημοψηφίσματος ανήκει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Με την προτεινόμενη ρύθμιση την πρωτοβουλία έχει ή κυβέρνηση. Και διερωτώμαι γιατί μία κυβέρνηση, που έχει την πλειοψηφία της Βουλής και μπορεί να νομοθετήσει μεσω αυτής, να θέλει να προσφύγει σε δημοψήφισμα;

Δ.Π.: Στο άρθρο 44 § 2 υπάρχει ή διάταξη που λέει ότι «δέν επιτρέπεται ή διεξαγωγή δημοψηφίσματος για θέματα υπάγονα στην αποφασιστική άρμοδιότητα της Βουλής». Και έρωτάται ποιά θέματα δέν υπάρχουν στην αποφασιστική άρμοδιότητα της Βουλής.

Α.Μ.: Την ίδια άπορία είχα και εγώ διαβάζοντας τη σχετική πρόταση. Πραγματικά, τί δέν υπάγεται στην άρμοδιότητα της Βουλής; Όταν είναι γνωστό μάλιστα από τον 19ο αιώνα ότι ή Βουλή έχει ένα τεκμήριο γενικής άρμοδιότητας, της ανήκει ή γενική νομοθετική άρμοδιότητα. Θέλω να πιστεύω ότι πρόκειται για άτυχή, τουλάχιστον, ρύθμιση, αν και θά μπορούσε κανείς να φανταστεί μία άρμοδιότητα που δέν ανήκει στη Βουλή αλλά στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας όπως είναι ή καταγγελία μιάς διεθνούς σύμβασης. Τό μυαλό μου πηγαίνει στη συνθήκη της ΕΟΚ. Άλλά και σ' αυτή την περίπτωση διερωτάται κανείς τί χρειάζεται τό δημοψήφισμα μία κυβέρνηση που έχει πολιτική δύναμη και την κοινοβουλευτική κάλυψη. Αν είναι κάποιος που θά χρειάζονταν τό δημοψήφισμα αυτά είναι τά κόμματα της αντιπολίτευσης. Η πιά γενήσια μορφή του δημοψηφίσματος είναι εκείνο που προκαλείται κατευθείαν από τό λαό δηλαδή ο θεσμός της λαϊκής πρωτοβουλίας τον όποιο και τό Σύνταγμα και ή συνταγματική τροποποίηση άγνωστον.

Προσωπικά δεν μπορώ να βρω άλλη εξήγηση από την άκομη μεγαλύτερη ενίσχυση του ρόλου του πρωθυπουργού και την πλάγια εισαγωγή στοιχείων δημοψηφισματικής ή καισαρικής δημοκρατίας.

Δ.Π.: Φαίνεται κ. Μανιτάκη ότι δεν αγαπάτε τα δημοψηφίσματα.

Α.Μ.: Όχι μόνο δεν τα αγαπώ αλλά τα αντιπαθώ. Και όμολογώ ότι τα φοβάμαι. Ο θεσμός αυτός είναι πολιτικά επικίνδυνος. Και σ' αυτό ή θέση μας πρέπει να είναι σαφής. Το δημοψήφισμα είναι εκδήλωση δημοκρατίας των μαζών και έχει ως αποτέλεσμα να παραμερίζει, να παρακάμπτει τα κόμματα και τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς και να μεταβάλλει σε διλημματική την πολιτική, δηλαδή να την ισοπεδώνει.

Κατάργηση του δικαιώματος κύρωσης νόμων: πολλή φασαρία για τό τίποτε

Δ.Π.: Θά θέλατε να μās πείτε τή γνώμη σας για τήν κατάργηση, από τήν προτεινόμενη αναθεώρηση, τής εξουσίας κύρωσης των νόμων εκ μέρους του Προέδρου τής Δημοκρατίας; Τό γεγονός ότι ο Πρόεδρος τής Δημοκρατίας δεν θά έχει αρμοδιότητα κύρωσης των νόμων, αλλά άπλως έκδοσης και δημοσίευσης, δίνει μιά δημοκρατικότερη διάσταση στό Σύνταγμα;

Α.Μ.: Νομίζω ότι τό παράδειγμα αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό δείγμα τής διαστολής που πρέπει να κάνουμε μεταξύ τύπου και ουσίας. Είναι παράδειγμα του έπουσιώδους χαρακτήρα όρισμένων από τίς προτεινόμενες τροποποιήσεις χωρίς να είναι τό μόνο. Διότι επιδιώκεται να ρυθμιστούν θέματα τά όποια έχουν οτώς ή άλλως ρυθμιστεί στην πράξη εδώ και δεκαετίες, θέματα που δεν είχαν προκαλέσει ποτέ πολιτικά προβλήματα ούτε φαίνεται ότι θά προκαλούσαν στό μέλλον. Η άρνηση κύρωσης των νόμων έχει να άσκηθεί στην Ελλάδα, άν θυμάμαι καλά, περίπου έναν αιώνα. Η κύρωση είναι μιά από τίς όνομαζόμενες όνομαστικές αρμοδιότητες του Προέδρου τής Δημοκρατίας ή όποια άσκειται ταυτόχρονα με τήν έκδοση του νόμου. Νομίζω ότι γίνεται πολλή φασαρία για τό τίποτε. Κάτι ανάλογο θά μπορούσε να πει κανείς και για τό δικαίωμα του Προέδρου τής Δημοκρατίας να αναπέμπει τό νόμο όταν διαφωνεί με τό περιεχόμενο. Στην πραγματικότητα έχουμε ένα αναβλητικό βέτο διότι τελικά ή Βουλή θά αποφασίσει και ή απόφασή της είναι ύποχρεωτική για τόν Πρόεδρο. Δεν υπάρχει, λοιπόν, όπως λέγεται δικαίωμα ουσιαστικής άρνησικυρίας, γι' αυτό και ή προτεινόμενη κατάργηση είναι χωρίς ουσιαστική σημασία.

Υπάρχουν κι άλλες τέτοιες έπουσιώδεις ρυθμίσεις όπως ή κατάργηση του Συμβουλίου τής Δημοκρατίας, θεσμός που ποτέ δεν τέθηκε σε έφαρμογή και είχε περιπέσει σε άχρησία, ή ρυθμίσεις νομοτεχνικά άδόκιμες όπως εκείνες του άρθρου 37 που έλπίζω να προήλθαν από άβλεψία ή από μεγάλη βιασύνη. Υπάρχουν έπίσης και ρυθμίσεις, όπως εκείνη τής εκλογικής ύπηρεσιακής κυβέρνησης που προεδρεύεται από τόν Πρόεδρο του Άρείου Πάγου ή του Συμβουλίου Έπικρατείας που μās γυρίζουν στη δεκαετία του '50 ενώ δεν έγγυώνται τή διενέργεια

τίμων και αδιάβλητων εκλογών. Άλλά θά προτιμούσα να περάσουμε καλύτερα στά ζητήματα τά σχετικά με τήν κήρυξη τής χώρας σε κατάσταση πολιορκίας.

Η κατάσταση πολιορκίας: επικίνδυνες άσάφειες

Είναι αλήθεια ότι στό άρθρο 48 οι διαδικαστικές προϋποθέσεις για τήν κήρυξη τής χώρας σε κατάσταση πολιορκίας γίνονται πιο άσθηρες και ότι υπάρχει πιο άποφασιστικός ρόλος τής Βουλής στην απόφαση αυτή. Άλλά όταν λέμε Βουλή έννοουμε κυβερνητική πλειοψηφία και ή κυβέρνηση, έφόσον έλέγχει άπολύτως τήν πλειοψηφία, μπορεί να εκμαιεύσει τήν απόφαση τής Βουλής για τήν κήρυξη τής χώρας σε κατάσταση πολιορκίας.

Τό σημαντικό πρόβλημα όμως είναι οι καινοτομίες που εισάγονται ως προς τούς λόγους κήρυξης τής χώρας σε κατάσταση πολιορκίας. Προσωπικά για τήν ώρα δεν μπορώ να κρίνω τό πολιτικό νόημα των καινοτομιών, όστόσο πρέπει να τίς προσέξουμε. Προτείνεται λοιπόν ότι ή κατάσταση πολιορκίας κηρύσσεται και «όταν υπάρχει άπειλή τής έθνικής άσφαλείας». Ο όρος «έθνική άσφάλεια» δεν είναι δόκιμος από συνταγματική άποψη, έπιπλέον είναι πολιτικά άσαφής και δέχεται πολλές εκτιμήσεις. Ο δεύτερος λόγος είναι πιο άνησυχητικός. Στην αναθεώρηση προβλέπεται ότι ή χώρα μπορεί να κηρυχτεί σε κατάσταση πολιορκίας άν υπάρχει «περίπτωσης έκδηλώσεων ένόπλου κινήματος προς άνατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος». Και έπειδή έχουμε τό προηγούμενο τής κινητοποίησης του Φεβρουαρίου του 1983, τήν έκδήλωση ένόπλου κινήματος μόνον ή κυβέρνηση μπορεί να τή διαγνώσει και να τή γνωρίσει. Με τή νέα ρύθμιση λοιπόν οι λόγοι γίνονται πιο έλαστικοί και πιο άσαφείς. Άν υποθέσουμε ότι δεν θά βρεθεί κυβερνητική πλειοψηφία που θά δεχτεί άνεπιφύλακτα τήν πρόταση τής κυβέρνησης και άν δεχτούμε ότι θά έχουμε μιά σθεναρή και άποφασιστική αντιπολίτευση που θά άντισταθεί στις προθέσεις τής κυβερνητικής πλειοψηφίας, τότε ή πρόταση αναθεώρησης δεν έγκυμονεί κινδύνους άυταρχικών λύσεων. Άν όμως δεχτούμε ότι ή έκάστοτε κυβερνητική πλειοψηφία είναι ύποταγμένη στην κυβέρνηση, και ή αντιπολίτευση είναι συνήθως πολιτικά άποδυναμωμένη, τότε σε στιγμές πολιτικής κρίσης και για λόγους κομματικής σκοπιμότητας θά μπορούσαμε να φανταστούμε ότι παρέχεται μιά συνταγματική διευκόλυνση προσωρινής άρσης τής δημοκρατικής και κοινοβουλευτικής νομιμότητας.

Δ.Π.: Κύριε Μανιτάκη, θά θέλαμε να σας θέσουμε ένα τελευταίο έρώτημα. Τό Σύνταγμα του '75, όπως άλλωστε ύποστηρίχθηκε και από τίς τότε αντιπολιτευόμενες δυνάμεις και πολλές φορές έκτοτε, έχει ανάγκη αναθεώρησης σε πολλά του σημεία. Σήμερα έπιχειρείται μιά αναθεώρηση ή όποια, άν τελικώς περάσει, θά κλείσει τή δυνατότητα για μιά άλλη αναθεώρηση τουλάχιστον για τά επόμενα 6 με 7 χρόνια. Θά φτάσουμε δηλαδή με τό ίδιο Σύνταγμα μέχρι τό 1992 με 1993. Έπομένως όσα σημεία του Συντάγματος είναι ήδη, εκ γενετής, συντηρητικά ή ξεπερασμένα σε σχέση

με τίς μεταβαλλόμενες κοινωνικές, πολιτισμικές, οικονομικές και πολιτικές πραγματικότητες θά παραμείνουν άναγκαστικά ως έχουν για πολλά χρόνια. Τό έρώτημα λοιπόν είναι τό ακόλουθο: Τό Σύνταγμα του '75 μαζί με τήν αναθεώρησή του, άν τελικά περάσει, είναι ένα θεσμικό πλαίσιο που όργανώνει τά πολιτειακά μας πράγματα σύμφωνα με τίς σύγχρονες ανάγκες μας και τίς τάσεις τής έλληνικής κοινωνίας;

Α.Μ.: Οι έρωτήσεις σας είναι περισσότερες από μία. Άρχίζω από τήν πρώτη που νομίζω είναι πιο σημαντική γιατί έντοπίζει τήν πολιτική ουσία τής αναθεώρησης και παρέχει τό μέτρο τής αξιολόγησής της.

Μιά αναθεώρηση που διατηρεί τόν συντηρητικό και άναχρονιστικό χαρακτήρα του Συντάγματος του 1975

Η συνταγματική αναθεώρηση δεν μπορεί να αξιολογηθεί σωστά, και πολιτικά και συνταγματικά, άν δεν πάρουμε ύπόψη μας όχι μόνο αυτό που αναθεωρείται αλλά κυρίως αυτό που δεν αναθεωρείται. Πέρα δηλαδή από τόν περιορισμό, ένμέρει πολιτικά έπουσιώδη, χαρακτήρα των αναθεωρούμενων διατάξεων, ή αναθεώρηση αυτή αφήνει άπέξω τήν ουσία τής διάρθρωσης τής πολιτικής εξουσίας. Δεν αναδιατάσσει ούτε θίγει τόν τρόπο με τόν όποιο έχει όργανωθεί και άσκειται. Δεν θίγει τίς σχέσεις ιδιοκτησίας, δεν θίγει τίς σχέσεις κράτους και οικονομίας, δεν θίγει τήν οικονομική έξουσία, δεν καθιερώνει τήν έργατική συμμετοχή, δεν καθιερώνει τήν τριτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση, δεν θεσπίζει τή διοικητική άποκέντρωση, δεν διαχωρίζει εκκλησία και κράτος, δεν διευρύνει τίς άτομικές και κοινωνικές έλευθερίες τών Έλλήνων, ούτε προτείνει μιά νέα πιο άποφασιστική πολιτική συμμετοχή του λαού στά κέντρα των πολιτικών αποφάσεων, δεν καθιερώνει νέους θεσμούς πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής, δεν δημιουργεί νέες μορφές κοινωνικής και πολιτικής έκπροσώπησης, δεν θεσπίζει άντισταθμίματα άπέναντι στον κρατικό άυταρχισμό και τόν κρατικό συγκεντρωτισμό, άπέναντι σε άνεξέλεγκτα, συνταγματικά τουλάχιστον, κέντρα κρατικής εξουσίας, δεν εξασφαλίζει ούτε έγγυάται νέες μορφές πολιτικής και κοινωνικής έκφρασης. Άλλά, πράγμα που είναι και τό πιο σημαντικό, πολυφωνικό χαρακτήρα τής δημοκρατίας μας, δεν προωθεί νέες μορφές πολιτικού και κοινωνικού διαλόγου. Και κάτι άλλο. Εάν δεχτούμε ότι στόχος μιάς δημοκρατίας είναι ή ταύτιση άρχόντων και άρχομένων και άν στόχος ενός δημοκρατικού πολιτεύματος, όπως διακηρύσσει τουλάχιστον τό ΠΑΣΟΚ, είναι ή άνοδος του λαού στην έξουσία, που δεν μπορεί να εξασφαλιστεί παρά μέσα από τήν πολιτική συμμετοχή και τήν πολιτική έκπροσώπηση, τότε άπέναντι σ' αυτούς τούς δύο άξονες, σ' αυτές τίς δύο ραχοκοκαλιές τής πολιτικής δημοκρατίας, ή αναθεώρηση μένει παγερά άδιάφορη. Άν έπομένως δεχτούμε ότι ζούμε αυτή τή στιγμή μιά δημοκρατία μαζών που βασίζεται στη άπαλλοτρίωση των πολιτικών δικαιωμάτων ύπέρ μιάς άνεξέλεγκτης και άυτονομημένης έξουσίας, αυτό τό θε-

σμικό πολιτικό καθεστώς, ή αναθεώρηση έμμεσα τό νομιμοποιεί και τό επικυρώνει. Μ' αυτό τό κριτήριο θά μπορούσε νά χαρακτηρίσει κανείς τή συνταγματική αναθεώρηση καθυστερημένη από πολιτική άποψη, έτεροχρονισμένη ως προς τίς απαιτήσεις τής κοινωνίας και τής εποχής μας.

Ακόμη παραπέρα θά ήθελα νά τονίσω ότι ή προτεινόμενη αναθεώρηση όχι μόνο επικυρώνει, τουλάχιστον από συνταγματική άποψη, τά βασικά χαρακτηριστικά του Συντάγματος του 1975 αλλά αποκλείει τήν οποιαδήποτε τροποποίησή τους ίσως γιά τά δέκα προσεχή χρόνια... Διότι σύμφωνα μέ τό άρθρο 110 δέν είναι δυνατό νά γίνει νέα αναθεώρηση πρίν περάσουν πέντε χρόνια και έκλεγεί νέα Βουλή. Άς πούμε περίπου 8 μέ 10 χρόνια. Γιά τά επόμενα δέκα χρόνια λοιπόν θά ισχύει τό ίδιο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα πού ισχύει και τώρα, ελεύθερο νά κινείται προς παραμορφωτικές κατευθύνσεις.

Συνταγματική κρίση

Δ.Π.: Κύριε Μαγιάκη νομίζετε ότι έχει δημιουργηθεί συνταγματική κρίση;

Α.Μ.: Αυτό δέν μπορούμε ακόμη νά τό πούμε. Έκείνο πού είναι βέβαιο είναι ότι ή πρόταση αναθεώρησης, επειδή συνδυάστηκε μέ άπροσδόκητες συνταγματικές εξελίξεις και μέ τήν έκλογή νέου Προέδρου τής Δημοκρατίας, δημιούργησε κλίμα συνταγματικής άβεβαιότητας και ρευστότητας. Κλόνησε τήν ισχύουσα συνταγματική τάξη και ό κραδασμός είχε επιπτώσεις στή σταθερότητα των δημοκρατικών μας θεσμών. Έκανε πάντως επίκαιρο τό έρώτημα πόσο σταθερή και σίγουρη είναι ή δημοκρατία μας. Άκόμη και αν ή συνταγματική αναθεώρηση έχει ευτυχώς κατάληξη, τό τραύμα πού επήλθε στή συνταγματική νομιμότητα δύσκολα θά επουλωθεί. Τά Συντάγματα δέν είναι όπως οι νόμοι γιά νά τροποποιούνται κάθε τόσο. Η άποφασιστικότερη λειτουργία ενός Συντάγματος είναι τό αίσθημα συνταγματικής ασφάλειας πού δημιουργεί στους πολίτες, τό όποιο όμως είναι συνδεδεμένο μέ τόν πάγιο και σταθερό χαρακτήρα τής δημοκρατικής νομιμότητας. Η αξία του Συντάγματος του 1975 δέν βρισκόταν στό περιεχόμενο τής συνταγματικής ρύθμισης, αλλά στήν έγγυση των δημοκρατικών ελευθεριών πού προσέφερε και στήν άποκατάσταση τής δημοκρατικής νομιμότητας πού εξασφάλισε. Γι' αυτό και έγινε τελικά άποδεκτό και από τίς αντιπολιτευόμενες δυνάμεις.

Άς ευχηθούμε ότι τά τελευταία γεγονότα δέν θά διαταράξουν σοβαρά τήν πρωτόγνωρα δημοκρατική και συνταγματική όμαλότητα τής τελευταίας δεκαετίας.

Τό τεράστιο πάντως πολιτικό κόστος και ή πολιτική αναστάτωση πού προκαλεί ή αναθεώρηση δύσκολα αντισταθμίζονται από τόν μερικό και περιορισμένο χαρακτήρα της. Αν ή αναθεώρηση αξιολογηθεί ιδίως σέ σχέση μέ αυτό πού δέν κάνει ή αποκλείει γιά τά δέκα προσεχή χρόνια, θά πρέπει νά χαρακτηριστεί κοινωνικά άνούσια και συνταγματικά έπουσιώδης.

ΠΑΣΟΚ: μαζί ή

Οί τελευταίες πολιτικές εξελίξεις τροφοδότησαν απόψεις και αντιπαραθέσεις σέ ζητήματα τακτικής, στρατηγικής και πολιτικής φυσιογνωμίας του ΚΚΕ έσωτερικού και τής ευρύτερης ανανεωτικής Άριστερας.

Στό πλαίσιο αυτού του προβληματισμού δημοσιεύτηκε στήν *ΑΥΓΗ* τής Κυριακής, 7 Άπριλίου, ένα άρθρο του Δ. Γιατζόγλου και του Γ. Κατσαρού μέ τίτλο «Τό τέλος του Καραμανλή, άφεταιρία γιά τό τέλος τής αυτοδυναμίας». Τό άρθρο αυτό εμφανίστηκε στή στήλη «Πολιτικά Θέματα» χωρίς τόν υπέρτιτλο

«Άπόψεις - Προβληματισμοί» πού συνοδεύει συνήθως αντίστοιχα άρθρα, διαφορετικής όπτικής γιά τά ίδια θέματα. Περίεργο, τουλάχιστον, πού ή συνήθως προσεκτική και διακριτική *ΑΥΓΗ* άφησε νά έννοηθεί ότι δίνει πολιτική βαρύτητα σ' αυτό τό άρθρο, ενώ γιά άλλα άποφεύγει τήν οποιαδήποτε κάλυψη δίνοντάς τους χαρακτήρα προσωπικών άπόψεων.

Τό άρθρο του Δ. Γιατζόγλου και του Γ. Κατσαρού παρουσιάζει ιδιαίτερο ένδιαφέρον όχι τόσο γιά τήν πειστικότητα των επιχειρημάτων πού προβάλλει, όσο και γιά τή σαφήνεια τής πολιτικής γραμμής, πού προτείνει στό ΚΚΕ έσωτερικού, μετά τίς τελευταίες εξελίξεις και ένόψει των έπικείμενων εκλογών.

Η πρόταση αυτή αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα γιατί οι άρθρογράφοι είναι άνωτέρα στελέχη του ΚΚΕ έσωτερικού, έπειδή δημοσιοποιείται σέ προεκλογική ούσιαστικά περίοδο και γιατί προβάλλεται ως πρόταση πού θά δώσει στήν ανανεωτική Άριστερά τή δυνατότητα μιάς ήγεμο-

νικής πολιτικής παρέμβασης στρατηγικού χαρακτήρα, πού άλλωστε — όπως σαφώς άφήνεται νά έννοηθεί από τό άρθρο— έλειπε από τήν πολιτική τής Άριστερας.

Θά επιχειρήσουμε, στά άμέσως επόμενα, μιά συνοπτική και αναγκαστικά σχηματική παρουσίαση των άπόψεων και τής πολιτικής πρότασης πού διατυπώνεται, χωρίς νά άδικήσουμε — όσο είναι δυνατό— τό περιεχόμενο του ένλόγου άρθρου.

Κυριολεκτικά τά χάσαμε (τό ΚΚΕ έσωτερικού και οι περί αυτό), αναφέρουν οι άρθρογράφοι, μέ τήν τελευταία κίνηση του ΠΑΣΟΚ, είτε γιατί δέν είχαμε άποσα-

έναντίον;

φηνίσει βασικές πλευρές της πολιτικής μας είτε γιατί δεν διαθέταμε επαρκείς εκτιμήσεις για τό τίθαι μπορούσε να γίνει. Ταυτόχρονα όμως τά πρόσφατα γεγονότα είναι μιά άκόμα απόδειξη του αντιφατικού χαρακτήρα του ΠΑΣΟΚ, γεγονός που είχε σχετικά υποτιμηθεί και παραβλεφθεί στις τελευταίες μας αναλύσεις (του ΚΚΕ έσωτερικού): αντιφατικού χαρακτήρα που επιτρέπει «σε στιγμές όπου διακυβεύεται ή σχέση του με τίς άριστερές μάζες που τό ακολουθούν, να προχωρεί σε έλιγμούς και προσαρμογές κάτω και από την πίεση του μαζικού κινήματος και τίς Άριστεράς».

Η τελευταία κίνηση του ΠΑΣΟΚ, που είχε αποτέλεσμα την απομάκρυνση του κ. Καραμανλή από την Προεδρία και την αντικατάστασή του από τον κ. Σαρτζετάκη, δεν είναι —σύμφωνα με τό άρθρο— «έκλογικίστικος έλιγμός», αλλά μιά ντεφάκτο σύγκρουση με τον άστικό δικομματισμό, που συμπυκνώνταν στή συνάντηση γύρω από τον κ. Καραμανλή και με στόχο την έναλλαγή στην κυβερνητική έξουσία: διαπιστώνουν τελικά οί άρθρογράφοι ότι στό ζήτημα Καραμανλή συγκρούστηκε ή λογική της «πασοκικής αυτοδυναμίας» με τον «άστικό δικομματισμό». Έκτιμάται δέ ότι αυτή ή σύγκρουση δεν στοιχειοθετεί άκόμα μιά δλοκληρωτική ρήξη, αλλά ένα «πρώτο ρήγμα στις δικομματικές ίσορροπίες». Υπάρχει, λοιπόν, ένα καθήκον και ταυτόχρονα μιά δυνατότητα για την Άριστερά: «Μένει στην Άριστερά να διευρύνει αυτό τό ρήγμα, με την πολιτική συσπείρωσης των δυνάμεων της άλλαγής, έμποδίζοντας τό εκκρεμές να γυρίσει πίσω». Άνοιγονται, συνεπώς, προοπτικές για την ανανεωτική Άριστερά, ή όποια άν υιοθετήσει την άνάγκη μιάς ήγεμονικής πολιτικής πρότασης, όπως αυτή διαφαίνεται μέσα από τίς αναλύσεις του ΚΚΕ έσωτερικού που στηρίζεται στην «ιδέα του νέου συνασπισμού πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων»,

και καταφέρει να τή συμπυκνώσει σε «μαζική πολιτική γραμμή», θά ενισχυθεί στις προσεχείς εκλογές «στό όνομα της ΠΛΕΙΟΨΗΦΙΑΣ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ» και, γιατί όχι, ίσως «έκφραστεί μετά τίς εκλογές σε μιά κυβέρνηση συνεργασίας που θά παλέψει για μιά άριστερή δημοκρατική διέξοδο από την κρίση στην κατεύθυνση του σοσιαλισμού».

Ένα πρόσθετο ενδιαφέρον, πέρα από τό περιεχόμενο του παραπάνω άρθρου, παρουσιάζει τό γεγονός ότι από έντελώς διαφορετικές πολιτικές περιοχές του άριστερου «χώρου» και με διαφορετική προσέγγιση γίνονται παρόμοιες τελικά εκτιμήσεις για τή «στρατηγικού χαρακτήρα άριστερή κίνηση» του ΠΑΣΟΚ και αντίστοιχες κριτικές —με διαφορετική βέβαια έπιχειρηματολογία— στό ότι τό ΚΚΕ έσωτερικού και οί άλλες δυνάμεις της ανανεωτικής Άριστεράς δεν έννόησαν τά γεγονότα, δεν βρέθηκαν «μέσα στις συγκρούσεις αξιοποιώντας και ένθαρρύνοντας τίς δυνατότητες που άνοιγονται» —όπως αναφέρεται στό άρθρο των Δ. Γιατζόγλου και Τ. Κατσαρός— και όπως χαρακτηριστικά προτείνεται ως γραμμή στό ΚΚΕ έσωτερικού: «μόνιμη και σταθερή αντίπαράθεση με την κοινωνική και πολιτική δεξιά», άνάδειξη του «ουσιαστικού κοινωνικού χαρακτήρα της αντιδεξιάς συσπείρωσης».

Άς προσπαθήσουμε να δούμε την ύπαρχουσα κατάσταση και τά πολιτικά γεγονότα από μιά άλλη σκοπιά.

Έρώτημα: ύπάρχει για τό ΠΑΣΟΚ αντίφαση άνάμεσα στον «άστικό δικομματισμό» και την «αυτοδυναμία»;

Οί Δ. Γιατζόγλου και Τ. Κατσαρός άναγνωρίζουν καταρχήν στό άρθρο τους πολλά κοινά σημεία «αυτοδυναμίας» και «δικομματισμού»: άπόθεση της Άριστεράς στό περιθώριο, διαμόρφωση μαζικών, πολυσυλλεκτικών κομμάτων μέσω του εκλογικού συστήματος, δημιουργία κέντρων έξουσίας αυτονομημένων από κάθε λαϊκό έλεγχο.

Αυτά άκριβώς τά κοινά σημεία που άναγνωρίζουν στό άρθρο τους είναι και ή πεμπτουσία του πλαισίου που επιτρέπει στό ΠΑΣΟΚ να πολιτεύεται χωρίς καμιά αντίφαση και να χρησιμοποιεί τον «δικομματισμό» για την έπίτευξη και διατήρηση της «αυτοδυναμίας» του.

Τό ΠΑΣΟΚ έχει καταφέρει να πολιτεύεται χωρίς *συγκεκριμένη πολιτική γραμμή* και προφανώς χωρίς καμιά πολιτική που να έρχεται σε ρήξη με τό σύστημα —παρά τίς περί αυτού αντίθετες διακηρύξεις— και με τά μονιμότερα στηρίγματα αυτού του συστήματος. Έχει καταφέρει ένα καινοφανές, πρωτότυπο «άεικίνητο»: ή στρατηγική του ταυτίζεται με την τακτική του.

Έχοντας λοιπόν άπαλλαγεί από τά όποια σταθερά σημεία πολιτικής του άναφοράς, κινείται κάθε φορά καταπώς τό βολεύει: έτσι άκριβώς κινήθηκε και στην περίπτωση Καραμανλή. Δεν έχει κανένα από τά προβλήματα της Άριστεράς: ένδιαφέρεται για τίς ψήφους των άριστερών. Τρέφεται από την ύπαρξη και την «άντιπαλότητα» της «δεξιάς» και «άντιδεξιάς» συσπείρωσης.

Άς θυμηθούμε τά γεγονότα της τελευταίας περιόδου. Είναι όχι άπλώς ένδεικτι-

κά, αλλά σηματοδοτούν την άνυπαρξία όποιασδήποτε ρήξης. Τό γεγονός ότι άμέσως μετά την πτώση του κ. Καραμανλή ό κ. Παπανδρέου και ό κ. Μητσοτάκης είχαν την πρώτη τους συνάντηση και συνομιλία, έπιβεβαίωσε στό πολιτικό έπίπεδο τίς «συναινετικές διαδικασίες» Καραμανλή — Παπανδρέου — Μητσοτάκη. Η ίσορροπία μεταξύ των τριών έπρεπε να φανερί ότι άποκαθίσταται και μεταξύ των δύο. Μένει όποιασδήποτε εκκρεμές τό νέο τρίτο σκέλος, ό νέος Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Σαρτζετάκης, ζήτημα που θά λυθεί έν εϋθέτω χρόνο.

Αυτή άκριβώς ή εκκρεμότητα, όπως και τό «στιγμαίο» ρήγμα στις δικομματικές ίσορροπίες, είναι μιά έλεγχομένη εκκρεμότητα που τό ΠΑΣΟΚ φροντίζει να την εκμεταλλευτεί —έτσι όπως τελικά στριμώχθηκε να άναδείξει τον κ. Σαρτζετάκη με την ψήφο του κ. Άλευρά και τους αντιδημοκρατικούς χειρισμούς— για την έπίτευξη της αυτοδυναμίας του.

Έξηγούμαστε για άλλη μιά φορά: τό ΠΑΣΟΚ ένδιαφέρεται κυρίως για την αυτοδυναμία του και ό δικομματισμός είναι *στοιχείο της τακτικής του* (που ταυτίζεται με τή στρατηγική του). Άπό την πλευρά του, τό ΠΑΣΟΚ έπικαλείται τον «δικομματισμό» με έναν όρισμένο και ειδικό τρόπο: έμεις είμαστε ή Άλλαγή, δηλαδή ή «άντιδεξιά συσπείρωση». Γι' αυτό φροντίζουμε για την αυτοδυναμία μας, για να φράξουμε τό δρόμο στον άντίπαλο μέρος, που είναι ή «δεξιά συσπείρωση».

Τό ΠΑΣΟΚ δεν θέλει την πλουραλιστική δημοκρατία, ούτε ένδιαφέρεται για τον «άστικό δικομματισμό»: ό πασοκός μονοκομματισμός ήταν, είναι και θά είναι τακτική και στρατηγική του.

Στριμώχνει, λοιπόν, την όποια Άριστερά στή γωνία για να τό στηρίξει είτε με τον τρόπο που άπορρόφησε την ΕΔΑ, είτε με τό στόλ με τό όποιο χρησιμοποιήθηκε ή ψήφος του ΚΚΕ στην εκλογή του κ. Σαρτζετάκη, είτε με τή συρρίκνωση και εκλογική συντριβή του ΚΚΕ έσωτερικού και της ανανεωτικής Άριστεράς —άλλωστε της μόνης σήμερα Άριστεράς— γενικότερα.

Έρώτημα: για ποιά συμφέροντά όμως πρέπει να ύφιστάμεθα αυτές τίς άθλιότητες που προκαλεί εις βάρος μας τό ΠΑΣΟΚ; Στή βάση ποιās στρατηγικής προοπτικής πρέπει να καθορίζουμε κάθε φορά την πολιτική μας τακτική, ως άπολογητές και ως άριστερο «άλλοθι» της πασοκικής πολιτικής πρακτικής;

Με την απομάκρυνση του Καραμανλή, μας βεβαιώνουν οί συντάκτες του άρθρου της *ΑΥΓΗΣ*, άνοιγονται ουσιαστικές προοπτικές: τό «ΠΑΣΟΚ μπορεί να ύποχρεωθεί να άναζητήσει διέξοδο σε άριστερή πορεία».

Υφίσταται, όμως, για τό ΠΑΣΟΚ τέτοιο πρόβλημα; Είναι δυνατό να υιωθεί άδιέξοδα στην πορεία του όταν δεν έχει καμιά συγκεκριμένη πορεία; Όταν ή μόνη φροντίδα του είναι ή διατήρηση της έξουσίας, όταν σκοπός του μοναδικός είναι να βρίσκεται πάντοτε στην έπιφάνεια της άπέραντης θάλασσας που τό περιβάλλει; Του άρκει δηλαδή να μη βουλιάζει όταν δεν ύπάρχει καμιά Ίθάκη για να φτάσει, δεν έχει χρεία διέξοδου. Και τό πίο σημαντικό: έχει άπαλλαγεί από όλες εκείνες τίς περιττές προϋποθέσεις του προ-

γραμματισμένου πηγαμιού για την 'Ιθάκη, ούτε πού τού νοιάζει τῶν Σειρήνων τὸ κάλεσμα.

Ἐξηγοῦμαστε: τὸ ΠΑΣΟΚ δὲν ἔχει, γιατί ἀπλούστατα δὲν τὸ βολεῦει, κανένα συγκεκριμένο πρόβλημα οὔτε εὐαισθησία μὲ τούς δημοκρατικούς θεσμούς. Ἡ λογική του ἐξαντλεῖται στή διατήρηση τῆς ἐξουσίας μὲ συνεχή πραξικοπήματα ἢ πυροτεχνήματα, μὲ λόγια, πράξεις καὶ ἐρείσματα πού δυστυχῶς ἄφθονα τὸ προσφέρονται ἀπὸ τὸ ἀχρηστευμένο πιά ιστορικό ὄπλοστάσιο τῆς ἑλληνικῆς Ἀριστερᾶς.

Ἀπὸ ποιὸν καὶ γιατί θά ἀσκηθεῖ πίεση στὸ ΠΑΣΟΚ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Καραμανλῆ; Ποιὸς ἔχει καταρχὴν πρόβλημα θεσμῶν; Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία δὲν ἔδειξε νὰ ἔχει τέτοιο πρόβλημα στὸ σύνολό της. Ὅσοι ἔχουν προβλήματα οὐσίας μὲ τούς θεσμούς, ὅσοι θεωροῦν τὴν πολιτικὴ δημοκρατία ἀπαραβίαστη κατάκτηση, «κίερὴ καὶ ὄσια», στριμώχνονται στή γωνία. Ἡ μόνη φωνὴ πού σήμερα ἀκούγεται πολιτικά γιὰ τούς θεσμούς εἶναι, δυστυχῶς, ἡ φωνὴ τῆς Δεξιᾶς. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν οἰκονομία: οἱ μόνες ἐναλλακτικὲς ἀπαντήσεις στὶς οικονομικὲς ἀθλιότητες καὶ στὰ τσαλαβουτήματα τοῦ ΠΑΣΟΚ, στὴν κρατικιστικὴ ἀντίληψη του γιὰ τὴν οἰκονομία, εἶναι οἱ συντηρητικὲς ἀπαντήσεις φιλελεύθερης ἢ νεοφιλελεύθερης ἀπόχρωσης· αὐτὲς ἀναδεικνύονται. Ἡ ἀνυπαρξία τῆς Ἀριστερᾶς ἀπὸ τὴ μεταπολίτευση ὡς σήμερα ἔχει ἀφαιρέσει καὶ τὴν παραμικρὴ δυνατότητα παρέμβασης στὸ δρόμο πού ἀκολουθεῖ τὸ ΠΑΣΟΚ, αὐτὸ τὸ δρόμο πού κάθε φορά τραβᾷ πρὸς ὄ,τι τὸ ἐνδιαφέρει: τὴ νομὴ τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας.

Στὸ ἄρθρο πού μᾶς ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ γι' αὐτὸ τὸ σημείωμα γίνεται ἡ ἐκτίμηση ὅτι ὑπάρχουν δυνατότητες διορθωτικῆς παρέμβασης τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστε-

ρᾶς στὴν πολιτικὴ τοῦ ΠΑΣΟΚ, πού ἀναγνωρίζεται ὡς ἀντιπατικὴ. Ἐδῶ ὑπάρχει, νομίζουμε, μιά μεγάλη παρεξήγηση. Πρέπει νὰ θεωρεῖται πρωταθλητὴς τοῦ αὐτονόμου ὅποιος ἀνακαλύπτει ἀντιφάσεις, «δεξιούς» συμβιβασμούς καὶ «ἀριστερές» στροφές στὴν πολιτικὴ τοῦ ΠΑΣΟΚ.

Τὸ τονίζουμε γιὰ ἄλλη μιά φορά: ἡ ἔλλειψη πολιτικῆς στρατηγικῆς γεννᾷ αὐτόματα ἄπειρες ἀντιφάσεις. Ἀνύπαρκτες ὅμως καὶ ψευδεῖς, πού δὲν μᾶς ἀφοροῦν: πρόκειται γιὰ τίς ἀντιφάσεις μιᾶς τακτικῆς γιὰ νὰ διατηρηθεῖ στὴν ἐξουσία. Καὶ ἐκεῖ δὲν ὑπάρχουν περιθώρια πάλης «γιὰ τὴν ἀλλαγὴ συσχετισμῶν» οὔτε γιὰ νέες σχέσεις χωρὶς τὴ λογικὴ τῆς ἀλληλοὑπὸνόμευσης, ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις τῆς «Ἀλλαγῆς», ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις τῆς «ἀντιδεξιᾶς» συσπείρωσης.

Ἄν κάπου ὑπάρχουν ἀντιφάσεις, αὐτὲς βρίσκονται στὸν ἀνανεωτικό χῶρο καὶ ἰδιαίτερα στὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ: ἡ κατάσταση μᾶς εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἀντιπατικὴ, ἀλλὰ, ἐπιεικῶς, τραγικὴ.

Ἄν τὸ ΠΑΣΟΚ ἰσορροπεῖ λόγω ἀκριβῶς τῆς ἐξουσίας πού κατέχει, λόγω τῆς δυνάμης καὶ τῆς εὐχέρειας πού αὐτὴ ἢ ἐξουσία καὶ τὰ μέσα της τοῦ παρέχουν, γιὰ νὰ ἀναπαράγει τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, νὰ κρατᾷτε γερὰ ἀκόμα καὶ νὰ ἔχει μιά ταυτότητα γιὰ τὴν ἀναγνώρισή του ἀπὸ τὸν κόσμο πού τὸ στηρίζει καὶ κυρίως—αὐτὸ ἄλλωστε τὸ ἐνδιαφέρει— τὸ ψηφίζει, ἀπαραίτητος ὄρος εἶναι τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ νὰ μὴν ἰσορροπεῖ καὶ συνεχῶς νὰ ταλαντεύεται ἀνάμεσα στὶς δύο κύριες πολιτικὲς ἐπιλογές στρατηγικῆς σημασίας: στὴ διάλυσή του ὡς ἀριστεροῦ κόμματος ἢ στὴν ἐπιβίωση καὶ ἀνάπτυξή του ὡς τέτοιου.

Ἡ πολιτικὴ πρόταση τῶν Δ. Γιατζόγλου καὶ Τ. Κατσαροῦ ἔχει τὸ ἀδιαφιλονίκητο προτέρημα τῆς σαφήνειας: προτείνει στὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ νὰ βρεθεῖ μέσα στὶς συγκρούσεις, νὰ ὑπάρξει χωρὶς κα-

μιὰ ἐπιφύλαξη μέσα στὴν ἀντιδεξιᾶ συσπείρωση. Ἄλλωστε τὸ νῆμα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς πρότασης ὑπάρχει σήμερα στὶς ἀναλύσεις τοῦ κόμματος. Εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ νέου συνασπισμοῦ πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων. Εἶναι δηλαδὴ ἡ ἴδια ἡ πολιτικὴ πού τὸ ΠΑΣΟΚ βάρφτισε ΕΛΕ.

Μὲ τὸ ΠΑΣΟΚ δὲν ὑπάρχει δυνατότητα σχέσεων τῆς μορφῆς «ναὶ μὲν, ἀλλά»: ἢ εἶσαι μαζί του ἢ ἐναντίον του.

Τὸ ἄρθρο δίνει στὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ μιά πολιτικὴ προοπτικὴ: μαζί μὲ τὸ ΠΑΣΟΚ σὲ μιά κυβέρνησις συνεργασίας. Διάλυση δηλαδὴ τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς. Τοῦ ἀναγνωρίζουμε αὐτὴ τὴν ξεκάθαρη καὶ εἰλικρινὴ πολιτικὴ προοπτικὴ. Προτείνουμε δὲ στὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ νὰ τὴ λάβει σοβαρὰ ὑπόψη του γιατί εἶναι τὸ ἕνα ἀντὶ τὰ δύο δυνατὰ σημεία ἰσοροπίας καὶ ταυτότητας πού τοῦ προσφέρονται.

Ταυτόχρονα, ὅμως, προτείνουμε στὸ ΚΚΕ ἐς. καὶ στὸν χῶρο τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς καὶ τὴν ἄλλη δυνατότητα, πού ὑπάρχει: ἐναντία στὸ ΠΑΣΟΚ γιὰ τὴν αὐτόνομη ὑπαρξὴ καὶ παρουσία τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς, πού θά ἀναπτυχθεῖ στὴ βάση τῆς ἱστορικῆς ἐπικαιρότητας τῆς σοσιαλιστικῆς διεξόδου, δηλαδὴ στὸ ὅτι δὲν ὑπάρχουν κάποια ἄλλα ἐνδιάμεσα στάδια πρὶν ἀπὸ τὸν σοσιαλισμὸ πού πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ἀκολουθήσουμε καὶ νὰ ὑποστοῦμε, ὅπως τὸ ΠΑΣΟΚ καὶ τὴν ΕΛΕ σήμερα.

Ἐξηγοῦμαστε: ἂν ἡ σοσιαλιστικὴ διεξόδος εἶναι ἱστορικὰ ἐπικαιρὴ, ἢ συγκυρία δὲν τὴν εὐνοεῖ μιά καὶ δυστυχῶς ἡ ὅποια λαϊκὴ διαθέσιμότητα, ζωντάνια καὶ δραστηριότητα ἀναλίσκεται σήμερα στὶς ἀθλιότητες τῆς Ἀβριανῆς καὶ τοῦ «κουτσογουργισμοῦ».

Δὲν ὑπάρχουν, λοιπὸν, σήμερα οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ προοπτικὴ. Εἶναι καταρχὴν δικὴ μας ὑπόθεση νὰ ἀρχίσουμε κάποτε στὰ σοβαρὰ νὰ δημιουργήσουμε τίς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις. Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ ἀποκτήσουμε μιά ταυτότητα, νὰ αὐτοπροσδιοριστοῦμε ὡς ἀριστεροί· νὰ γεννήσουμε τὴν Ἀριστερά. Τὸ ΚΚΕ ἐς., ἡ μόνη ὑπαρκτὴ καὶ συγκροτημένη δύναμη στὸ χῶρο, πρέπει νὰ θελήσει νὰ αὐτονομηθεῖ ὡς Ἀριστερά γιὰ νὰ ὑπάρξει ὡς ἡ μιά ἀπὸ τίς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις. Δὲν εἴμαστε ἀσφαλῶς τόσο ἀφελεῖς γιὰ νὰ πιστέψουμε ὅτι στὸ δίμηνο πού μένει ὡς τίς ἐκλογές θά ζήσουμε τὸ θαῦμα τοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ ΚΚΕ ἐς. καὶ τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς, ὅτι σ' αὐτὸ τὸ διάστημα θά ῥθουν τὰ πάνω κάτω καὶ ἡ πολυπόθητὴ ἀριστερὴ ταυτότητα θά ἀποκτηθεῖ, ὅτι ὁ ἐπαναστατικὸς λόγος θά κατακτηθεῖ. Ἐλπίζουμε ὅμως, κι ἄς εἶναι αὐτὴ ἡ τελευταία μας ἐλπίδα, ὅτι στὸ πλαίσιο τῆς ἀντιπατικῆς τῶν πολιτικῆς γραμμῆς ὑπάρχει ἀκόμα ἡ δυνατότητα γιὰ τὸ ΚΚΕ ἐς. νὰ σταθεῖ στὴ σημερινὴ προεκλογικὴ συγκυρία ὡς Ἀριστερά καὶ ἀρκεῖ γιὰ τὴν ὥρα νὰ ἀποφασίσει νὰ πάει κόντρα στὸ «ρεῦμα», νὰ ἐναντιωθεῖ καὶ στὸ ΠΑΣΟΚ. Θά ἔχει προσφέρει ἔστω καὶ λίγη ζεστασιά, μιά ἀνάσα, λίγο κοῦράγιο στὰ ὄραματά μας ὡς ἀριστερῶν...

Ἀναστάσεως ἡμέρα, λαμπρυνθῶμεν Ἀριστεροί!

**Βασίλης Ζουναλῆς
Σταῦρος Λιβαδάς**

ΚΕΝΤΡΑ ΥΓΕΙΑΣ

“Ολοι οι δρόμοι οδηγούν στην Αθήνα;

Από τό πολυδιαφημισμένο και αρκετά φιλόδοξο Ε.Σ.Υ. μετά από μία σειρά συγκρούσεων, υπαναχωρήσεων ή και αντικειμενικών δυσκολιών, δύο «επάλξεις» έχουν παραμείνει: ή εφαρμογή του θεσμού του νοσοκομειακού γιατρού πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης και ή δημιουργία Κέντρων Υγείας στην έπαρχία. Καί για μέν τόν θεσμό του νοσοκομειακού γιατρού, ενώ τά πάντα βρίσκονται τούτη τή στιγμή σέ εξέλιξη (οί κρίσεις έχουν ολοκληρωθεί, είναι όμως άγνωστο κατά πόσον τό ύπουργείο θά προχωρήσει προεκλογικά στην εφαρμογή του θεσμού μέ τίς ιδιαίτερα έντονες και απότομες ανακατατάξεις πού αυτή συνεπάγεται) θά μπορούσαμε νά πούμε ότι ή «αύτοτελής» εφαρμογή του μικρή σημασία έχει για τήν αναβάθμιση τής περίθαλψης. Κι αυτό για-

τί καθώς έχουν πιά εκλείψει οί περισσότερες από τίς σχέσεις πού διέπουν τό Σύστημα Υγείας πού προβλέπει ό νόμος, ό θεσμός του νοσοκομειακού γιατρού πλήρους απασχόλησης καταλήγει νά μήν άποτελεί παρά μία αναδιάταξη τών εργασιακών σχέσεων του ιατρικού προσωπικού μέ τό κράτος, ή όποία πολύ λίγο προβλέπεται νά γίνει αισθητή στους άσθενείς και τους νοσηλευόμενους.

Δέν συμβαίνει όμως τό ίδιο μέ τά Κέντρα Υγείας. Η ύπαρξη τέτοιων κέντρων έχει μία αύταξία, ανεξάρτητη δηλαδή από τό σύστημα μέσα στό όποιο λειτουργούν, γι' αυτό άλλωστε και ή δημιουργία Κέντρων Υγείας προβλεπόταν ήδη από τό νομοσχέδιο Δοξιάδη (όπως άλλωστε και ό γιατρός πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης), τό όποιο επί δύο χρό-

νια μπλοκαρίστηκε από τίς συνδικαλιστικές παρατάξεις του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ, μέ σκοπό νά αντικατασταθεί από κάποιο άλλο, πιά ριζοσπαστικό, μετά τήν προβλεπόμενη άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην έξουσία (για νά καταλήξει τελικά τό ριζοσπαστικό Ε.Σ.Υ. σέ μία συρρίκνωσή του, σέ θεσμούς πού προβλέπονταν ήδη από τό νομοσχέδιο Δοξιάδη).

Ανεξάρτητα λοιπόν από τό σύστημα υγείας στό όποιο υπάγονται και μέσα στό όποιο λειτουργούν, τά Κέντρα Υγείας ως διάσπαρτα ανά τήν επικράτεια έξωτερικά ιατρεία πού παρέχουν πρωτοβάθμια περίθαλψη (πρώτες βοήθειες, εξέταση και παρακολούθηση «τρεχουσών» περιπτώσεων, βασικές εργαστηριακές εξετάσεις, άκόμα και άσκηση προληπτικής ιατρικής) άποτελούν καταρχήν θετικό βήμα

για την αναβάθμιση της περίθαλψης που παρέχεται, κυρίως στους ασθενείς της επαρχίας. Το γεγονός ωστόσο ότι από όλα όσα προβλέπει το Ε.Σ.Υ. κρατήθηκε τελικά μόνο η δημιουργία των Κέντρων Ύγείας, το γεγονός δηλαδή ότι η δημιουργία τους αποτελεί πολιτική επιλογή από την πλευρά της κυβέρνησης, επιλογή που εκ των πραγμάτων αποβαίνει εις βάρος κάποιων άλλων, μάς υποχρεώνει να την κρίνουμε με τη σειρά μας κατά τον ίδιο τρόπο, ξεφεύγοντας από το αυτονόητο πώς γενικά, τι γίνεται για την υγεία καλό είναι. Ήταν λοιπόν η δημιουργία των Κέντρων Ύγείας η σωστή επιλογή, ή σωστή προτεραιότητα;

Γεωγραφική και χρονική απόσταση

Τούτες τις μέρες πρόκειται να γίνουν τα εγκαίνια του δεύτερου στην Έλασσόνα. Θα ακολουθήσει — μέσα στο χρόνο λέει η κυβέρνηση, σε μερικά χρόνια ως δεχθούμε εμείς — η αποπεράτωση πάνω από εκατόν πενήντα τέτοιων κέντρων σε όλη τη χώρα. Το σχέδιο λοιπόν προβλέπει την ύπαρξη κατά μέσον όρο τριών περίπου Κέντρων Ύγείας ανά νομό, τα οποία θα στοιχηθούν περί το νοσοκομείο που υπάρχει στην πρωτεύουσα του νομού. Τα κέντρα αυτά θα κατασκευαστούν κυρίως (άλλ' όχι μόνο) σε επαρχιακές κομποπόλεις, με τέτοιον όμως τρόπο ώστε να καλύπτουν και τις ανάγκες της υπαίθρου, με μία κατανομή δηλαδή τέτοια που να παίρνει υπόψη τα γεωγραφικά και πληθυσμιακά δεδομένα των διαφόρων περιοχών.

Γνωρίζοντας την κατάσταση στην οποία βρίσκονται σχεδόν όλα τα νοσοκομεία των επαρχιακών πόλεων και λαμβανομένου υπόψη ότι τα Κέντρα Ύγείας δομούνται υπό τα νοσοκομεία αυτά ως περιφερειακά εξωτερικά ιατρεία, καταλαβαίνει κανείς εύκολα την ποιότητα της περίθαλψης που θα προσφέρουν. Στην πραγματικότητα πρόκειται για ένα ενδιάμεσο στάδιο περίθαλψης ανάμεσα στα αγροτικά ιατρεία και τα νοσοκομεία του νομού το οποίο, αν λύνει κάτι, λύνει κυρίως το πρόβλημα της μετακίνησης των ασθενών. Άλλα κι αυτό μόνο ενμέρει.

Αν εξαιρέσει δηλαδή κανείς τους κατοίκους της κομόπολης στην οποία θα υπάρχει το Κέντρο Ύγείας, οι υπόλοιποι (άγροτικός πληθυσμός, χωριά και μικρότερες κομποπόλεις) θα πρέπει και πάλι να μετακινηθούν, μόνο που αντί να διανύουν 30 χιλιόμετρα για να μεταβούν στην πρωτεύουσα του νομού, θα πρέπει τώρα να διανύουν π.χ. 15, ή τέλος πάντων όσο απέχει το πλησιέστερο Κέντρο Ύγείας.

Οι αποστάσεις αυτές (είτε πρόκειται για 15 είτε για 30 χιλιόμετρα) είναι κατά κανόνα άστειες. Με την προϋπόθεση ότι υπάρχουν καλοί δρόμοι είναι ζήτημα ενός τετάρτου ή μισής ώρας αντίστοιχα, λιγότερο δηλαδή από όσο χρειάζεται ένας κάτοικος του Αιγάλεω, της Γλυφάδας ή της Κυψέλης για να μεταβεί π.χ. σε ένα από τα νοσοκομεία της λεωφόρου Μεσογείων. Ασφαλτοστρωμένοι δρόμοι συν-

δέουν κατά κανόνα τις επαρχιακές κομποπόλεις με την πρωτεύουσα του νομού, δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με τα πιο απομακρυσμένα και κυρίως τα όρεινα χωριά. Γιά τους κατοίκους τέτοιων περιοχών το μείζον πρόβλημα είναι πώς θα φτάσουν στην πλησιέστερη κομόπολη, ή σε μεγάλο χωριό, στην πλησιέστερη έστω ασφαλτο. Γιατί από εκεί οι αποστάσεις διανύονται πολύ πιο γρήγορα και το κοινωνιακό δίκτυο είναι πυκνότερο. Γι' αυτούς τους κατοίκους λοιπόν το πρόβλημα της μετακίνησης παραμένει: αν κάποιος θέλει να πάρει το λεωφορείο για να πάει είτε στο πλησιέστερο Κέντρο Ύγείας είτε στην πρωτεύουσα του νομού, θα πρέπει να υπολογίζει — ανάλογα με την πυκνότητα των δρομολογίων — με απώλεια της μισής τουλάχιστον μέρας.

Ας δούμε τώρα, με δεδομένη την ύπαρξη αγροτικού γιατρού στην περιοχή, σε τι πρακτικά θα χρησίμευε η παρεμβολή του Κέντρου Ύγείας ανάμεσα στην περίθαλψη που παρέχεται από τον αγροτικό γιατρό και εκείνη του επαρχιακού νοσοκομείου. Αν αφήσουμε στην άκρη την τακτική περιοδεία του ιατρικού προσωπικού των κέντρων αυτών στα χωριά της περιοχής (γιατί αυτή είναι βέβαια απαραίτητη, πολύ πιο απαραίτητη από την ίδια την ύπαρξη των κέντρων, θα μπορούσε όμως κάλλιστα να γίνεται με έδρα το επαρχιακό νοσοκομείο), ο αγροτικός γιατρός θα στείλει κάποιον ασθενή στο Κέντρο Ύγείας σε περιπτώσεις που η πάθηση ξεφεύγει κάπως του συνήθους, σε περιπτώσεις λ.χ. που δεν μπορεί να γίνει εύκολα διάγνωση και να συστηθεί η κατάλληλη θεραπεία, αλλά χρειάζονται και κάποιες απλές εργαστηριακές εξετάσεις. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο ασθενής είτε θα παραπεμφθεί μετά τις εξετάσεις στο επαρχιακό νοσοκομείο για τα περαιτέρω (δηλαδή σε τελική ανάλυση στην Αθήνα), όποτε θα μπορούσε να είχε εξαρχής μεταβεί κατευθείαν σ' αυτό, είτε θα γυρίσει σπίτι του και τη νοσηλεία θα αναλάβει ο αγροτικός γιατρός. Σ' αυτή την περίπτωση το Κέντρο Ύγείας αντικαθιστά το εξωτερικό ιατρείο του νοσοκομείου, είναι δηλαδή ο τόπος όπου ο ασθενής θα κάνει κάποιες απαραίτητες εξετάσεις για να βεβαιωθεί ότι η ασθένεια δεν είναι σοβαρή ή ότι δεν υπάρχει ασθένεια. Θα έλεγε λοιπόν κανείς ότι σ' αυτές τις περιπτώσεις, που άλλωστε ο καθένας αντιμετωπίζει λίγες φορές στη ζωή του, θα μπορούσε ο ασθενής να πάει κάλλιστα στο επαρχιακό νοσοκομείο χωρίς να του κοστίσει μεγάλο κόπο.

Κάποια αξία έχουν βεβαίως τα Κέντρα Ύγείας (κυρίως γι' αυτούς που κατοικούν στην κομόπολη και μάλιστα αν αυτή είναι μεγάλη) ιδίως για τα χρόνια περιστατικά και προπαντός εκείνα που απαιτούν συχνή μετάβαση σε εξωτερικά ιατρεία (διαβητικοί κ.λπ.). Είναι επίσης αναμφισβήτητο ότι μέρη με αρκετά μεγάλο πληθυσμό και δυσκολία γρήγορης και τακτικής συγκοινωνίας, όπως τα νησιά, θα πρέπει να διαθέτουν κάποια υποτυπώδη νοσοκομειακή μονάδα. Το ίδιο βέβαια ισχύει και για μεγάλες κομποπόλεις — υπάρχουν τέτοιες που πρόσφατα γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη ώστε να ξεπερνούν καμιά φορά σε πληθυσμό την πρωτεύουσα του

νομού — εφόσον αυτές απέχουν αρκετά από το πλησιέστερο νοσοκομείο. Κανείς λοιπόν δεν αμφισβητεί την αναγκαιότητα ύπαρξης τέτοιων κέντρων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Άλλα από το σημείο αυτό, μέχρι του να γίνεται η δημιουργία τέτοιων κέντρων νόμος που δίνει κατ' απόλυτη προτεραιότητα την υγειονομική πολιτική μίας χώρας, υπάρχει μεγάλη απόσταση.

Αποκέντρωση και απονέκρωση

Υπάρχει δηλαδή μεγάλη απόσταση ανάμεσα στα Κέντρα Ύγείας και τη θρυλούμενη αποκέντρωση και αναβάθμιση της περίθαλψης που αυτά συνεπάγονται. Είναι ήδη γνωστή (και εύλογη) η απροθυμία των ειδικευμένων γιατρών να επανδρώσουν τα νοσοκομεία της επαρχίας. Μπορεί λοιπόν να συμπεράνει κανείς ότι τουλάχιστον την ίδια αν όχι μεγαλύτερη απροθυμία θα δείξουν εκείνοι οι γιατροί που θα κληθούν να αποτελέσουν το προσωπικό των Κέντρων Ύγείας. Σε περίπτωση που τα τελευταία καταφέρουν να λειτουργήσουν έστω και υποτυπώδως ως εξωτερικά ιατρεία, αυτό συνεπάγεται μιά ακόμα μεγαλύτερη υποβάθμιση των επαρχιακών νοσοκομείων, καθώς θα συρρικνωθεί ή πελατιά τους, ενώ από την άλλη μεριά είναι περισσότερο από σίγουρο ότι τα κάπως σοβαρότερα περιστατικά τόσο των Κέντρων Ύγείας όσο και των επαρχιακών νοσοκομείων θα διοχετεύονται και στο μέλλον κατευθείαν στην Αθήνα.

Η αποκέντρωση της παρεχόμενης περίθαλψης προϋποθέτει λιγότερες ίσως αλλά πάντως μεγάλες νοσοκομειακές μονάδες διάσπαρτες σε όλη τη χώρα. Προϋποθέτει δύο και περισσότερους γιατρούς ανά ειδικότητα (που είναι σήμερα ο κανόνας για τα επαρχιακά νοσοκομεία) και αυτό γιατί η συνεργασία θα κάλυπτε αφενός την επιστημονική ανεπάρκεια του καθενός, αφετέρου δέ θα μείωνε τις πιθανότητες κάποιου λάθους, επιπολαιότητας ή άβλεψίας που μπορούν να τύχουν σε κάθε γιατρό. Άλλα για να βρεθεί το κατάλληλο ιατρικό προσωπικό που θα στελεχώσει αυτά τα νοσοκομεία και για να είναι το προσωπικό αυτό σχετικά υψηλής στάθμης, θα πρέπει τουλάχιστον ο επιστημονικός περίγυρος, ο τόπος και οι συνθήκες εργασίας να είναι τέτοιες, ώστε να μπορεί να παραβλέψει κανείς τις γενικότερες δυσμενείς συνθήκες ζωής στην επαρχία.

Από αυτή την άποψη η περίπτωση των επαρχιακών πανεπιστημίων είναι χαρακτηριστική (Θράκη, Πάτρα, Κρήτη), καθώς, αντίστροφα απ' ό,τι συμβαίνει με τα επαρχιακά νοσοκομεία, δεν υπήρξαν δυσκολίες για την επάνδρωσή τους. Ίσα ίσα ή μετάβαση των επιστημόνων σ' αυτά τα μέρη έχει αναβαθμίσει και τη γενικότερη ζωή των σχετικών πόλεων, μιά και υποβοηθά την ανάπτυξη λειτουργιών που προσιδιάζουν στο χαρακτήρα μίας σύγχρονης έστω και μικρής πόλης, ξεφεύγον-

τας από τις λειτουργίες ενός απλού έμπο-
ρικού παζαριού.

Η αποκέντρωση λοιπόν συνεπάγεται τη δημιουργία περισσότερων του ενός κέντρων και όχι την αποκέντρωση των ήδη υπαρχόντων. Από αυτή την άποψη, η παρεμβολή των Κέντρων Υγείας ανάμεσα στα αγροτικά ιατρεία και τα έπαρχιακά νοσοκομεία ως ενδιάμεσων κρίκων στην πυραμίδα του συστήματος υγείας που ντεφάκτο ίσχυει στον τόπο μας όχι μόνο δεν αλλάζει τίποτα στη δομή της παρεχόμενης περίθαλψης αλλά με την παραμονή των έπαρχιακών νοσοκομείων στη σημερινή υποβαθμισμένη κατάσταση τους που συνεπιφέρει, συντελεί στην ανάδειξη ενός και μόνο τελικού κέντρου υγείας, που είναι η Αθήνα. Ως γενική κατεύθυνση της υγειονομικής πολιτικής της χώρας — αν εξαιρέσουμε τις συγκεκριμένες περιπτώσεις που αναφέραμε προηγουμένως, όπου η δημιουργία τέτοιων κέντρων είναι απαραίτητη — μπορεί μόνον να είναι αποδοτική από πλευράς ψήφων (καθώς οι κάτοικοι εκατόν πενήντα περιοχών θά έναποθέσουν στο κτίριο που χτίζεται κοντά τους την έλπίδα τους για καλύτερη περίθαλψη), μπορεί ακόμα να είναι εύκολα πραγματοποιήσιμη και σχετικά ανέξοδη — αρκεί η ανέγερση μικρών κτιρίων και ο έξοπλισμός τους με στοιχειώδη μέσα έπιπέδου ιδιωτικών ιατρείων —, στην πραγματικότητα όμως είναι απλώς η εύκολη λύση, ένα βήμα σημειωτόν όπου γίνονται έργα χωρίς να παράγεται αξιοσημείωτο και αναβαθμισμένο υγειονομικό έργο.

Βέβαια στο νομοσχέδιο για το Ε.Σ.Υ., στη μακέτα δηλαδή, τα Κέντρα Υγείας έχουν τη θέση τους ως σταθμοί πρωτοβάθμιας περίθαλψης συνδεδεμένοι με τη δευτεροβάθμια περίθαλψη που παρέχουν τα αναβαθμισμένα νοσοκομεία της περιοχής, όλα αυτά υπό την έποπτεία και τον έλεγχο του ΠΕ.Σ.Υ. (Περιφερειακό Συμβούλιο Υγείας). Στη μακέτα επίσης υπάρχει διάκριση ανάμεσα σε απλά νομαρχιακά νοσοκομεία δευτεροβάθμιας περίθαλψης και στα ευρύτερα περιφερειακά νοσοκομεία που προσφέρουν τριτοβάθμια, δηλαδή ολοκληρωμένη περίθαλψη. Λίγα θά είχε να αντιτάξει κανείς σ' αυτό τό δράμα, όπου άλλωστε τα Κέντρα Υγείας ως πρωταρχικό κύτταρο του όλου συστήματος έχουν μιάν εξέχουσα θέση, καθώς μέσω αυτών απλώνονται σε όλα τα σημεία της επικράτειας τά πλοκάμια της περίθαλψης που παρέχεται από τό κράτος και ή όποια επιδιώκει να αντικαταστήσει την πρωτοβάθμια ιδιωτική ιατρική.

Αυτά στο σύστημα. Στην πράξη όμως, και ειδικά για την έπαρχια, συμβαίνει ή ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας να αντιστρατεύεται πολλές φορές την ανάπτυξη της δευτεροβάθμιας περίθαλψης. Αν δηλαδή δέν αναβαθμιστούν καταρχήν τά έπαρχιακά νοσοκομεία, αν κάποια από αυτά δέν αποκτήσουν εξειδικευμένους τομείς αιμής, αν ο άσθενής που χρειάζεται ένα σκάνιγκ ή μιά φλουροαγγογραφία είναι και στο μέλλον υποχρεωμένος να μεταβεί στην Αθήνα, τότε ή πρωτεύουσα θά παραμείνει ή Μέκκα της Υγείας γύρω από την όποια και δίπλα στη δημό-

σια θά άνθει και ή ιδιωτική πρωτοβάθμια ιατρική, οι δέ κάτοικοι της έπαρχίας έφθον αισθάνονται ότι έχουν κάτι παραπάνω από ένα απλό κρουολόγημα, παίνοντας στο λεωφορείο θά παρακάμπτουν τό πλησιέστερο Κέντρο Υγείας, καθώς και τό πλησιέστερο έπαρχιακό νοσοκομείο, και θά μεταβαίνουν κατευθείαν στην Αθήνα σε μιά όλιγοήμερη παραμονή «για έξετάσεις».

Και αυτό συνεπάγεται συνωστισμό των «καλών» γιατρών στην Αθήνα, τη διαίω-
νιση της διάκρισης ανάμεσα σε γιατρούς πρώτης και δεύτερης κατηγορίας (των Αθηνών και της έπαρχίας αντίστοιχα), μιάς διάκρισης που δέν έχει καταρχήν να κάνει με τις ικανότητες των γιατρών όσο με τον επαγγελματικό μαρασμό από την παραμονή τους στην έπαρχια. Ακόμα δηλαδή και αν τό ύπουργείο μεταθέσει αύριο τους καλύτερους νοσοκομειακούς γιατρούς των Αθηνών σε έπαρχιακά νοσοκομεία ή σε Κέντρα Υγείας (δημόσιοι υπάλληλοι είναι πλέον, ό,τι θέλει τους κάνει) τό μόνο από αποτέλεσμα θά ήταν ή δυσλειτουργία των αθηναϊκών νοσοκομείων, ενώ κατά τά άλλα μέσα σε λίγα χρόνια οι γιατροί αυτοί θά αποκόβονται όχι μόνο από την εξέλιξη της επιστήμης τους, αλλά και από την άσκηση της με στοιχειωδώς έπαρκεις όρους. Έκ των πραγμάτων λοιπόν, ή διαίρεση των γιατρών σε κατηγορίες θά ξαναμπει από τό παράθυρο διαιωνίζοντας τον σημερινό υγειονομικό μαρασμό της έπαρχίας, ό όποιος θά συμπαρασύρει και τά νεόκοπα Κέντρα Υγείας.

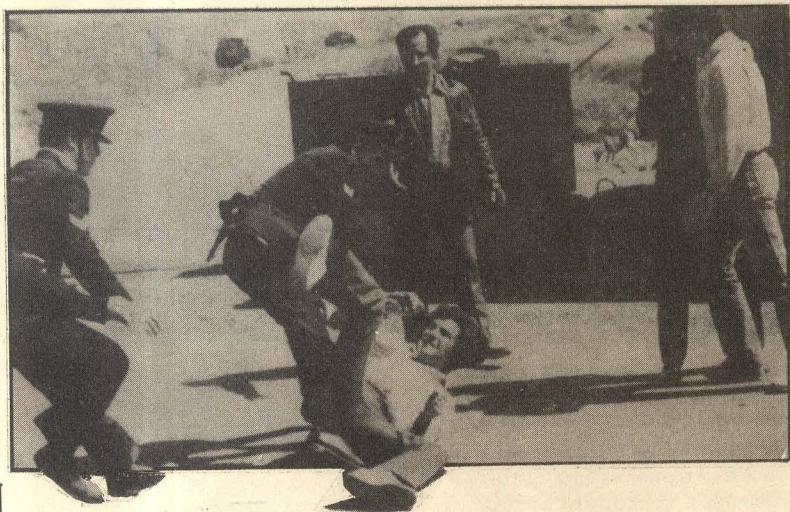
Τό κύριο πρόβλημα της περίθαλψης σήμερα δέν είναι λοιπόν μόνο τό να πάει ό Μωάμεθ στο βουνό. Μπορεί κάλλιστα να κατέβει και τό βουνό στον Μωάμεθ. Μπορεί δηλαδή κάλλιστα να μεταβεί ό ά-

γρότης στο έπαρχιακό νοσοκομείο, είτε για νοσηλεία είτε στα έξωτερικά ιατρεία του, αρκεί τό μέν νοσοκομείο να είναι καλό, ό δέ άσθενής να έχει τη δυνατότητα μετάβασης. Να έχει δηλαδή άφενός τά στοιχειώδη οικονομικά μέσα, άφετέρου τη δυνατότητα πυκνής και γρήγορης επικοινωνίας με τό έπαρχιακό κέντρο. Οι άποστάσεις μπορεί να γίνουν τότε χρονικά βραχύτερες και τά έπαρχιακά νοσοκομεία να αποκτήσουν μιάν έπαρκή πελατεία που θά τους επέτρεπε να αναπτυχθούν.

Από αυτή την άποψη τό ζήτημα της υγειονομικής αναβάθμισης είναι παράλληλο με τό ζήτημα της γενικότερης αναβάθμισης της ζωής στην έπαρχια και έπομένως δέν αποτελεί πρόβλημα μονάχα του ύπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών αλλά και του ύπουργείου Συγκοινωνιών και του ύπουργείου Έθνικής Οικονομίας, πρόβλημα δηλαδή γενικότερης κυβερνητικής πολιτικής. Η τελευταία έχει αποδείξει ότι αντιλαμβάνεται την αποκέντρωση όχι πολυπολικά αλλά μονοπολικά, όχι δηλαδή ως δημιουργία περισσότερων αυτόνομων κέντρων, αλλά ως στενότερη — και μάλιστα μονόδρομη — σύνδεση του κέντρου με την περιφέρεια. Σ' αυτή την κατεύθυνση εντάσσεται και ή πολιτική των Κέντρων Υγείας. Τό κέντρο υπενθυμίζει συνεχώς στην έπαρχια ότι δέν την ξέχασε, ότι τώρα πιά ενδιαφέρεται γι' αυτήν. Στην πραγματικότητα πρόκειται για τόν πιο σφιχτό έναγκαλισμό, που διαιωνίζει τόν μαρασμό της έπαρχίας, ό όποιος θά ήταν μάλιστα πολύ ευρύτερος, αν τά τελευταία χρόνια δέν είχε υπάρξει μιά οικονομική άνθηση λόγω αύξησης της γεωργικής παραγωγής όρισμένων περιοχών. Τό πολιτικό πρόβλημα όμως που έκκρεμει είναι να μεταφερθούν και οι αντίστοιχες ύπηρεσίες στους τόπους της πρωτογενούς παραγωγής.

Δαμιανός Παπαδημητρώπουλος

Τά ΜΑΤ ὡς προεκλογική παροχή

Τ

ώρα που οι εκλογές πλησιάζουν και οι λέξεις παροχές, απαλλαγές, κρατικός κορβανάς, έκτροπές ποταμών και λιμνών, παραγραφές, εντάξεις, συντάξεις, ελαφρύνσεις και παραχωρήσεις είναι στην ημερήσια διάταξη, τώρα που «η ρήξη με το κατεστημένο» έχει ολοκληρωθεί, σκόπιμο είναι να δείχτει επίσημα ότι όλα αυτά θα γίνουν σε κλίμα κόσμιο και ασφαλές. Γι' αυτό ίσως έπεσε τόσο ξύλο τή Μεγάλη Έβδομάδα.

Στις χωματερές των Λιοσίων και στο Σχιστό αλλά και σε άλλα μέρη του Λεκανοπεδίου ή πάλι στην Κόκα Κόλα, τά ΜΑΤ χτύπησαν αλύπητα τόν κόσμο που άπεργούσε. Και χτύπησαν στο ψαχνό, έστειλαν ανθρώπους στο νοσοκομείο, συνέλαβαν δεκάδες, επειδή οι άπεργοί εμπόδιζαν τους άπεργοσπάστες. Τό μέτρο είναι και προεκλογικό. Και μετά πλέον τό ξύλο, τά άρμόδια ύπουργεία άρχισαν νά ξανασυζητούν με τους εργαζόμενους στους ΟΤΑ και ή τριμερής νά συσκέπτεται γιά τήν άπεργία στην Κόκα Κόλα. Μάλιστα γιά πρώτη φορά ύπουργός άνέστειλε παραπομπή στην ύποχρεωτική διαίτησία. Και αυτά είναι μέτρα και προεκλογικά. Μπορούμε και συμβιβαστικοί νά είμαστε, αλλά και νά δέρνουμε άγρια μπορούμε.

Τό σημαντικότερο δέν είναι όμως οι παραπομπές στη διαίτησία και τά κατάγματα τών άπεργών, είναι και τό σύνολο τής κυβερνητικής στάσης, ό επίσημος λόγος που τή συνόδευσε. Έτσι, γιά νά μή νομίσουν ίσως τά άρμόδια συμφέροντα πρós τά όποια άπευθύνεται τό ροπαλόφορο προεκλογικό μέτρο ότι άπλώς καταστέλλουμε άπεργίες χωρίς νά νοιαζόμα-

στε γιά ιδεολογίες και συναινέσεις, στά «μικρά» γεγονότα τής Μεγάλης Έβδομάδας συνυπήρξαν, όπως πάντα, και τά έξής.

Καταρχήν οι άπεργίες άποδόθηκαν στό ΚΚΕ. Και μπορεί μόν τό ΚΚΕ νά έχει ανάγκη σήμερα νά τρίξει κάπως τά δόντια ύστερα από τόν έξευτελισμό του τόν τελευταίο μήνα, έχει όμως έξισου ανάγκη νά υιοθετεί τά αίτήματα του κόσμου του. Και τά αίτήματα είναι πραγματικά, όσο πραγματική είναι και ή καθολική αντίθεση πρós τόν περί διαίτησίας νόμο του '55, δέν είναι άλλωστε όλοι οι εργαζόμενοι με τό ΚΚΕ. Η κυβέρνηση είδε μόνο τό ΚΚΕ (και βέβαια παραπίσω τή Νέα Δημοκρατία νά επιχαιρεί), γιατί μόνο αυτούς ήθελε νά δει. Τίς βολεύει τίς κυβερνήσεις νά βλέπουν δάκτυλους και νά χάνουν τό φεγγάρι: βαράμε τους εργαζόμενους γιατί... στην ουσία βαράμε τό ΚΚΕ! Τά πρωτεια στην πολιτική. Οι άπεργίες είναι λοιπόν «ύποκινούμενες» (όπως όλες οι άπεργίες άλλωστε, στά μάτια δεξιών και κεντρώων), πολιτικές, κομματικές, ξενοκίνητες. Έπιπλέον είναι άπλως τό έργο μειοψηφιών, όπως είπε και ό δήμαρχος τής πλειοψηφίας κ. Μπέης. Μειοψηφίες ήταν άλλωστε και οι ντυμένοι σαν εργάτες άνδρες τών ΜΕΑ που έπαιξαν τόν ρόλο του δεύτερου πυρός, τών μετόπισθεν, στις χωματερές. Τό πράγμα πρέπει νά χτυπηθεί λοιπόν και από τά μέσα, σε τούτο διαφέρει άλλωστε ό σοσιαλισμός από τό κατεστημένο. Η ΠΑΣΚΕ εργάστηκε έτσι με ζήλο, προσέφερε και πάλι άπεργοσπάστες και μάλιστα άμισθί (ιδεολόγους άπεργοσπάστες) και άπεφάνθη: ή πλειοψηφία τής Όμοσπονδίας τών εργαζομέ-

νων στους ΟΤΑ «ρίχνει νερό στό μύλο τής αντίδρασης που προωθεί τήν κοινωνική αναταραχή». Αναταραχή ή αντίδραση, γαλήνη έμεις, άπεργία ή αντίδραση, εργασία έμεις, επανάσταση ή αντίδραση, άντεπανάσταση έμεις. Ατιμη αντίδραση, πόσα ξέρεις. Και ή ένλόγω «αντίδραση» πήρε, ύποθέτω, τό μήνυμα. Είναι γνωστό ότι τά ΜΑΤ και ό άπεργοσπαστισμός έδώ τής κάθονται.

Ευτυχώς πάντως που «δέν παρουσιάστηκαν ιδιαίτερα προβλήματα κατά τήν άποκομιδή τών σκουπιδιών», όπως διαβεβαίωσε ό κ. Μπέης τίς γάτες και τους σκύλους του Λεκανοπεδίου που έκαναν με τήν ευκαιρία τό δικό τους Πάσχα. Αν άλλωστε κάτι προέχει «από ότιδήποτε άλλο είναι ή καθαριότητα του λαού», πρόσθεσε, ενώ έπαύξανε ό κ. Σκουλαρίκης καθότι «από τά σκουπίδια θίγεται τό κοινωνικό σύνολο». Αυτά έχουν οι άπεργίες, θίγουν τους «φιλήσυχους» πολίτες, τους και διαθέτοντες ψήφο, ψήφο ή όποια πηγαίνει, σκέφτονται οι σοσιαλιστές, σε κράτος με πυγμή. Οι άπεργίες έπιπλέον, είπαν τά άρμόδια ύπουργεία, είναι άπράδεκτες γιατί δέν επιτρέπουν νά εργαστούν εκείνοι που θέλουν. Έπειγει λοιπόν «ή προστασία του δικαιώματος τής εργασίας», έπεσήμανε ό ύπουργός. Όπως έχουν κάνει και όλοι σχεδόν οι ύπουργοί στην ιστορία.

Αλλά ή ευθύνη πρέπει νά διαχυθεί, ή βούληση μπορεί κάλλιστα νά είναι άπρόσωπη, όσο και ό κρατικός μηχανισμός. Έχω έντολές από τόν κ. Γιαννόπουλο ή τόν Σκουλαρίκη, φώναζαν κατά περίσταση οι επικεφαλής τών ομάδων κρούσης. «Δέν γνωρίζω τά γεγονότα», άπαντούσε ό ύπουργός Έργασίας, τό ύπουργείο μου είναι «άναρμόδιο» γιά εργασιακά θέματα. «Αφού τό ζητάει ό ύπουργός Έργασίας έγώ δέν μπορώ νά κάνω διαφορετικά», όρκιζόταν από τή μεριά του ό ύπουργός Δημοσίας Τάξεως. Δέν φταιει λοιπόν ή κυβέρνηση, άπεφάνθη τό πλειοψηφούν πασοκικό κλιμάκιο στη ΓΣΕΕ, φταιει ή άστυνομία: «Νά τιμωρήσετε άσστηρά τους ύπευθύνους!» Και άπαντούσε επ' αυτού ό κ. Σκουλαρίκης: «Σκοπός τής Άστυνομίας είναι ή εξασφάλιση τής δημόσιας τάξης και ασφάλειας»...

Πρίν από τίς εκλογές, τό 1981, τό ΠΑΣΟΚ είχε ταχθεί κατά τών άπεργιών γιατί βοηθούσαν τή συντήρηση. Σήμερα τήν ξαναβοηθάνε. Ποτέ πιά άπεργία... λάθος, ποτέ πιά δεξιά!

Η εργοδοσία, τό «κατεστημένο», ή συντήρηση, ή «όλιγαρχία του πλούτου» κ.λπ. πήραν έν πλήρη ρήξει τό προεκλογικό τους μέτρο. Μέτρο όχι πολιτικό και πράσινα άλογα, μέτρο κοινωνικό. Στο ιστορικό άρθρο του «Τό ουσιαστικό πολιτικό χρέος τής Διάνοησης» στην Έλευθεροτυπία, στις 14 Άπριλίου, ό Κ. Τσουκαλός διακήρυττε: «Σέ τελική άνάλυση λοιπόν, ή σημερινή άναγκαστική έπιλογή (άνάμεσα στη δεξιά και τό ΠΑΣΟΚ, έννοει) δέν είναι συνταγματική, πολιτειακή ή κομματική. Είναι ευθέως ταξική». Και ύπογράμισε τό ταξική. Αυτός λοιπόν έκανε τήν έπιλογή του, τήν ταξική όπως λέει και ό ίδιος. Ταξική, εκ του τάξη ύποθέτου. Όπως λέμε τάξη και ασφάλεια...

Γ.Κ.

Ένα έργοστάσιο ξύλου στά Γρεβενά

— χωρίς ίδια κεφάλαια, χωρίς πρόβλεψη για τήν πρώτη ύλη, χωρίς πρόβλεψη για τή διάθεση τών προϊόντων.
Κι όμως, ή επένδυση ανέρχεται σέ
1.200.000.000 δραχμές

Π

ρίν λίγους μήνες ό ύφυπουργός Έθνικης Οικονομίας κ. Π. Ρουμελιώτης, κι από κοντά τύπος και τηλεόραση, ανακοίνωσαν ότι ή γνωμοδοτική επιτροπή τού ν. 1262/82 (νόμος για τήν παροχή κινήτρων ενίσχυσης τής οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης τής χώρας...) αποφάσισε όμόφωνα νά ύπαγάγει στίς ενεργητικές διατάξεις τού νόμο, μιά επένδυση πού προγραμματίστηκε από τή συνεταιριστική επιχείρηση Α.Ε. Πίνδος. Πρόκειται για επένδυση αρχικού ύψους 1,2 δισ. (έκτιμάται ότι θά ανέλθει στό 1,5 δισ.) πού θά γίνει στήν περιοχή Γρεβενών μέ αντικείμενο τήν επεξεργασία ξύλου και συγκεκριμένα τήν παραγωγή ίνοσανίδων. Στήν επένδυση συμμετέχουν συνεταιριστικές όργανώσεις, δημόσιες επιχειρήσεις και ή Άγροτική Τράπεζα.

Η επένδυση βρίσκεται ήδη στό στάδιο τής δημοπράτησης, κι έτσι φαίνεται νά κλείνει σέ πρώτη φάση μιά ύπόθεση πού κράτησε καιρό, προκαλώντας πολλές διχογνωμίες.

Ένα πρώτο ζήτημα — πού όστόσο δέν αφορά μόνο τή συγκεκριμένη επένδυση— σχετίζεται μέ τό σχήμα χρηματοδότησης πού προβλέπεται ως εξής:

Συμμετοχή φορέα (Α.Ε. Πίνδος): 180 έκατ. δρχ. Έπιχ. δημοσίου (δωρεά): 200 έκατ. δρχ. Έπιχ. δημοσίου (μετοχές): 280 έκατ. δρχ. Δάνειο Α.Τ.Ε.: 540 έκατ. δρχ. Σύνολο: 1.200 έκατ. δραχμές.

Δηλαδή μέ ίδια κεφάλαια — πού συχνά είναι πλασματικά— τά όποια καλύπτουν μόλις τό 15% τής προβλεπόμενης δαπάνης, προγραμματίστηκε έργο τής τάξεως τού 1,2 δισ. Έδω πρέπει νά σημειώσουμε πώς αυτό τό χρηματοδοτικό σχήμα δέν αποτελεί ένδειξη ιδιαίτερης εύννοιας πρός τήν Πίνδος Α.Ε., αποτελεί όμως σαφή εν-

δειξη για τήν αντίληψη πού διατρέχει τόν ν. 1262, και κατ' επέκταση τήν οικονομική πολιτική τού ΠΑΣΟΚ, άφού ό νόμος αυτός αποτελεί κύριο έργαλείο οικονομικής ανάπτυξης. Και βέβαια παραμένουν ύπό συζήτηση σειρά έρωτηματικών σχετικά μέ τόν ρόλο τών τραπεζών, τό μέγεθος τής παρέμβασής τους και τό είδος τών συμφερόντων πού έξυπηρετούν.

Άλλά άς επιστρέψουμε στήν Πίνδος Α.Ε. Θα μπορούσαν ίσως νά άρθουν οι αντίρρήσεις πού σχετίζονται μέ τή χρηματοδότηση τής επένδυσης αν δέν ύπήρχαν τά ύπόλοιπα. Η μονάδα αυτή, σύμφωνα μέ τούς σχεδιαστές της, έχει προοπτική παραγωγής 42.000 tn ή 56.000 μ3 ίνοσανίδων τό χρόνο. Μέ βάση ύπάρχουσες εκτιμήσεις αυτός ό όγκος παραγωγής άπαιτεί άνά έτος σέ πρώτες ύλες τίς εξής ποσότητες:

48.730 tn όξιιάς
14.160 tn δρυός
12.740 tn κωνοφόρων.

Η συνολικά πραγματοποιούμενη παραγωγή στούς νομούς Γρεβενών — Φλωρίνης — Κοζάνης και Καστοριάς σέ δασικές εκτάσεις, δημόσιες και μή, ανέρχεται σέ:

24.311 tn όξιιάς
43.413 tn δρυός
1.738 tn κωνοφόρων.

Δηλαδή ή παραγωγή τών τεσσάρων περί νομών — από όπου κυρίως θά άντλήσουν πρώτες ύλες οι επενδυτές— μπορεί νά καλύψει τό 50% σέ όξιιά, τό 100% σέ δρυ και τό 13% σέ κωνοφόρα. Έδω πρέπει νά σημειώσουμε ότι ή τοπική παραγωγή δέν μένει άδιάθετη άφού σημαντικές ποσότητες καταναλώνονται από τούς κατοίκους ή αγοράζονται από τόν στρατό, για θέρμανση. Έπιπλέον, επισμαίνεται ή άπουσία όρεινού όδικού δικτύου, ή έλ-

λειψη έργων ύποδομής, καθώς και τού προγραμματισμού πού θά επέτρεπε συστηματική ύλοτόμηση δίχως δραματικές συνέπειες για τόν δασικό πλούτο. Άλλά πέραν αυτών είναι βέβαιο ότι παρά τίς αισιόδοξες προβλέψεις τών εκτιμητών θά ύπάρξουν έντονα προβλήματα πρώτων ύλών μέ αντίκτυπο και στή διαμόρφωση κόστους τού προϊόντος και στή γενικότερη λειτουργία τής μονάδας.

Ένα άλλο ζήτημα σχετίζεται μέ τή δυνατότητα τής αγοράς νά άπορροφήσει τό ύπό παραγωγή προϊόν. Σύμφωνα μέ εκτιμήσεις, ή κατανάλωση ίνοσανίδων στήν χώρα μας βρίσκεται γύρω στό 5.000 μ3 έτησίως. Μέ τίς πλέον ευνόικες προϋποθέσεις (συμφέρουσα τιμή, καλή ποιότητα, συστηματική προώθηση και διαφήμιση) στήν επόμενη πενταετία ή κατανάλωση θά μπορούσε νά φτάσει στό 20.000-25.000 μ3. Έδω, τό λιγότερο πού μπορεί νά παρατηρήσει κανείς, είναι γιατί δέν ύποδείχθηκε στούς επενδυτές ή ίδρυση μονάδας μικρότερου δυναμικού. Έκτός άν θεωρείται έπίτευγμα παραγωγικότητας νά λειτουργήσει μιά μονάδα στό 50% τού δυναμικού της, πέντε χρόνια μετά τήν έναρξη τών εργασιών της...

Τά προηγούμενα αποτελούν μερικές μόνο έπισημάνσεις — γνωστές από καιρό στούς αρμόδιους— τών προβλημάτων πού παρουσιάζει αυτή ή επένδυση. Παρ' όλα αυτά, τό έργο προχώρησε, μέ συνέπειες πού εύκολα μπορούν νά προβλεφθούν.

Φανταζόμαστε τόν κ. Άρσένη τού μέλλοντος νά άσχολείται μέ τήν προβληματική Πίνδος Α.Ε. Μόνο πού τότε ή συνήθης δικαιολογία τού φαύλου παρελθόντος θά παραπέμπει στό ΠΑΣΟΚ τού παρόντος.

Δημήτρης Άβραμίδης

Στυγμιαία

Καί μέν τόν αστυφύλαξ καί μέ τόν χωροφύλαξ

Συνέντευξη του κ. Μίκη Θεοδωράκη στον Ταχυδρόμο (14.3.85):

«Τότε, λοιπόν, ο Άνδρέας Παπανδρέου ήταν αντικαραμανλικός. Σήμερα ο Άνδρέας γίνεται караμανλικός. Τώρα. Τώρα που βγαίνουν νέες δυνάμεις, νέες προοπτικές, που ο ελληνικός λαός τις επέβαλε με τό 65%.

Ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού, ακριβώς λόγω των συνθηκών, έχει εμπλακεί σε μία παράταξη που την οδηγεί στην ίδια πολιτική, την πολιτική της αστικής τάξης, με άλλη μορφή όμως. Αυτή τη στιγμή, ο κόσμος βρίσκεται σε μεγάλη σύγχυση, ακολουθεί την εξουσία, γιατί υπάρχει και η εξουσία της δεξιάς. Σήμερα, οι δύο αυτές εξουσίες έχουν περίπου τό 80% του ελληνικού λαού. Τό 80% του ελληνικού λαού είναι παγιδευμένο σε μία πολιτική που, αν συνεχιστεί, θά κάνει την Ελλάδα ερημο».

Τώρα πώς τό 65% βγήκε από τό ρημαγμένο 80% του ελληνικού λαού, μόνο τά διαλεκτικά μαθηματικά του Μίκη μπορούν νά τό δείξουν.

Τά μηδενικά των εμπειρών

«Έχουμε πολλές φορές ψέξει αυστηρότητα τους αναγνώστες του Δεκαπενθήμερου Πολίτη γιατί δέν διαβάζουν τόν Ριζοσπάστη. Είς μάτην! Νά ήξεραν όμως τί χάνουν! Φερειπείν τήν 1.4.85 τήν απάντηση στις κριτικές του ΚΚΕ έσωτερικού σχετικά μέ τίς άθλιες μεθοδεύσεις τής έκλογής Προέδρου:

«Λοιπόν, Κύρκο, νά σ' τό πούμε χοντρά νά τό καταλάβεις: Άν ήσουνα έσύ στή θέση του Χαρίλαου στή Βουλή, άν κρίνουμε από τή λατρεία σου γιά τό τυπικό τής ιστορίας, θά «αρνίσουνα ψήφο» σάν τή «Νέα Δημοκρατία» που καταδικάζει στόν ίδιο τόνο μέ σένα τά γαλάζια ψηφοδέλτια. Άλλά δέ θά βγαίνει ο Σαρτζετάκης».

Άν πάλι ψήφισες μέ τά γαλάζια, τότε άδικως μάς τά ζαλίζεις. Διάβαζε και λίγο Ριζοσπάστη νά δεις τί έγγραψε γι' αυτή τήν ήλιθια μεθοδευση, αλλά δέν έκανε τή χάρη στή Δεξιά —όπως έσύ— νά ύπονομεύσει τήν έκλογή δημοκρατικού Προέδρου.

Κι έτοιμάσου νά εξηγήσεις στούς ψηφοφόρους που κάνανε τό λάθος νά σέ ψηφίσουν στις εύρωκελογές, πώς συμβιβάζονται οι έξυπνάδες γιά «τήν ύποταγή του ΚΚΕ» στις μεθοδεύσεις του ΠΑΣΟΚ μέ τήν «άποδοχή σου από πολιτική άποψη τής έκλογής του νέου Προέδρου».

Τί πά' νά πει αυτό στα ελληνικά Λεωνίδα; Ότι δέν αποδέχεσαι από θρησκευτική άποψη, από αστρολογική άποψη; Άμα αποδέχεσαι τόν Σαρτζετάκη δέν ύπάρχει άλλη άποψη και τό ξέρεις. Και κουλούρι και τυρί δέν γίνεται. Και «ναί» και «όχι» στόν Καραμανλή και «ναί» και «όχι» στόν Σαρτζετάκη: Σέ κάφρους νομίζεις ότι άπευθύνεσαι Λεωνίδα;

Και πώς αποδεχόμαστε... «μόνο από πολιτική άποψη» τόν Σαρτζετάκη; Ποιός σάς ενημέρωσε; Γιατί γιά τήν «άγορά του αιώνα» ακόμα περιμένουμε νά σάς ενημερώσουνε γιά νά μάς πείτε «ναί» ή «όχι». Μάλλον κι αυτή «μόνο από πολιτική άποψη» τή δεχόσαστε έτσι».

Όσοι δέν βρίσκουν άμέσως τί τους θυμίζει ή άδυσώπητη (πλήν ...διαλεκτική) λογική των άνωτέρω άς προστρέξουν στήν άνάκριση του Ρουμπασόφ από τόν Γκλέτκιν (Άρθρουρ Κέσλερ: Τό μηδέν και τό άπειρον).

Τόν «Άράπη» κι άν τόν πλύνεις...

Δηλώσεις του κ. Γ. Ζαμπέτα όπως αναδημοσιεύονται στό Βήμα (27.3.85):

«Είχαμε τήν ακρίβεια, άδερφέ, που βάρεσε στό ψαχνό τά μαγαζιά, τώρα έχουμε και τήν κουλτούρα που διώχνει τόν κόσμο. Κανείς δέν καταλαβαίνει τίποτα. Δέν είναι διασκέδαση άμα χρειάζεσαι μετά πλύσιμο σ' αυτιά γιά νά άποφράξουν από τήν κουλτούρα».

Χωρίς κουλτούρα δηλαδή ...δέν χρειάζεται πλύσιμο. Κι ούτε ύπάρχει «φράξιμο». Έτσι, ο, τι μπαίνει από τό ένα αυτί βγαίνει από τό άλλο, χωρίς νά συναντήσει κανένα ενδιάμεσο εμπόδιο.

Άφαιρείται, λόγω των έορτων του Πάσχα, ή άδεια από τό «πόιντ σύ- στεμ»

Οι μέρες του Πάσχα είναι άγιες. Οι προεκλογικές μέρες είναι γεμάτες άγαθές κυβερνητικές προθέσεις. Όταν τά δύο αυτά σπουδαία συνδυαστούν, τό κράτος αυτοκαταλύεται και ο πολίτης, ο παραβάτης πολίτης, δικαιώνεται...

Τό Σύστημα Έλέγχου Συμπεριφοράς Όδηγών (ΣΕΣΟ), τό γνωστό μας POINT SYSTEM, είχε πολυδιαφημιστεί ως ο άποτελεσματικότερος τρόπος έλέγχου και πειθάρχησης των οδηγών τής χώρας μας που δέν φημίζονται γιά τήν προσαρμογή των συνθηκών τους στούς κυκλοφοριακούς κανόνες. Ανακοινώθηκαν μάλιστα και έντυπωσιακά άποτελέσματα. Σύμφωνα μέ τό ύπουργείο Συγκοινωνιών, κατά τό διάστημα τής εφαρμογής του, και σέ σχέση μέ άνάλογο χρονικό διάστημα πρίν, οι νεκροί των τροχαίων άτυχημάτων μειώθηκαν κατά 250 και οι βαριά τραυματίες κατά 500.

Όλα αυτά μέχρι τίς προεκλογικές παρασιατίκες μέρες. Έξαιτίας αυτών των έορταστικών ήμερών ο ύπουργός κ. Παπαδονικολάκης έκρινε ότι ο αριθμός των 520 διπλωμάτων που έχουν άφαιρεθεί από τούς κατόχους τους, μετά τήν ύέρβαση του όρίου των 17 βαθμών ποινής, είναι ύπερβολικός και άποφάσισε τήν άνευ όρων επιστροφή 210 διπλωμάτων επαγγελματιών οδηγών. Οι τελευταίοι, ως γνωστόν, όπως έχουν επανελληνμένα δηλώσει οι ίδιοι, παρανομούν «γιά τό ψωμί των παιδιών τους», άρα είναι ύπεράνω κάθε άνθρώπινου νόμου και κανονισμού.

Όπωςδήποτε αυτό τό «γιά πρώτη και τελευταία φορά» του κ. Παπαδονικολάκη φαίνεται ότι θά έχει συνέχεια και θά παγιωθεί ως κατάσταση. Οι επαγγελματίες, είτε ο ύπουργός, κυκλοφορούν περισσότερες ώρες στούς δρόμους και γι' αυτό πρέπει νά άντιμετωπίζονται μέ έπιείκεια. Εϊδική επιτροπή άνέλαβε ήδη νά τροποποιήσει τό ΣΕΣΟ ύπέρ των συμφερόντων τους. Φυσικά αυτό θά δημιουργήσει δύο κατηγορίες οδηγών σέ σχέση μέ τόν νόμο και είναι λογικό νά υποθέσει κανείς ότι θά οδηγήσει σέ κατάρρευση τό όλο σύστημα. Έξάλλον, τό Πάσχα και τά Χριστούγεννα θά δίνουν νέες ευκαιρίες άποκατάστασης τής «κοινωνικής δικαιοσύνης».

Απομένει ή άναμονή κάποιου νέου άνάλογου συστήματος που από τήν αρχή πάλι θά προσπαθήσει νά εμπνεύσει σεβασμό γιά τούς άτυχους κανόνες τής όδικής κυκλοφορίας. Εκτός άν γίνει κάποιον θαύμα και αυτοί οι φτωχοί ταξιτζήδες, φορτηγατζήδες κ.λπ., που μοχθοούν γιά τό ψωμί των

Στιγμαία

οικογενειών τους, εμφανιστούν κάποια μέρα υπέρμαχοι της ευταξίας στους δρόμους της χώρας και υπερασπιστές των αξιών του Κώδικα Όδικής Κυκλοφορίας. Λέτε;

**Τί άραγε
τέξεται ή έπιούσα
(Αυριανή);**

Όσοι έχουν ακόμη άμφιβολίες για τό τί ακριβώς έννοούσε ό κ. Ά. Παπανδρέου όταν στην πρόσφατη όμιλία του στον τύπο προσπαθούσε νά χλευάσει τό ΚΚΕ έσωτερικού («μέ 100 ύπογραφές κάνω όσα κόμματα θέλω»), άς διαβάσουν, παρά τίς αναθυμιάσεις του, τό κείμενο πού άκολουθεί. Άνήκει στην Αυριανή (8.4.85), πού τόν τελευταίο καιρό έχει άναδειχθεί στό έγκυρότερο έντυπο του ΠΑΣΟΚ:

«Η δεξιά άβαντάρει τόν Κύρκο για νά βλάψει τή δημοκρατική παράταξη

Τό ξέρετε ότι ό παμπόνηρος Μητσοτάκης έχει δώσει ΕΝΤΟΛΗ στους όπαδούς του, νά τρέχουν και νά χειροκροτούν τόν Κύρκο, όπου τόν βλέπουν νά μιλάει;

Και ξέρετε γιατί; Για νά «φαίνεται» έτσι ότι έχουν... «ρεύμα» όλοι αυτοί οί... παλαβιαραίοι ψευτοκουλτουριάρηδες του ΚΚΕ έσωτερικού πού ξεχασαν τό ξύλο πού είχαν φάει από τόν Καραμανλή και μεταβλήθηκαν τά τελευταία χρόνια σε όρντινάτσες του.

Και για νά πειστείτε ότι αυτά πού γράφουμε είναι άληθινά και σωστά δέν έχετε παρά νά διαβάσετε όποια δεξιά έφημερίδα θέλετε και εκεί θα δείτε ότι, όλες τους, παίρνουν τό μέρος του Κύρκου γιατί έτσι νομίζουν ότι ό «άγώνας» των... εϋρωκομμουνιστών ζημιώνει και θίγει και τό ΠΑΣΟΚ και τό ΚΚΕ.

Καλούμε λοιπόν, τους κυρίους του λεγομένου ΚΚΕ έσωτερικού νά σταματήσουν, επιτέλους, νά παίζουν τό παιχνίδι της δεξιάς και της συντήρησης και νά συνεργαστούν ή νά προσχωρήσουν στο ΠΑΣΟΚ ή τό ΚΚΕ. Γιατί διαφορετικά, τούτη τή φορά θα τήν πάθουν άσχημα στις έκλογές και δέν πρόκειται νά βγει στή Βουλή ούτε ΕΝΑΣ τους.

Και, για νά είμαστε ειλικρινείς, θα είναι «άμαρτία» νά άπουσιάσουν κι από τήν προσεχή Βουλή ό Κύρκος και δύο τρία άλλα άξιόλογα στελέχη του λεγομένου «Εϋρωκομμουνισμού», του «Εϋρωκομμουνισμού» πού σε όλόκληρο τόν κόσμο, άποτελεί, ήδη, μακρινό παρελθόν, άφού τό κομμουνιστικό κόμμα ένα είναι και πρέπει νά είναι».

Δηλαδή έτσι κι άλλιώς, αύριο κλαίνε...

βιβλία του
ΝΙΚΟΥ ΔΗΜΟΥ
σε οριστική τυποποιημένη έκδοση

1
**Ο ΔΡΟΜΟΣ
ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**
Φιλοσοφία. Τέταρτη έκδοση.

2
**ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΩΝ ΓΑΤΩΝ**
Ποίηση. Τρίτη έκδοση.

3
**ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ
ΑΠΑΝΤΑ**
Σάτιρα. Τέταρτη έκδοση.

4
ΠΑΡ' ΟΛΑ ΑΥΤΑ
Πεζά. Δεύτερη έκδοση.

5
**ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ**
Φιλοσοφία. Τρίτη έκδοση.

6
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ
Δοκίμια. Δεύτερη έκδοση.

7
**Η ΔΥΣΤΥΧΙΑ
ΤΟΥ ΝΑ ΕΙΣΑΙ
ΕΛΛΗΝΑΣ**
Σάτιρα. Δέκατη τρίτη έκδοση.

8
**ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ
ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ**
Φιλοσοφία. Τέταρτη έκδοση.

9
ΠΟΙΗΜΑΤΑ
1950-1980

10
ΞΕΝΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ
Μεταφράσεις 1957 - 1982

11
ΟΙ ΝΕΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
Πέμπτη έκδοση.

12
ΚΟΙΝΟΤΟΠΙΕΣ
Δεύτερη έκδοση.

13
Ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΒΟΥΔΔΑΣ
Ιστορία. Δεύτερη έκδοση.

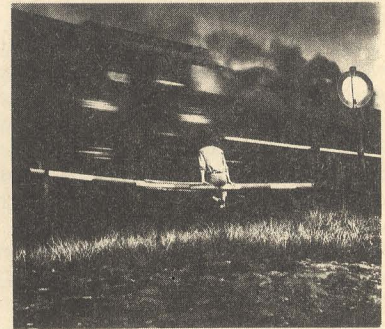
14
**ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΟ
ΚΑΙ ΤΟ ΤΑΒΑΙ**
Φιλοσοφία.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
Μαυρομιχάλη 9 - Τηλ. 3607.744

έκ παραδρομής

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ

1/1985

σημεία στίξεως • ή όψη της κόπης • από χωρίον εις χωρίον • ό κινηματογράφος πριν τόν κατακλισμό: Α. Γαζιάδης • ό άναλαφθητισμός στην επαρχία • όνειροκριτικά • έξ ύποτροπής • τά μετόχια • Έλληνες και ζένοι λογοτέχνες • σενάριο • passa tempo • άρχείο

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΕΙΝΟΣ
ΠΙΣΩ ΑΠ' ΤΗΝ ΟΜΙΧΛΗ
(Διηγήματα)

ΠΑΥΛΙΝΑ ΠΑΜΠΟΥΛΗ
ΜΑΥΡΟ
ΤΟΥ
ΠΡΑΣΙΝΟΥ
(Ποιήματα)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
Μαυρομιχάλη 9, Άθήνα
Τηλ. 3607744

εκδόσεις οδυσσέας

• ΛΟΥ-Ι-Σ ΜΠΟΥΝΙΟΥΕΛ
Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΙΝΗ
• ΤΖΕΡΥ ΛΟΥ-Ι-Σ
ΣΠΕΣΙΑΛ 1
Επιμ. Χρ Βακαλόπουλου

• ΓΙΟΖΕΦ ΡΟΤ
Η ΚΡΥΠΤΗ
ΤΩΝ ΚΑΠΟΥΤΣΙΝΩΝ
• ΝΤΑΝΗΣ ΦΩΤΟΣ
ΕΡΩΣ ΣΩΜΑΤΩΝ

ΟΙ ΠΑΡΑΝΟΜΟΙ ΠΟΛΩΝΟΙ ΔΙΗΓΟΥΝΤΑΙ ΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΟΥΣ ΖΩΗ

"Konspira", μία λέξη που χαρακτηρίζει στην Πολωνία την πολιτική παρανομία. "Έτσι τιτλοφορείται μία συλλογή κειμένων γραμμένων από διάφορα κεντρικά στελέχη της Άλληλεγγύης, που κυκλοφορεί παράνομα στην Πολωνία. Η παρανομία δεν εμπόδισε την έκδοση να έχει μεγάλη κυκλοφορία.

Στις 12 Δεκεμβρίου του 1981 ή Έθνική Επιτροπή της Άλληλεγγύης συνεδρίαζε από τό πρωί στό Γκντάνσκ. Τά μεσάνυχτα γίνεται τό πραξικόπημα του Γιαουζέλσκι και τό σύνολο τών μελών της Έπιτροπής συλλαμβάνεται. Άλλά ό Βλαντισλάβ Φρασιουόκ, πρόεδρος του συνδικάτου στό Βρόκλαβ, μαζί μέ μία ομάδα συνεργατών του είχαν φύγει πρίν τελειώσει ή συνεδρίαση. Άπό μία σερβιτόρα στό έστιατόριο του σταθμού τών τρένων μαθαίνουν γιά τό πραξικόπημα. «... Φυσικά δέν τό πιστέψαμε. Άλλά σέ λίγο ένας πολιτοφύλακας μās λέει ότι κηρύχθηκε κατάσταση πολιορκίας. Μπήκαμε στό τρένο γιά τό Βρόκλαβ. Όταν μπήκε ό έλεγκτής μās βρήκε νά καθόμαστε άνετα στην πρώτη θέση μέ εισιτήρια της δεύτερης. Είπαμε κάποιες δικαιολογίες αλλά αυτός απάντησε: "Κύριοι, τίποτε δέν έχει σημασία πλέον, ούτε τά εισιτήρια. Ξέρω την πραγματική σας ταυτότητα και μόλις μου είπαν ότι σās περιμένουν στό σταθμό του Βρόκλαβ. Πρέπει νά κατεβείτε στον έπίλομο σταθμό". Άργότερα, πρίν τό Όμπορνίκι, ό έλεγκτής ήρθε ξανά γιά νά μās πει ότι ήταν ή τελευταία μās ευκαιρία. Του απαντήσαμε ότι θά κατεβούμε λίγο πρίν τόν σταθμό του Βρόκλαβ, τή στιγμή που τό τρένο θά μειώσει την ταχύτητα. Πράγματι πρίν τόν σταθμό τό τρένο έκοψε ταχύτητα και άμέσως πήδηξα έξω. Λίγο πίο κάτω οί υπόλοιποι κατέβηκαν μέ την άνεσή τους γιατί τό τρένο σταμάτησε τελείως. Δέν μπορώ νά πώ μέ σιγουριά ότι οί σιδηροδρομικοί άκίνητοποιήσαν τό τρένο. Άλλά χάρην του μύθου άς πούμε ότι έτσι έγινε...».

Ό Ζμπίγκνιεφ Μπούζακ, σήμερα επικεφαλής της παράνομης Έθνικής Έπιτροπής, πέρασε την πρώτη έβδομάδα του πραξικοπήματος στό Γκντάνσκ. "Έπρεπε νά φύγει γιά τή Βαρσοβία. «...Μέ βοήθησαν οί σιδηροδρομικοί που μέ μεταμφίεσαν σέ οδηγό τρένου. Φόρεσα και κάτι γυαλιά που βρήκα. Άργότερα κατάλαβα ότι ήταν λάθος: οί οδηγοί πρέπει νά βλέπουν καλά. Όταν βρέθηκα μέσα στό τρένο ζήτησα νά κόψω ένα εισιτήριο. Άρχισαν νά μέ κοιτάζουν περίεργα γιατί οί σιδηροδρομικοί δέν πληρώνουν. Ρώτησα κάποιους έλεγκτές μέ τρόπο άν γίνονται έλεγχοι και μου είπαν: "Ό στρατός και ή ά-

στυνομία δέν έχουν δικαίωμα έλέγχου μέσα στό τρένο. Φανταστείτε, οί μισοί επιβάτες θά πηδούσαν από τά παράθυρα". Στη Βαρσοβία άλλαξα τή στολή του οδηγού μέ πολιτικά. Μου βρήκαν ταυτότητα και κάρτα εργασίας. Άλλά οί σφραγίδες τους παρόλο που ήταν άληθινές μοιάζαν μέ ψεύτικες. Άργότερα φτιάξαμε ψεύτικες που ήταν τέλειες...». Ό Ζμπίγκνιεφ Μπούζακ άποκαλύπτει ότι υπήρξαν επαφές μεταξύ της κυβέρνησης και παράνομων στελεχών της Άλληλεγγύης: «... Η πρώτη προσφορά προερχόταν από τόν άναπληρωτή πρωθυπουργό Ρακόφσκι. Φυσικά δέν κατέληξε πουθενά αλλά ή κυβέρνηση κέρδισε ένα έπιχειρημα γιά την προπαγάνδα της. Μιά άλλη πρόταση έγινε από τόν στρατηγό Κιστζάκ, ύπουργό τών Έσωτερικών. Μου πρόσφερε μία άδεια ελεύθερης κυκλοφορίας γιά τīs ήμέρες που προέβλεπε κινητοποιήσεις της Άλληλεγγύης. Τί χοντροκομμένη πονηριά... Μετά από διάφορες έμμεσες επαφές του έστειλα ένα γράμμα λέγοντας ότι ή πρότασή του είναι πολύ ενδιαφέρουσα και θά μπορούσα νά τή δεχτώ αλλά μέ τούς εξής όρους: ή άδεια θά άφορά όλους τούς παράνομους: τό περιχόμενό της θά μεταδοθεί από την τηλεόραση: θά άπελευθερωθούν όλοι οί πολιτικοί κρατούμενοι και τέλος θά άρθει ή κατάσταση πολιορκίας...».

Ό Ζμπίγκνιεφ Μπούζακ συνελήφθη στις άρχές του 1983 στην συνεδρίαση μιας τοπικής έπιτροπής. Άλλά ή άστυνομία δέν γνώρισε τά πρόσωπα ούτε κατάλαβε ότι γινόταν κάποια συνεδρίαση παρανόμων. Μετά από την τακτική άνάκριση τόν πηγαίνουν γιά έρευνα σέ μία τυχαία διεύθυνση που είχε δηλώσει γιά σπίτι του. «... Έπρεπε νά ύπολογίσω στό πόδια μου. Στο στρατό είχα μάθει νά τρέχω. Κατεβαίνουμε από τό αυτοκίνητο και χαριτωμένα τούς λέω: παρακαλώ περάστε! Όχι, όχι, μετά από έσās, μου άπαντούν. Πηδάω και άρχίζω νά τρέχω. Άλτ ή πυροβολώ! άκούγεται πίσω μου ή φωνή. Τρέχω. Πετάω τό παλτό μου και τρέχω. Η τύχη μου χαμογέλασε γιά μία άκόμη φορά».

Ό Ευγένιος Σζουμιέζκο, τό τέταρτο μέλος της παράνομης Έθνικής Έπιτροπής της Άλληλεγγύης, μιλάει γιά την οικογένειά του: «... Έγκατέστησαν μικρόφωνα σέ όλο τό σπίτι. Λίγους μήνες μετά τό πραξικόπημα ή γυναίκα μου έβαλε μία κασέτα που είχα ήχογραφήσει κάποτε παίζοντας μέ τīs κόρες μου. Λίγα λεπτά άργότερα ή άστυνομία ήταν στό σπίτι. Η πολιτική άστυνομία έκανε σχεδόν καθημερινές επισκέψεις στό σπίτι μου και άνέκριναν συχνά τή γυναίκα μου μέ έναν τρόπο διεστραμμένο. Τή βλέπω σπάνια, στην πραγ-

ματικότητα όταν μέ ειδοποιεί ότι δέν είναι καλά. Οί άλλεπάλληλες άνακρίσεις της έχουν προκαλέσει ψυχικές διαταραχές. Σέ μία από τīs σύντομες συναντήσεις μας ή γυναίκα μου άναγκάστηκε νά φέρει μαζί της τīs κόρες μας. Είχα νά τīs δώ από την ήμερα του πραξικοπήματος. Φυσικά δέν έπρεπε νά μέ δούν. Έτσι στό δωμάτιο του διαμερίσματος όπου συζητούσα χαμηλόφωνα μέ τή γυναίκα μου, οί κόρες μας παίζοντας στό άλλα δωμάτια άνυποψίαστες γιά την παρουσία μου έσπρωξαν την πόρτα του δωματίου. Άναγκάστηκα νά την κρατάω κλειστή μέ τό πόδι μου».

Ό Μπόγκνταν Λίς, ένας από τούς ιδρυτές της παράνομης Έθνικής Έπιτροπής, κρυβόταν σέ διάφορα σπίτια στό Γκντάνσκ, στη Γδίνια και στό Σοπότ. «... Δέν μέτρησα πόσα διαμερίσματα έχω αλλάζει. Στην άρχή οί συνεχείς μετακομίσεις μέ έξασθενίζαν. Συνήθιζα τούς άνθρώπους που μέ φιλοξενούσαν, άνθρώπους άγνωστους αλλά μέ κουράγιο. ... Τό καλοκαίρι του 1982 πήγα πολλές φορές σέ μία πολυσύχναστη παραλία. Ηθελα νά μανρίσω. Ημουν άσπρος σάν κιμωλία. Μέ τό μαγιά στην πλάξ μέσα στον κόσμο δέν χρειαζόμουν μεταμφίεση. Άργότερα ψάρεψα μέ πετονιά και μάζεψα μανιτάρια στό δάσος. Μιά φορά κόντεψα νά πέσω πάνω στον Βαλέσα που μάζευε κι αυτός μανιτάρια. Μόλις είδα από μακριά τά παιδιά του τό έβαλα στό πόδια. Σίγουρα ή πολιτική άστυνομία θά ήταν πολύ κοντά...».

Τόν Άπρίλιο του 1983 ό Μπούζακ, ό Λίς, ό Φρασιουόκ και ό Σζουμιέζκο συνάντησαν κρυφά τόν Λέχ Βαλέσα. «... Η ύπόθεση οργανώθηκε μέ κάθε λεπτομέρεια. Ό Λέχ έλεγε δημόσια ότι θά πήγαινε από τό Γκντάνσκ στη Βαρσοβία γιά νά πάρε μέρος στην 40ή επέτειο της εξέγερσης του γκέτο της Βαρσοβίας. Τά είχε καταφέρει τόσο καλά που διάφοροι ξένοι δημοσιογράφοι κινηματογράφησαν την άναχώρησή του γιά τή Βαρσοβία. Όμως ό Λέχ ποτέ δέν έφτασε εκεί. Σέ κάποιο μέρος του δρόμου έγκατέλειψε τό αυτοκίνητο ζητώντας από κάποιον άλλο (που δέν είχε ιδέα) νά συνεχίσει ώστε νά μπερδευτούν οί σταθμοί έλέγχου της άστυνομίας. Και ό Βαλέσα κατευθύνθηκε μέ άλλο μέσο στό σημείο του ραντεβού. Η πολιτική άστυνομία μπερδευτηκε τόσο ώστε χρειάστηκε δύο ώρες και είκοσι λεπτά γιά νά κλείσει όλους τούς γύρω δρόμους. Ό Βαλέσα βρισκόταν ήδη στη συνεδρίαση μέ τούς άλλους, συνεδρίαση που κράτησε τρεις ήμέρες. Μετά έπέστρεψε σπίτι του μέ ταξί και μάλλον ήσυχα...».

Τά παραπάνω άποσπάσματα δημοσιεύτηκαν στη γαλλική εφημερίδα "Le Monde", 17-18 Μαρτίου 1985

Σουδάν: αλλαγή φρουράς

«Η μόνη ως τώρα (;) πρωτοτυπία του πρόσφατου πραξικοπήματος στο Σουδάν είναι τα συγχαρητήρια που έστειλε ο άνατραπείς Νιμέρι στους άνατροπείς του...»

«Όσο περνούν οι μέρες πληθαίνουν οι ενδείξεις ότι το πρόσφατο στρατιωτικό πραξικόπημα στο Σουδάν δεν υπερβαίνει τα όρια μιας «εναλλαγής φρουράς» και το στόχο να «αλλάξουν τα πράγματα για να μείνουν τα ίδια» στη μεγαλύτερη χώρα της Αφρικής ως προς την έκταση αλλά και μία από τις μεγαλύτερες ως προς τον πληθυσμό.

Φυσικά, σε κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς τόσο εϋθραυστους τίποτε δεν αποκλείεται. Ωστόσο η ηγεσία του στρατού πήρε την εξουσία με όλο και πιο προφανή τη διάθεση να σταθεροποιήσει ένα καθεστώς, του οποίου οι αντιθέσεις είχαν ξενυνθεί στο έπακρο από τη διακυβέρνηση των προηγούμενων διαχειριστών του υπό την ηγεσία του Τζαφάρ Νιμέρι, μία από τις πιο μακρόβιες στρατιωτικές δικτατορίες της Αφρικής (1969-1985).

Η νέα εξουσία απαίτησε τάξη και ήσυχια και υποσχέθηκε να παραδώσει την κυβέρνηση στους «πολιτικούς» στο προσεχές μέλλον. Ίσως το κάνει, ίσως όχι. Παραδείγματα και προς τις δύο κατευθύνσεις αφθονούν στην περιοχή. Εκείνο που δεν διαφαίνεται είναι η δυνατότητα να δώσει, με την παρέμβασή της, κάποιες λύσεις ή άπαρχές λύσεων στα προβλήματα που οδήγησαν τον Νιμέρι στην (μάλ-λον άνετη) πτώση του.

Τό χάσμα Βορρά - Νότου

Τό Σουδάν (= ή χώρα των μαύρων) ουδέποτε υπήρξε ενιαίο κράτος οποιασδήποτε μορφής έως τις αρχές του 19ου αιώνα, όποτε κατακτήθηκε από την Αίγυπτο του Μωχαμέτ Άλη και μετατράπηκε σε επαρχία της. Έως τότε στο σημερινό έδαφος του Σουδάν είχαν υπάρξει πολλές και διάφορες μορφές «κρατικών» σχηματισμών υπό την κυριαρχία ντόπιων ή γειτονικών μαύρων φυλών ή, αργότερα, αραβομουσουλμάνων εισβολέων από τό Βορρά. Οί τελευταίοι άσκησαν επί αιώνες, έ-

πικερδώς, τό δουλεμπόριο εις βάρος των πρώτων.

Τό Σουδάν ενιαιοποιήθηκε δηλαδή, όπως και πολλές άλλες χώρες της Αφρικής, κάτω από την ξένη κυριαρχία, αίγυπτιακή αρχικά και βρετανική στη συνέχεια. Τήν ανεξαρτησία του απέκτησε τήν 1.1.1956, αλλά ή διαδικασία εθνικής και κρατικής «όλοκλήρωσης» δεν προχώρησε ποτέ σοβαρά. Αντίθετα, σχεδόν άμεσα μετά τήν ανεξαρτησία οι τρεις επαρχίες του Νότου (όπου κατοικούν διάφορες μαύρες φυλές, μη αραβόφωνες, με παγανιστική λατρεία κατά πλειοψηφία —γύρω στο 10% είναι χριστιανοί) βρέθηκαν σε άνοιχτή εξέγερση έναντιον της κεντρικής εξουσίας του Χαρτούμ (κίνημα γνωστό ως Άνια-νιά), διεκδικώντας βασικά άυτονομία και άυτοδιοίκηση, χωρίς να λείπουν και οι φωνές υπέρ της πλήρους ανεξαρτησίας.

Τήν εξέγερση ύποστήριζαν για διάφορα διαστήματα και για δικούς τους λόγους

τό Ίσραήλ, ή Αιθιοπία και οι ΗΠΑ.

Τό 1972 τό καθεστώς Νιμέρι πέτυχε να ύπογράψει με τούς «νότιους» τή συμφωνία της Άντίς Άμπέμπα που εξασφάλιζε εύρεία άυτονομία στην περιοχή τους («περιοχή του Νότου») και συμμετοχή έκπροσώπων τους στην κεντρική έξουσία.

Ωστόσο, από τότε και στη συνέχεια δεν έγινε καμιά σοβαρή προσπάθεια προσέγγισης και ένσωμάτωσης των δύο περιοχών της χώρας (χαρακτηριστικό είναι ότι ό δρόμος που συνδέει τό Χαρτούμ με τήν πρωτεύουσα του Νότου Τζούμπα, είναι βατός μόλις έξη μήνες τό χρόνο...), από οποιαδήποτε άποψη. Αντίθετα ή κεντρική έξουσία έκανε ό,τι μπορούσε για να...άθετήσει τις συμφωνίες της Άντίς Άμπέμπα: άπόπειρα άναπροσδιορισμού των συνόρων των νότιων επαρχιών για να περιέλθουν στο Βορρά έδάφη με πετρελαιοφόρα κοιτάσματα που άνακαλύφθηκαν πρόσφατα, προσπάθεια να μεταφερθούν στο Βορρά στρατεύματα του Νότου και να αντικατασταθούν από βόρεια (πράγμα που προκάλεσε μαζικές λιποταξίες και ξεκίνημα δεύτερου άντάρτικου), διαίρεση της ενιαίας περιοχής του Νότου στις τρεις επαρχίες που τήν αποτελούν και χορήγηση χωριστής άυτονομίας στην καθεμιά (πράγμα ρητά άποκλεισμένο από τις συμφωνίες της Άντίς Άμπέμπα).

Τό δεύτερο άντάρτικο εξελίχθηκε σε άνοιχτή εξέγερση, πολύ άποτελεσματικότερα οργανωμένη ατή τή φορά από επαγγελματίες στρατιωτικούς. Με τόν ήγέτη τους Τζόν Γκάραγκ ζήτησε να συναντηθεί ή νέα στρατιωτική κυβέρνηση του Σουδάν, αλλά για να συζητήσει τί; Ο ίδιος έχει ζητήσει άμεση επιστροφή σε «πολιτική» διακυβέρνηση και σεβασμό των συμφωνιών και της άυτονομίας του Νότου, ενώ τό θέμα της ανεξαρτησίας του συζητείται όλο και περισσότερο. Ποιά είναι τα περιθώρια των μόν και των δέ είναι για τήν ώρα άδηλο.

Η πολιτική κρίση

Άλλά και στά στενότερα πλαίσια της αραβόφωνης και μουσουλμανικής κοινότητας του Βορρά, ό Νιμέρι δεν πέτυχε να «νομιμοποιήσει» τό καθεστώς του. Ήδη τό 1971 προκάλεσε σημαντική άναταραχή και άπόπειρες άνατροπής του από τό ισχυρό Κ.Κ. και τούς συμμάχους του (περιλαμβανομένων και πολλών «προοδευτικών» αξιωματικών), όταν έπέβαλε τή δημιουργία ενός και μοναδικού κόμματος στην πολιτική ζωή (Σουδανική Σοσιαλιστική Ένωση) κατά τό (καθυστερημένο ώστόσο...) πρότυπο του νασιερισμού. Κέρδισε τήν άναμέτρηση με τή βοήθεια της Αίγυπτου και της Λιβύης (που του παρέδωσε πολλούς από τούς ήγέτες των αντιπάλων του άφου αίχμαλώτισε τό άεροπλανο τους) και έπνιξε στο αίμα τήν εξέγερση. Τότε άπαγχονίσθηκε και ό γ.γ. του Κ.Κ. του Σουδάν Άμπντάλ Χαλέντ Μαχτζούμπ.

Σέ μία δεύτερη φάση βρέθηκε άντιμέτωπος με τό «Έθνικό Μέτωπο» που είχαν σχηματίσει κυρίως πολιτικά κόμμα-

ΤΟ ΣΟΥΔΑΝ ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ

*Εκταση: 2,5 εκατομμύρια τ.χ.

Πληθυσμός (1982): 20,2 εκατομμύρια (34 τό 2000
—έκτίμηση ΟΗΕ)

Μέσος όρος ζωής: 47 χρόνια

*Αναλφάβητοι: 80% του πληθυσμού (26% των παιδιών
ήλικίας 5-9 ετών πάνε στο σχολείο)

Εισόδημα κατά κεφαλή (1982): 440 δολάρια.

Μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ κατά κεφαλή:
-0,4%

Μέσος ρυθμός πληθωρισμού:

1960-70: 3,9% τό χρόνο

1970-82: 15,2% τό χρόνο

Διάρθρωση της παραγωγής τό 1982 (σε %):

Γεωργία: 36

Βιομηχανία: 14

(Μεταποίηση: 7)

*Υπηρεσίες: 50

Διάρθρωση του ένεργου πληθυσμού (σε %):

Στή γεωργία: 76

Στά όρυχεια: 1

Στή βιομηχανία: 5

Στίς υπηρεσίες: 18

Σύνολο: 100

τα που εξέφραζαν ισχυρές θρησκευτικές οργανωμένες τάσεις (Ανσάρ, Χατμιά, Άδελφοί Μουσουλμάνοι) και τό όποιο αποπειράθηκε νά τόν ανατρέψει τό 1975 και τό 1976. Τό 1977 επήλθε τελικά ή «έθνική συμφιλίωση» και οι θρησκευτικοπολιτικοί ηγέτες πήραν και ύψηλές, αλλά μάλλον τιμητικές, θέσεις. Διαφώνησαν όμως ως πρός τίς πραγματικές έξουσίες που διεκδικούσαν όπως και ως πρός τίς συμφωνίες του Κάμπ-Ντέβιντ (Αιγύπτου - Ισραήλ), τίς όποιες ό Νιμέρι επικρότησε, και αποχώρησαν, πλην των Άδελφών Μουσουλμάνων.

Ό Νιμέρι είχε πράγματι επιτελέσει ριζική στροφή στην έξωτερική πολιτική του Σουδάν. Συνδέθηκε στενά μέ την Αιγυπτο και κυρίως τίς ΗΠΑ ενώ βρέθηκε συχνότατα σε δξύτατη έχθρότητα μέ τή Λιβύη, αλλά και άλλες άραβικές χώρες. Η στροφή αυτή μεταφράστηκε και στο στρατιωτικό επίπεδο: κοινά έτήσια γυμνάσια ΗΠΑ - Σουδάν σε σουδανικό έδαφος, παραχώρηση (τεσσάρων;) σημείων στήριξης στην άμερικανική «δύναμη άμέσου επεμβάσεως» τήν Μέση Άνατολή, ανάμιξη στις υποθέσεις του γειτονικού Τσάντ κ.λπ.

Άργότερα ό κύκλος συμπληρώθηκε και μέ οικονομική στροφή, μετά τήν προσφυγή στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και στον τεράστιο έξωτερικό δανεισμό, του όποιο ένα ποσοστό περίπου 30% προέρχεται από τή Σαουδική Άραβία που βρίσκει στο Σουδάν μιά πολύ βολική βάση έξόρμησης πρός τή Μαύρη Άφρική.

Στό κλονιζόμενο έξωτερικό μέτωπο (άνταρσία, οικονομική κρίση, αντίδραση στην «προδοσία» τής Παλαιστίνης από

τό καθεστώς) ό Νιμέρι προσπάθησε νά ξανακερδίσει έδαφος τόσο μέ αύξημένη καταπίεση, ιδίως των κατηγοριών που είχαν άκόμη κάποια περιθώρια κοινωνικής και πολιτικής άυτονομίας (φοιτητές, γιατροί, δικηγόροι, δικαστές) όσο και μέ τήν άπόφαση (1983) νά εφαρμόσει πλήρως τόν ισλαμικό νόμο (σαρία) μέ όλες τίς μεσαιωνικές έννοιες και ποινές που συνεπάγεται.

Ίσως έτσι ίκανοποιούσε τους Σαουδάραβες προστάτες του και κάποιους ντόπιους φανατικούς. Άνησύχησε όμως όλους τους υπόλοιπους, μέχρι και τους Αιγύπτιους και τους Δυτικούς «φίλους» του. Σίγουρα δέ έξόργισε τους νότιους Χριστιανούς, όπως και πολλές μουσουλμανικές τάσεις που πέρα από τό δόγμα ζούν έντονα και τίς κοινωνικές αντιθέσεις («όταν πεθαίνει τό παιδί σου τής πείνας, ή κλοπή δέν είναι άμαρτία» είπώθηκε —και 4 εκατομμύρια Σουδανοί βρίσκονται σήμερα στο «κατώφλι» τής πείνας). Άσφαλώς άνησύχησε και τόν ίδιο τό στρατό, τους τεχνοκράτες, τους διανοούμενους κ.λπ.

Η νέα στρατιωτική κυβέρνηση είναι ύποχρεωμένη νά βρεί τρόπους νά συμβιβάσει όλες αυτές τίς τάσεις σε κάποιους έλάχιστους όρους άποδοχής μιάς όποιασδήποτε, ή και τής δικής της, πολιτικής έξουσίας. Άλλιώς οι διαδηλώσεις, οι έξεγέρσεις και τό άντάρτικο δέν είναι και πολύ πιθανό ότι θά σταματήσουν όριστικά και ως διά μαγείας. Γιατί όμως νά μπορεί νά τό πετύχει «καλύτερα» από τόν Τζαφάρ Νιμέρι;

Δείκτης παραγωγής τροφίμων κατά κάτοικο:

1969-71: 100

1980-82: 87

Μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των εισαγωγών:

1960-70: 0,5%

1970-82: 3,5%

Μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των εξαγωγών:

1960-70: 2,1%

1970-82: -5,1%

*Έλλειμμα ίσοζυγίου πληρωμών:

1970: - 42 έκατ. δολάρια

1982: - 248 » »

*Έξωτερικό χρέος:

1970: 319 έκατ. δολάρια

1982: 5.093 » »

1984: 8.000 » »

*Έξωτερικό χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ:

1970: 15,8%

1981: 47,7%

Η οικονομική κατάρρευση

Και πράγματι τά όρια τής νέας στρατιωτικής κυβέρνησης περίπου εκμηδενίζονται από τήν καταστροφική πορεία τής σουδανικής οικονομίας. Στόν επισυναπτόμενο πίνακα περιλαμβάνονται συνοπτικά μερικά από τά στοιχεία των έξελίξεων από τό 1960 και μετά, καθώς και τής σημερινής κατάστασης.

Τό μακρόβιο και «σταθερό» καθεστώς Νιμέρι απέτυχε ριζικά, άν ποτέ τό προσπάθησε σοβαρά..., νά κινητοποιήσει τους όχι άσήμαντους φυσικούς πόρους και τόν πληθυσμό του Σουδάν σε ένα όποιοδήποτε σχέδιο οικονομικής ανάπτυξης.

Στή γεωργία τά έργα ύποδομής, μικρά και μεγαλεπήβολα, δέν υπήρξαν ή, στίς σπάνιες φορές που κάποιες άπόπειρες έγιναν, δέν απέδωσαν. Η έρμος καταλαμβάνει άλματωδώς καλλιεργήσιμες γαίες. Τά φιλόδοξα σχέδια νά μετατραπεί τό Σουδάν σε «σιτοβολώνα» του Άραβικού Κόσμου (μέ άραβικά κεφάλαια, ευρωπαϊκή τεχνολογία και σουδανικά έργατικά χέρια...) βούλιαξαν στο τέλμα τής «δομικής άκνησίας» του καθεστώτος, τής πετρελαικής ύφησης, τής βολικότερης τοποθέτησης των άραβικών πλεονασμάτων στην Δύση και τής άπροθυμίας των πάντων νά συνδέσουν τόσο μακροχρόνιες επιδιώξεις μέ ένα όλο και πιο άφερέγγυο καθεστώς. Πέρα άπ' αυτά τά σχέδια, ή αναβάθμιση τής υπαίθρου και τής άγροτιάς (3/4 του πληθυσμού) έμεινε μόνο στα συνθήματα, ενώ στην πράξη τό μόνο που επιτεύχθηκε ήταν ή όλο και πιο

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΜΒΕΡ ΧΟΤΖΑ

Άλλαγή γενεών και προβλήματα
μέ δύσκολες λύσεις

έντονη άπομύζηση ακόμα και απόλυτα αναγκαίου για τη διαβίωση της πόρων από το κράτος και μία εξαιρετικά διεφθαρμένη διοίκηση, κεντρική και τοπική. Άκόμα και τομείς όπου το Σουδάν διέπρεπε τον καιρό της άποικιοκρατίας (μαπαμάκι) βρίσκονται σε ύποχώρηση.

Στή λοιπή οικονομία το κράτος άδιαφόρησε για τον εκσυγχρονισμό των υποδομών (337 χλμ. δρόμου έχουν ασφαλτοστρωθεί, τά νοσοκομεία άπαιτούν από τους άσθενείς να φέρνουν μεταξυ τους σεντόνια και ...έπιδέσμους κ.λπ.).

Η έκβιομηχάνιση εξάλλου, στο βαθμό που προχώρησε, κυριαρχείται από την κρατική γραφειοκρατία και τον ...στρατό. Το Στρατιωτικό Οικονομικό Συμβούλιο Έπιχειρήσεων (MEC), με πρόεδρο ως χθές τον ίδιο τον Νιμέρι, έλέγχει έπτά «χόλντιγκ», καθένα από τά όποια περιλαμβάνει ως και όκτώ έπιχειρήσεις κάθε είδους. Οί οικονομικές και άλλες (δημιουργία δεκάδων θέσεων άντιστρατήγων για ένα στρατό 60.000 άνδρων) παροχές στο στρατό εξαντλούν κάθε περιθώριο άλλων κρατικών παρεμβάσεων.

Τέλος το «άνοιγμα» στο ξένο κεφάλαιο, πού πολύ ένθερμα συμβούλεψε το ΔΝΤ, δέν απέδωσε τίποτε τό σπουδαίο. Πράγμα εύλογο, μιά και οί ξένες παραγωγικές έπενδύσεις άπαιτούν κάποιες στοιχειώδεις συνθήκες για ...παραγωγή.

Έτσι δέν είναι άκατανόητη ή τεράστια μετανάστευση στελεχών και ειδικών (πάνω από 400.000 τά τελευταία χρόνια —τό 60% των γιατρών έχουν μεταναστεύσει), όπως και ή πρόσφατη έργατική άναταραχή.

Και σ' αυτά τά προβλήματα ή νέα στρατιωτική κυβέρνηση δέν μπορεί νά έλπίζει λύσεις δι' έπικλήσεων ή μέσω της εισροής πόρων από τό έξωτερικό. Όταν χρωστάς 8 και πάνω δισεκατομμύρια δολάρια και διανείξειςαι γύρω στά 2 δισ. δολάρια τό χρόνο, όσες προσπάθειες και «συστάσεις», κι άν γίνουν από τις «φίλες» κυβερνήσεις οί πιθανότητες νά συνεχιστεί ή κατάσταση μειώνονται δραματικά. Μένουν οί «δύσκολες» λύσεις: έξυγίαυση, εκσυγχρονισμός, διαρθρωτικές αλλαγές, έπενδύσεις, προγραμματισμός. Άλλά και ή έπίτευξη της συναίνεσης των ενδιαφερομένων, πράγμα πού συνδέει τελικά τό σημαντικό αυτό πρόβλημα μέ τά προηγούμενα.

Και δύσκολα βλέπει κανείς γιατί οί υπεύθυνοι, έστω και όχι άποκλειστικοί, για τή σημερινή κατάσταση θά είχαν άξιόματες δυνατότητες άποτελεσματικής παρέμβασης από τό γεγονός και μόνο ότι ξεφορτώθηκαν τον έως τώρα άρχηγό τους.

Μιχάλης Παπαγιαννάκης

Ο θάνατος του Έμβερ Χότζα άνακοινώθηκε στην Άλβανία σάν κάτι τό άναμενόμενο. Η υπόθεση της διαδοχής είχε τυπικά κλείσει λίγα χρόνια πριν όταν, από τό 1982, ό Ραμίζ Άλία άρχισε νά άναλαμβάνει πολλές από τις άρμοδιότητες και τά καθήκοντα του Άλβανού ήγέτη. Οπωσδήποτε όμως ό θάνατος αυτός δημιουργεί άρκετά προβλήματα. Περισσότερο από τή διαδοχή του προσώπου, τό πρόβλημα είναι ή διαδοχή των γενεών. Η παλιά φρουρά του Κόμματος Έργασίας της Άλβανίας είχε διαμορφωθεί μέσα στις σκληρές συνθήκες της κατοχής και του άπελευθερωτικού άγώνα! Οί έμπειρίες, οί σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, οί ιδέες πού γεννήθηκαν στους δύσκολους εκείνους καιρούς της εξασφάλιζαν μιά όμοιογένεια βασισμένη σε κοινή γλώσσα, κοινή πρακτική και κοινά σημεία άναφοράς. Για τις νεότερες γενιές τά πράγματα δέν είναι όμοια. Ο Ραμίζ Άλία ήταν μόλις 18 χρονών στά 1944. Έγινε στέλεχος ενός κόμματος στην έξουσία. Τό ίδιο περιπο ισχύει και για τον όγκο των σημερινών στελεχών της χώρας. Αν και οί γενιές αυτές τράφηκαν σε μεγάλο βαθμό μέ τους θρύλους των λαλαιότερων, σίγουρα γεννήθηκαν και λειτουργήσαν σε ένα διαφορετικό κόσμο.

Η κεντρική ιδέα της άλβανικής πολιτικής, ό μεγάλος της θρύλος, είναι ή άνεξαρτησία και ή αυτοδυναμία. Από τή δημιουργία του άκόμα, τό άλβανικό κράτος πλήρωσε τις συνέπειες της θέσης του, του μεγέθους του και του μικρού πληθυσμού του. Οί γείτονές του άπειλησαν άπ' όλα τά σημεία του όρίζοντα τήν ίδια του τήν ύπόσταση και γνώρισε σε πολύ λίγα χρόνια παρά πολλές έπεμβάσεις, εισβολές και ξενικές κατοχές. Ο άγώνας της άπελευθέρωσης στηρίχθηκε σ' αυτή τή βαθιά δυσπιστία και έχθρότητα για τους ξένους και μέ τή σειρά του τήν έθρεψε μέχρι πού νά τή κάνει έθνικό δόγμα. Αυτή ή ιδεολογία άπλώθηκε εύκολα σε έναν λαό κλεισμένο ανάμεσα σε κοινωνικές δομές άλλά και φυσικά έμπόδια πού άπέτρεπαν τήν έπικοινωνία μέ τους άλλους και δημιουργόσαν για αιώνες κλειστές κοινότητες στά όρια σχεδόν της ατμόσφαιρας.

Η δικαίωση αυτού του ιδεολογικού ρεύματος και αυτής της πολιτικής έπιλογής ήρθε στά 1944, στά μέσα του 20ου αιώνα, δηλαδή σε μιά έποχή όλοένα και πιο ξένη σε παρόμοιες άντιλήψεις. Η τεχνολογία, ή βιομηχανία, τό έμπόριο στον καιρό μας είναι φτιαγμένα για νά λειτουργούν σε άνοικτά σύνορα. Ήταν ιδιαίτερα δύσκολο στο νέο άλβανικό καθεστώς νά εξασφαλίσει από άποκλειστικά έθνικούς πόρους τις μηχανές, τά προϊόντα και τις γνώσεις πού ή ιδέα της άνεξαρτησίας και της ατάρκειας χρειαζόταν σάν άπαραίτητο ύλικό ύπόβαθρο.

Η άντίφαση αυτή χαρακτήρισε τή μέτεπειτα άλβανική πολιτική και τις άντιδράσεις της. Η συμμετοχή της στον συνασπισμό των κομμουνιστικών κρατών έλυσε σε μιά πρώτη φάση τό πρόβλημα. Πολύ γρήγορα όμως έπιβεβαιώθηκε ό γενικός κανόνας πού προβλέπει βαρύτατα άνταλλάγματα για τή βοήθεια πού ένας ισχυρός συνασπισμός ή ένα μεγάλο κράτος θά δώσει σε ένα φτωχό. Η Άλβανία προτίμησε νά στερηθεί τήν πολύτιμη αυτή βοήθεια παρά νά αλλάξει λογική και πολιτική. Τό ίδιο έπαναλήφθηκε άργότερα μέ τήν Κίνα, από όπου μάλιστα οί νεωτεριστικές εκσυγχρονιστικές άντιλήψεις των νέων Κινέζων ήγετων έβάζαν σε άμφισβήτηση τις άλβανικές έπιλογές.

Η πολιτική λοιπόν δέν άλλαξε παρά όλη τήν όλοένα και μεγαλύτερη άπομόνωση της χώρας. Αυτό όμως δέν σημαίνει ότι ή άντίφαση δέν εξακολουθεί νά ισχύει, νά δημιουργεί όλοένα και μεγαλύτερα προβλήματα. Ο τεχνολογικός έξοπλισμός της χώρας μένει σταθερά πιο πίσω από εκείνον των γειτονικών της κρατών, για νά μην άναφερθούμε σ' εκείνον των προηγούμενων βιομηχανικά κρατών. Έκτός από τήν παραγωγικότητα και τήν εθιμότητα των πολιτών, ή καθυστέρηση αυτή έχει άντικτυπο και στον καιριο τομέα της άμυνας. Για ένα κράτος πού δέν έχει πάψει νά άπειλείται όλα αυτά είναι πολύ σοβαρά.

Μετά τό 1978 και τήν όριστική ρήξη των σχέσεων μέ τήν Κίνα, παρουσιάστηκαν όρισμένα δείγματα μιάς νέας πολιτικής. Σε βάση ίσοτιμίας και πάντα κάτω από άυστηρό κυβερνητικό έλεγχο, έγινε προσπάθεια νά ενισχυθούν οί οικονομικές γέφυρες της Άλβανίας μέ τον γύρω της κόσμο. Οί προσπάθειες αυτές προσανατολίζονται κύρια προς τά κράτη της Δυτικής Ευρώπης όπου και παρατηρούνται τά πιο έντυπωσιακά τους άποτελέσματα. Για παράδειγμα οί γαλλικές εξαγωγές προς τήν Άλβανία ήταν τό 1983 116 έκατομ. γαλλικά φράγκα και τό 1984 242 έκατομμύρια. Άνάλογα άνοίγματα έχουν γίνει και προς τή χώρα μας χωρίς όμως και νά όδηγήσουν σε έντυπωσιακά άποτελέσματα μάλλον έξαιτίας των άντιφάσεων της έλληνικής πλευράς. Η δίψα πάντως για άνταλλαγές όδηγησε στην άναζωπύρωση των έμπορικων σχέσεων της Άλβανίας ακόμα και μέ τήν Κίνα, μέ τήν όποία ύπογράφηκαν τό 1983 σημαντικές έμπορικές συμφωνίες.

Ο θάνατος του Έμβερ Χότζα πραγματικά δέν άλλαξε σε τίποτα τά στοιχεία της άλβανικής πολιτικής. Άπλως, σε μιά κρίσιμη περίοδο, υπενθύμισε τό μέγεθος και τήν πολυπλοκότητα των προβλημάτων πού αυτή καλείται νά έπιλύσει.

Γιώργος Μαργαρίτης

Η ΕΥΡΩΠΗ ΤΩΝ 12 ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ

Μέ την απόφαση του τελευταίου Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις Βρυξέλλες (29-30.3.85) ή Ίσπανία και ή Πορτογαλία εντάσσονται στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες από την 1.1.1986. Μέ την ευκαιρία αυτή ο *Δεκαπενθήμερος Πολίτης* δημοσιεύει ορισμένους πίνακες που κατάρτισε, με τα πιο πρόσφατα στοιχεία, ή Επιτροπή της Κοινότητας και που βοηθούν για να σχηματιστεί μία πληρέστερη εικόνα των αναλογιών ανάμεσα στα νέα και στα παλιά μέλη όπως και εκείνης ανάμεσα στη σημερινή Κοινότητα των 10, τις ΗΠΑ και την Ίαπωνία.

ΕΚΤΑΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
(τ.χ.) (εκ. κάτ.) (κάτ./τ.χ.) ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
(εκατ. κάτοικοι)

	1983	1983	2020
ΚΟΣΜΟΣ	135.830	4685	7810
ΕΟΚ-10	1.658	271,9	270,2
ΗΠΑ	9.369	234,2	299
ΙΑΠ.	378	119,2	131,9
ΒΕΛ.	31	9,9	323
ΔΑΝ.	43	5,1	119
Δ. ΓΕΡ.	249	61,4	247
ΕΛΛ.	132	9,9	75
ΓΑΛ.	544	54,3	100
ΙΡΑ.	70	3,5	50
ΙΤΑΛ.	301	56,7	188
ΛΟΥΞ.	3	,4	141
ΟΛΛ.	41	14,3	349
ΜΒΡ.	244	56,4	231
ΙΣΠ.	505	38,4	76
ΠΟΡΤ.	92	10,1	110

ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
(1980=100)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985
ΕΟΚ-10	100	97,6	96,2	97,1	99,8	:
ΗΠΑ	100	102,7	94,3	100,4	111,2	:
ΙΑΠ.	100	101	101,4	105	116,5	:
ΒΕΛ.	100	97,3	97,2	99,1	102,4	:
ΔΑΝ.	100	100	102,7	106	116,2	:
Δ. ΓΕΡ.	100	98,1	95,3	95,9	98,8	:
ΕΛΛ.	100	99,4	95,2	94,6	97,9	:
ΓΑΛ.	100	97,7	96,5	97,5	100,1	:
ΙΡΑ.	100	100,6	100,1	106,8	100,1	:
ΙΤΑΛ.	100	97,8	94,8	92,5	95,3	:
ΛΟΥΞ.	100	94,3	96,4	101,7	114,2	:
ΟΛΛ.	100	98	94	96	101	:
ΜΒΡ.	100	96,4	98,6	101,9	102,7	:
ΙΣΠ.	100	97,6	96,5	99	101,1	:
ΠΟΡ.	100	100,5	105,1	106,8	102,7	:

ΑΝΕΡΓΙΑ
(ώς % του ενεργού πληθυσμού)

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
ΕΟΚ-10	4,2	4,8	5,1	5,3	5,3	5,9	7,6	9,2	10,3	10,9	:
ΗΠΑ	8,5	7,7	7,1	6,1	5,8	7	7,5	9,6	9,4	7,4	:
ΙΑΠ.	1,9	2	2	2,2	2,1	2	2,2	2,4	2,6	2,7	:
ΒΕΛ.	5,1	6,5	7,5	8,1	8,4	9,1	11,2	13	14,4	14,5	:
ΔΑΝ.	4,6	4,7	5,8	6,5	5,3	6,1	8,9	9,5	10,4	10,2	:
Δ. ΓΕΡ.	4,1	4,1	4	3,8	3,3	3,3	4,7	6,8	8,4	8,4	:
ΕΛΛ.	1,1	,9	,8	,9	,9	1,1	1,2	1,4	1,7	1,9	:
ΓΑΛ.	3,9	4,3	4,8	5,2	6	6,4	7,8	8,8	8,9	10,1	:
ΙΡΑ.	8,5	9,5	9,2	8,4	7,4	8,3	10,2	12,2	15	16,7	:
ΙΤΑΛ.	5,3	5,6	6,4	7,1	7,5	8	8,8	10,5	12	13,1	:
ΛΟΥΞ.	,2	,3	,5	,7	,7	,7	1	1,3	1,5	1,7	:
ΟΛΛ.	5,3	5,7	5,5	5,4	5,5	6,2	8,8	11,7	14,3	14,7	:
ΜΒΡ.	3,7	5	5,4	5,3	4,	6,3	9,3	10,6	11,5	12	:
ΙΣΠ.	4,7	5,3	6,3	8,3	10,4	12,3	15	16,6	17,8	19,6	:
ΠΟΡ.	4,6	6,4	7,9	8,1	8,2	7,8	8,2	9,6	10,9	13	:

ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟ-Ι-ΟΝ (ΑΕΠ)
(ΔΙΣΕΚΑΤ. ΕΥΡΩΠ. ΝΟΜΙΣΜ. ΜΟΝΑΔΕΣ - ENM)

	1982	1983	1984
ΕΟΚ-10	2422,9	2592	2777,1
ΗΠΑ	3108,3	3679,7	4639
ΙΑΠ.	1086,9	1299,1	1441,7
ΒΕΛ.	86,1	90,1	98,9
ΔΑΝ.	57,3	63,4	69,8
Δ. ΓΕΡ.	673,5	734,4	779,4
ΕΛΛ.	38,7	38,9	41,6
ΓΑΛ.	555	584,4	625,8
ΙΡΑ.	18,8	20,2	22,1
ΙΤΑΛ.	356,1	397	441,4
ΛΟΥΞ.	3,4	3,6	4,1
ΟΛΛ.	140,7	148,5	157,1
ΜΒΡ.	493,2	511,4	538,8
ΙΣΠ.	184,7	177,9	207,7
ΠΟΡ.	23,8	23,2	25,4

ΑΕΠ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ (σε ENM)

	1970	1982	1983	1984
ΕΟΚ-10	2392	8916	9525	10197
ΗΠΑ	4720	13378	15689	19475
ΙΑΠ.	1927	9178	10896	12088
ΒΕΛ.	2562	8735	9144	10039
ΔΑΝ.	3139	11194	12393	13647
Δ. ΓΕΡ.	2976	10927	11956	12723
ΕΛΛ.	1109	3958	3953	4178
ΓΑΛ.	2715	10237	10735	11449
ΙΡΛ.	1289	5408	5762	6253
ΙΤΑΛ.	1834	6287	6985	7787
ΛΟΥΞ.	3117	9407	9830	11154
ΟΛΛ.	2376	9830	10336	10890
ΜΒΡ.	2166	8755	9072	9540
ΙΣΠ.	1066	4850	4667	5370
ΠΟΡ.	707	2513	2434	2647

ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ ΩΣ %
ΤΟΥ ΑΕΠ
(-:ΕΛΛΕΙΜΜΑ)

	1982	1983	1984	1985
ΕΟΚ-10	-4	,1	,1	:
ΗΠΑ	-3	-1,3	-2,7	:
ΙΑΠ.	,7	1,8	3,1	:
ΒΕΛ.	-2,8	-9	,9	:
ΔΑΝ.	-4	-2,1	-3,1	:
Δ. ΓΕΡ.	,6	,6	1	:
ΕΛΛ.	3,9	-4,5	-4,2	:
ΓΑΛ.	-2,2	-9	-8	:
ΙΡΛ.	-10,2	-6	-4,9	:
ΙΤΑΛ.	1,6	,2	-7	:
ΛΟΥΞ.	2,8	-9	,9	:
ΟΛΛ.	2,6	2,8	3,8	:
ΜΒΡ.	1,8	,8	,1	:
ΙΣΠ.	-2,3	-1,5	-5	:
ΠΟΡ.	-13,9	-4,8	-5	:

ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΩΣ % ΤΟΥ ΑΕΠ
(-:ΕΛΛΕΙΜΜΑ)

	1982	1983	1984	1985
ΕΟΚ-10	-1	,2	,3	:
ΗΠΑ	-1,2	-1,9	-3,1	:
ΙΑΠ.	1,7	2,7	3,9	:
ΒΕΛ.	-4,1	-2,5	,7	:
ΔΑΝ.	-1,4	,4	-1	:
Δ. ΓΕΡ.	3,7	3,3	3,5	:
ΕΛΛ.	-12,6	-12,4	-11	:
ΓΑΛ.	2,9	-1,6	-9	:
ΙΡΛ.	-8,7	-3,3	1,7	:
ΙΤΑΛ.	-2,3	-9	-1,7	:
ΛΟΥΞ.	-4,1	-2,5	,7	:
ΟΛΛ.	3,3	3,2	5	:
ΜΒΡ.	,7	-4	-1,3	:
ΙΣΠ.	-5,1	-4,6	-2,4	:
ΠΟΡ.	-2,1	-1,2	-1,5	:

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ
ΩΣ % ΤΟΥ ΑΕΠ

	1960	1970	1984
ΕΟΚ-10	23,3	24,6	19,8
ΗΠΑ	18,5	17,8	17,8
ΙΑΠ.	32,3	39	28,9
ΒΕΛ.	19,2	24,3	16,3
ΔΑΝ.	25,5	25,7	18,9
Δ. ΓΕΡ.	27,3	27,6	21,5
ΕΛΛ.	15,6	26,8	23,4
ΓΑΛ.	23,1	26,1	20
ΙΡΛ.	16,4	24,4	22,3
ΙΤΑΛ.	24,7	23,1	18,7
ΛΟΥΞ.	22	25,6	24,6
ΟΛΛ.	27	28	19,4
ΜΒΡ.	18,6	19,4	16,9
ΙΣΠ.	19	24,4	17,9
ΠΟΡ.	19	23,5	29

ΕΞΑΓΩΓΕΣ
ΩΣ % ΤΟΥ ΑΕΠ

	1960	1970	1984
ΕΟΚ-10	19,3	21,3	30,6
ΗΠΑ	4,9	5,4	7,6
ΙΑΠ.	10,8	10,8	15,7
ΒΕΛ.	37,4	50,6	75,5
ΔΑΝ.	30,7	25,5	37
Δ. ΓΕΡ.	17,5	19,8	31,8
ΕΛΛ.	7,7	8,1	17,5
ΓΑΛ.	13,9	15,3	23,4
ΙΡΛ.	25,5	32,4	60
ΙΤΑΛ.	12,1	15,9	24,1
ΛΟΥΞ.	85,1	86,9	92,7
ΟΛΛ.	46,1	43,3	62,7
ΜΒΡ.	20,4	22,6	28,9
ΙΣΠ.	11,2	8,8	21,6
ΠΟΡ.	16,9	19,6	31,5

ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ
ΩΣ % ΤΟΥ ΑΕΠ

	1960	1970	1984
ΕΟΚ-10	19	20,9	30,1
ΗΠΑ	3,8	4,8	10,8
ΙΑΠ.	10,1	9,5	12,7
ΒΕΛ.	37,8	47,8	74,1
ΔΑΝ.	32,3	29,2	35,7
Δ. ΓΕΡ.	15,3	17,4	29,5
ΕΛΛ.	16,2	17,8	29,3
ΓΑΛ.	11,3	15	23,8
ΙΡΛ.	34,9	42,5	60,2
ΙΤΑΛ.	13,9	16,6	26,4
ΛΟΥΞ.	72,1	74,5	92,4
ΟΛΛ.	45,2	44,6	57,9
ΜΒΡ.	21,6	21,7	28,7
ΙΣΠ.	8,2	14	20,4
ΠΟΡ.	23,2	28,7	44,3

Κοινοτικοί θεσμοί και πολιτισμική παρέμβαση: ή ελληνική περίπτωση

“Ας μου επιτραπεί να αρχίσω αυτό τό σημείωμα θυμίζοντας όρισμένους κοινούς τόπους: πρόκειται για μία Εύρώπη πού καλείται να συγκροτήσει μία πολιτισμική ταυτότητα, στην όποια ταυτότητα να είναι έγγραψιμα πολιτισμικά στοιχεία «άλλα», ιδίότυπα πού δέν ανήκουν στό πεδίο των μεγάλων όσμάσεων, όσες έχουν ως τώρα επιτελεσθεί στοιχεία πού ανήκουν στό έσωτερικό της συμβατικής Εύρώπης, στοιχεία πού ανήκουν σε άλλους γεωγραφικούς και πολιτισμικούς χώρους, διαφορετικού βαθμού ένσωμάτωσης στον ενιαίο εκείνο πολιτισμό πού καλούμε ευρωπαϊκό, τον ήγεμονικό δηλαδή πολιτισμό. Γιατί εδώ ακριβώς βρίσκεται τό πρόβλημα: όχι μόνο υπάρχουν ήγεμονικές οικονομίες, αλλά υπάρχουν και ήγεμονικοί πολιτισμοί, μέσα και έξω από την Εύρώπη: μάλιστα πολιτισμοί έν τω γίνεσθαι, ή δυνατή ήλεκωνία με τους όποιους δέ γίνεται πιά να στηριχθεί στις ιστορικές πολιτισμικές διαθεσιμότητες. Αναφέρομαι στην τεχνολογική επανάσταση και στις συνακόλουθες πολιτισμικές της επιπτώσεις, επανάσταση πού έρχεται να αναβαθμίσει τις ήγεμονίες στό ίδιο τό έσωτερικό της Εύρώπης, να μεγεθύνει τις αποστάσεις ανάμεσα στις εθνικές ή περιφερειακές οικονομίες και να ανακατατάξει τις επιχειρησιακές δυνατότητες του άποκτημένου, ιστορικού, πολιτισμού.

Περνώντας από τους πασιδηλους κοινούς τόπους σε κάποιους άλλους, «εθνικούς», θά ήθελα να σημειώσω ότι τό παράδειγμα στό όποιο αναφέρομαι, ή Ελλάδα, έχει διαμορφώσει τή σημερινή πολιτισμική της ταυτότητα μετέχοντας σε μία διαδικασία άρμονικού εκπολιτισμού,

σε μία έξισορροπητικό τρόπο δεξίωση του ήγεμονικού πολιτισμού. Αυτό δέν σημαίνει ότι οι άφομοιώσεις ή οι υίοθετήσεις πολιτισμικών στοιχείων πού έρχονται από τή Δύση δέν επιφέρουν ασυνέχειες στις δεξιούμενες «εθνικές» πολιτισμικές συλλογότητες: ώστόσο, οι προσλήψεις αντίστοιχούν σε μία έσωτερική δεκτικότητα, σε μία έτοιμότητα πού έχουν διαμορφώσει όρισμένα συλλογικά σώματα κατά τή σύγκρουσή τους με παραδοσιακές μακράιωνες κοινωνικές και πολιτισμικές ίσορροπίες: τό ζήτημα είναι ως ποιο βαθμό οι καταστάσεις μέσα στις όποιες άνέκυψαν ανάγκες πολιτισμικής ασυνέχειας ήταν και είναι καθεαυτές μεταλλάξιμες και όχι άπλως δεκτικές ενός πολιτισμικού δανείου, άφομοιώσιμου άλλ' όπωσδήποτε και ήγεμονικά άφομοιωτικό.

Ανάμεσα στους κοινούς τόπους πού θά πρέπει να βρίσκονται σε έγρήγορη ανήκει και τό γεγονός ότι ή σύγχρονη Ελλάδα άνέκυψε από αυτοκρατορικούς σχηματισμούς, όπου οι συγκρητισμοί κατέληξαν στη διαμόρφωση οικουμενικών ιδεολογιών οι όποιες αναπροσαρμόσθηκαν στην εθνική της παιδεία και ιδεολογία. Από τις οικουμενικότητες αυτές ή ισχυρότερη ήταν ή Έκκλησία πού μεταλλάσσόμενη, με τή δημιουργία του ελληνικού Κράτους, σε εθνική δέν έπαυσε γι αυτό να συνιστά τον άγωγό πού αποκαθιστούσε την επικοινωνία με την οικουμενικότητα της όρθοδοξίας: οι βαλκανικές εθνικές εκκλησίες δέ μορφώθηκαν μέσα από αίρετικά κινήματα, αλλά διατηρώντας και μερικεύοντας την οικουμενική αναφορά. Η εθνική ταυτότητα των Έλλήνων του ΙΘ' αιώνα συγκροτήθηκε και ένόψει αυτής της αναφοράς, αλλά κυρίως

μέσω της μέγιστης αναφοράς στην κλασική αρχαιότητα: τό εθνικό κράτος ήταν ή άπόληξη μίας μακράιωνης συνέχειας, κατά κύριο λόγο πολιτισμικής, και συγχρόνως μία μεταβατική περίοδος κατά την όποια θά έθνικοποιούνταν τό οικουμενικό σχήμα, ό κρίκος πού ένωνε την αρχαία με τή σύγχρονη Ελλάδα, αλλά και ό όποιος προσέδιδε στην τελευταία τή δυνατή γεωγραφική της έμβέλεια. Με τή Μικρασιατική Καταστροφή ή έθνικοποίηση του οικουμενικού σχήματος πήρε, ως ιδεολόγημα, τέλος: εκείνο πού παρέμεινε ως σταθερά στην εθνική και πολιτισμική ταυτότητα των Έλλήνων ήταν ή πολιτισμική συνέχεια, κύριο όχημα της όποιας ήταν ή γλώσσα πού κι αυτή από οικουμενική μεταλλάσσεται σε εθνική. Η ρομαντική ιστοριογραφική κατασκευή, προϊόν ευρύτερης πολιτισμικής όσμωσης με τή Δύση, στηρίζεται σε ένα όντολογικό ιστορικό στοιχείο πού συντείνει με ισχυρό τρόπο στην υίοθέτηση του ιδεολογήματος από τμήματα της ελληνικής κοινωνίας αντίτιθέμενα σε άλλα επίπεδα.

“Όλα αυτά σημαίνουν ότι ό σημερινός Έλληνας έρχεται να γίνει μέλος μίας ευρωπαϊκής κοινότητας με την όποια έχει από αιώνες κοινούς πολιτισμικούς χώρους και από την όποια ήγεμονεύεται ως προς τά επίπεδα εκείνα πού γι αυτόν άποτελούν σημεία έκκίνησης: ήγεμονεύεται από τή Δύση όταν συγκροτεί τά διανοητικά του έργα με τά όποια θά δημιουργήσει την εθνική και την πολιτισμική του ταυτότητα, για να αυτονομήσει κατόπιν τό σχήμα στό όποιο καταλήγει χρησιμοποιώντας τά έργα αυτά: για να μορφώσει κατόπιν τις πολιτισμικές του κατασκευές σε μία γλώσσα έλάχιστης διάδοσης και να τις άπομονώσει στο έσωτερικό του. Ως ιστορικό μόρφωμα έχει γίνει άντικείμενο ενδιαφέροντος από τις ήγεμονικές παιδείες μόνον ως προς τις διάρκειες εκείνες πού ό ίδιος θεωρεί ως συστατικά στοιχεία της πολιτισμικής του φυσιογνωμίας, αλλά πού όσος ό κόσμος δέν είναι ύποχρεωμένος να είναι σύμφωνος ως προς αυτό: ό σύγχρονος Έλληνας, ή σύγχρονη ελληνική παιδεία μένον έξω από τις γνωστικές ανάγκες της ευρωπαϊκής παιδείας και χρειάζεται ό ίδιος ό φορέας της πρώτης μεσση των ίσχυρών προσωπικών κατορθωμάτων να εισβάλλει στη δεύτερη: μπορεί, βέβαια, ή σύγχρονη ελληνική παιδεία να βρísκει δεξίωση μέσω του Καβάφη, μέσω δηλαδή του έκτός του μέσου όρου αισθητικού άποκρυσταλλώματος, ό Καβάφης ώστόσο ως ιστορικό και πολιτισμικό πρόβλημα έθνικής έμβέλειας είναι έξω από τά ενδιαφέροντα της δεξιωνόμενης κοινωνίας, όπως είναι έξω από τις έγνοιές της όχι ή «τύχη» του Νίτσε: αλλά ή μεταλλαγή του στο «Δωδεκάλογο του Γύφτου», όπως είναι έξω από τις γνωστικές ανάγκες των ευρωπαϊκών βυζαντινών σπουδών ή πρόσληψη του Βυζαντίου από τον Παλαμά, δηλαδή ό νέος ελληνισμός. “Όλα τούτα δείχνουν ότι κάποια στιγμή θά πρέπει να ληχθεί με σαφήνεια άν τό πολιτισμικό σχέδιο της Εύρώπης θά διαωνίζει τό μηχανισμό των όσμάσεων μέσω των ήγεμονιών ή μέσω της δημιουργίας στο έσωτερικό των κυρίαρχων παιδιών άναγκών δεξίωσης του «άλλου» βάσει των τρόπων με τους όποιους οι άλλοι διαμορφώνουν τό πρόσω-

πό τους. Η έπικοινωνία των πολιτισμικών ζωνών αρχίζει από τη στιγμή όπου υφίσταται ή απαιτείται για την ένεργητική κατανόηση της έτερότητας. Πρόκειται δηλαδή για μία ανθρωπολογική απαίτηση, αντικείμενο της οποίας δέν είναι πολιτισμικές έτερότητες ικανές να αναχθούν σε έρμηευτικούς «ιδεότυπους» ή να ένοσηματωθούν ως αισθητικές μόδες στους ύποδεχόμενους πολιτισμούς, αλλά έτερότητες «μετριασμένες» πού μετέχουν, μέ τό δικό τους τρόπο, στον κοινό πολιτισμό.

Σέ ποιά βάθμοι οί ιστορικές αυτές έτερότητες ανάγονται σε αντίστοιχα πολιτισμικά μορφώματα αυτοδύναμης άξίας είναι ύπόθεση των ίδιων των φορέων τους: ύπόθεση των ήγεμονικών κοινωνιών και πολιτισμών είναι ή διεύρυνση των συλλογικών συνειδήσεων ώστε ή δεξίωση των έτεροτήτων να γίνεται επί τη βάσει μιάς λογικής πού τή μοιράζονται όλοι και όχι επί τη βάσει άποκλειστικά της λογικής του κυρίαρχου πολιτισμού. Αυτό στό ελληνικό, αλλά όχι μόνο στό ελληνικό, παράδειγμα μεταφράζεται στην άνάγκη δημιουργίας μηχανισμών ύποδοχής του ιστορικού μορφώματος πού όνομάζεται σύγχρονος Έλληνας όχι άποκλειστικά και μόνο μέσω των πολιτισμικών άγαθών πού παράγει αυτός ο «σύγχρονος» Έλληνας αλλά κυρίως μέσω της διανοητικής άνάγκης να κατανοηθεί ο λόγος για τον όποιο αυτός ο Έλληνας προτάσσει, προκειμένου να όρίσει την ιστορικότητά του, τό έπίθετο «σύγχρονος» στό όνομά του. Κοινός τόπος για την ιστοριογραφία, ή απαίτηση αυτή δέν είναι ύποχρεωτικά κοινός τόπος για την τρέχουσα πολιτισμική συμπεριφορά: ή παρέμβαση ώστόσο χρειάζεται να γίνει ένόψει άκριβώς αυτής της συμπεριφοράς.

Έδώ άνοίγει ο δρόμος για τή δημιουργία διευρωπαϊκών θεσμών ικανών να μετριάσουν, δέ λέγω να καταργήσουν, τους ήγεμονικούς μηχανισμούς και να άνασηματοδοτήσουν και καταστήσουν έπιχειρησιακές διανοητικές προβάσεις πού ακούουν στό όνομα ανθρωπολογία, συγκριτισμός, συνολική ιστορία να συντείνονται στό να θεμελιώσουν μία άγωγή ικανή να έθίξει στην κατανόηση όχι άπλως στό χειρισμό των νέων τεχνικών, δηλαδή να άπελευθερώσει. Πρόκειται για ένα πολιτισμικό σχέδιο στό όποιο άναγκαστικά ή ιστορία ως διανοητική στάση έχει να διαδραματίσει όδηγητικό ρόλο: μέσω αυτής θα μπορέσει να γίνει έπικτή ή ένεργητική πρόσληψη των έτεροτήτων και να άνασηματοδοτηθεί ή ούμανιστική παιδεία. Στην οικονομία οί προδιαγραφές του είδους αυτού μοιάζουν εύκολότερες στή διατύπωσή τους, άκριβώς γιατί ύπακούουν σε μία οικονομική λογική πού την παραδεχόμαστε περισσότερο από τό σύστημα του όποιου είναι άπόρροια: όλος ο κόσμος είναι έτοιμος να άυτονομήσει την έννοια της παραγωγικότητας και να θεμελιώσει τις οικονομικές του σχέσεις σε άναφορά προς αυτό τό οικονομικό κατηγορημα: τό ζήτημα είναι αν θέλουμε κι αν μäs χρειάζεται μία παιδεία πού να μήν ύπηρετεί τους άυτοματισμούς αυτούς, μία ένοποιό παιδεία πού να ένισχύει την άντιθετική σχέση του ανθρώπου μέ τά μορφώματά του. Αν ναί, τότε ή υπό δοκιμή Εύρώπη θα έβρισκε τους τρόπους μέ τους όποιους είναι δεξιώσιμες οί έτερότητες. Ωστόσο, δέν είμαστε έκει.

Η κυκλοφορία των πολιτισμικών άγαθών είναι και θα συνεχίζει να είναι έτεροβαρή: τά ελληνικά άγαθά για να ξεπεράσουν τά έθνικά τους σύνορα θα πρέπει να είναι μιάς ποιότητας ύπέρτερης από εκείνη πού έχουν τά αντίστοιχα άλλοδαπά μέ τά όποια κατακλύζεται ή ελληνική αγορά. Στο βαθμό όπου ύπάρχει διακίνηση των παραγωγών των άγαθών αυτών τά άφομοιωτικά φαινόμενα δρουν κυρίως προς την κατεύθυνση των κυρίαρχων άγορών και μέ την προϋπόθεση πάντα ότι οί παραγωγοί αυτοί εκφράζονται σε οικονομικές γλώσσες, στή γλώσσα της μουσικής, του κινηματογράφου και των καλών τεχνών. Η γονιμοποιός αυτή διακίνηση έχει σχεδόν μηδενική έπίπτωση στις χώρες προέλευσης: δική τους ύπόθεση να βρουν τους τρόπους να παύσουν κάποια στιγμή τους μηχανισμούς πολιτισμικής άπόρριψης, αλλά είναι κοινή ύπόθεση να βρεθούν οί τρόποι πού να άποκαθιστούν την πολυδρομική διακίνηση. Είναι έπόμενο ότι τό παιχνίδι αυτό θα άρχιζε να παίζεται στους μικρούς αριθμούς, γιατί διακίνηση άμφίδρομη πνευματικών προϊόντων και πνευματικών παραγωγών προϋποθέτει και αντίστοιχη δεκτικότητα της αγοράς: από τη στιγμή όμως όπου ή λογική πού θα διέπει αυτή τή διακίνηση ένοσηματωμένη παιδεία, οί πιθανότητες να μπει στό παιχνίδι ο μεγάλος αριθμός θα ήταν έξαιρετικά αύξημένες. Σέ μία τέτοια όπτική πολλές μορφές κοινής πολιτισμικής πολιτικής είναι πραγματοποιήσιμες, ιδίως στον τομέα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και της έρευνας, της καλλιτεχνικής παραγωγής, μάλιστα εκείνης πού θα μετέγραφε στή δική της γλώσσα τή λογική και τά αντικείμενα του γενικού πολιτισμικού σχεδίου: σε μία τέτοια όπτική θα βοηθούσαν άποφασιστικά οί οικονομικά άσθενέστερες χώρες να δημιουργήσουν στό έσωτερικό τους τις προϋποθέσεις για τή δική τους διαφοροποίηση, έξουδετερώνοντας τις αντίστασεις εκείνες πού καθιστούν τους θεσμούς μέσα για τήν άναπαραγωγή των κοινωνικών άδρανειών. Άλλιώς οί έπιλεκτικές σχέσεις μέ τον ύπόλοιπο κόσμο είναι για χώρες, όπως ή Ελλάδα, ένα παιχνίδι έξισορροπήσεων προς όφελος πάντα της έξάρτησης: σε αυτό του τύπου τις έπιλεκτικές σχέσεις προσφέρεται τό έδαφος για πολιτισμικά αίτήματα πού εύκολα άπολήγουν σε μυστικοποιήσεις, όπως, άνάμεσα στα άλλα, «έθνικές» διεκδικήσεις σε πολιτισμούς, καθώς ο άρχαίος ελληνικός ή ο μεσαιωνικός, διεκδικήσεις πού διαιώνίζουν τά ιδεολόγηματά σε βάρος της ιστορικής συνειδήσης.

Άνάγκη, λοιπόν, για μεγάλα πολιτισμικά σχέδια πού θα άπολήγουν όχι μόνο στην παροχή εύκολών για τήν κυκλοφορία των πολιτισμικών άγαθών, για να βγουν ώφελιμένα εκείνα των έπικρατέστερων πολιτισμών, αλλά σχέδια πού θα άπολήγουν στην παραγωγή άγαθών άποροφήσιμων από τή διεγερμένη κοινοτική συνείδηση. Προϋπόθεση και άρχικό στάδιο είναι ή γνώση των έτεροτήτων μέσω κοινών έρευνητικών προσπελάσεων, όχι άπλως μέσω μιάς ούδέτερης ένημέρωσης: οί προσπελάσεις αυτές θα δώσουν τή βάση για μελλοντικές συνθέσεις: άλλες ρυθμίσεις θα μπορούσαν να άντιμετωπιστούν για να δημιουργηθούν ή να ένισχυθούν οί

έτοιμότητες και οί εύαισθησίες των συλλογικών σωμάτων προς τήν ίδια κατεύθυνση. Άνάμεσα στα πράγματα πού θα μπορούσε να φανταστεί κανείς (και πού δέν είναι καθόλου καινούργια) συγκαταλέγεται και όλη ή δυναμική πού θα μπορούσε να προκύψει από τήν άναδιάρθρωση της θεματολογίας των μαζικών μέσων πληροφόρησης, από τήν ύποκίνηση ένδιαφερόντων προς τήν κατεύθυνση του πολιτισμικού τουρισμού (μάλιστα του σχολικού), από ένα είδος «διεθνοποίησης» των μεταφράσεων, από τήν ένίσχυση των μικρών γλωσσών... Άλλά ή πρόθεση των γραμμών αυτών δέν είναι να διατυπώσει προτάσεις.

Στην Ελλάδα, όχι για πρώτη φορά, συζητιέται τό θέμα της βιωσιμότητας μιάς έθνικής παιδείας στό κοινοτικό πλαίσιο. Αυτό του είδους ή τοποθέτηση του προβλήματος είναι έπόμενο να όδηγει άπλά και μόνο σε ιδεολογικές κατασκευές και μυστικοποιήσεις. Είναι προφανές ότι μία έθνική παιδεία είναι έξαγωγή στό βαθμό όπου άνταποκρίνεται σε κάποιες άνάγκες: αν άνταποκρίνεται, θα έξαχθεί ανεξάρτητα από τή θεσμική σχέση της χώρας στην όποια έχει παραχθεί μέ τις άλλες, όπως έξάγεται ο Καβάφης ή κάποιος πολωνικός κινηματογράφος. Αν δέν έξαχθεί, θα μείνει προς έσωτερική κατανάλωση και θα συνεχίζει να ύποδέχεται τήν παγκόσμια παιδεία, όπως έκανε ως τώρα και να άνασυντίθεται σύμφωνα μέ τις άνάγκες πού ίσχύουν στό έσωτερικό της χώρας: ή διακίνηση των ιδεών δέν ήταν ούτε είναι συνάρτηση ενός πολυεθνικού θεσμικού πλαισίου. Έκείνο πού ζητιέται είναι τό πλαίσιο αυτό να δώσει τή δυνατότητα για πολιτισμικές παρεμβάσεις πού να διαφοροποιούν τό είδος των πολιτισμικών άναγκών, άρα και τό είδος των πολιτισμικών άγαθών: ή ευρωπαϊκή κοινότητα θα μπορούσε να καταστήσει έπιχειρησιακό τό θεσμικό πλαίσιο προς τήν κατεύθυνση της διαφοροποίησης αυτής καλώντας τό κάθε μέλος της να συμβάλει, όρίζοντας τήν πολιτισμική του ιδιαιτερότητα, στην κατασκευή του όργάνου της διαφοροποίησης. Πρόκειται για μία εύκαιρία έλευθερίας, στην άξιοποίηση της οποίας τό μισό βάρος πέφτει στις χώρες πού ύφίστανται τήν ήγεμονία των έπικρατέστερων πολιτισμών: θα ήταν δυνατό να κληθούν να ύποκαταστήσουν στό παιχνίδι του εκπολιτισμού, άρμονικού ή άποδιαρθρωτικού, μία παρέμβαση στό έπίπεδο της κατασκευής διανοητικών έργαλειών: πρόκειται για μία δοκιμή της οποίας θα ήταν ώφέλιμες και οί άποτυχίες.

Τέλος, ένα σχόλιο ως προς τήν ελληνική ιδιαιτερότητα. Δέν πρόκειται φυσικά να άναζητηθεί στό φολκλόρ και σε ό,τι φέρεται μέ τό όνομα «ελληνική λαϊκή παράδοση»: όχι μόνο γιατί ή άναφορά σ' αυτό τό ιδεολόγημα συνέλκει τήν έπιβίωση όλων των συντηρητικών και έθνικιστικών στάσεων ή γιατί ξαναοίγει τό δρόμο προς τό μύθο του «καλού άγρίου»: αλλά κυρίως γιατί σ' αυτόν άκριβώς τον άσφαή χώρο του «λαϊκού πολιτισμού» καλλιεργούνται όλες οί μυστικοποιήσεις πού καταργούν τον ίδιο τό λαϊκό πολιτισμό ως όντολογικό στοιχείο της ιστορίας και τον ίδιο τον ελληνικό πολιτισμό στην ιστορική του διάσταση.

Σπύρος Ι. Άσδραχάς

Ἡ «ἑλληνικότητα» στήν ἀρχιτεκτονική ἕνας λόγος χωρίς ἀντικείμενο

(...) *Κι ὁμως ἦταν γλυκό τό κύμα
ὅπου ἐπεφτα παιδί καί κολυμποῦσα
κι ἀκόμη σάν ἤμουν παλικάρι
καθώς ἔψαχνα σχήματα καί βότσαλα,
γυρεύοντας ρυθμούς,
μοῦ μίλησε ὁ Θαλασσινός Γέρος:
«Ἐγώ εἶμαι ὁ τόπος σου»
Ἴσως νά μὴν εἶμαι κανεῖς
ἀλλά μπορῶ νά γίνω αὐτό πού θέλεις».*

Γ. Σεφέρης, «Ἐπί σκηνῆς» Δ'

Τὸ ἐρώτημα εἶναι: Πῶς ἀπὸ τὴ μιά νά κατακτηθεῖ ἡ αὐτοπεποίθηση γιὰ «τόν τόπο σου» κι ἀπὸ τὴν ἄλλη πῶς μπορεῖ νά τὸν κάνεις «αὐτό πού θέλεις»;

Ἡ «ἑλληνικότητα» εἶναι ἡ ἔνδειξη τῆς ἔλλειψης αὐτοπεποίθησης γιὰ τὸν τόπο. Ἄρα δέν μπορεῖ νά γίνει αὐτό πού θέλουμε. Τόσο σέ ἄλλα θέματα ὅσο καί στήν ἀρχιτεκτονική.

Ἐφυλλίζοντας διάφορα βιβλία, ἄρθρα καί κοιτάζοντας εἰκόνες πού περιγράφουν τὴν ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ μπορεῖ νά διαπιστωθοῦν δύο πράγματα: τὸ πρῶτο ὅτι ὁ ἀρχιτεκτονικός λόγος δέν αὐτονομήθηκε καί ὅτι δουλεύει μέ δανεικά ἀπὸ τὸν ποιητικὸ ἢ λογοτεχνικὸ κριτικὸ λόγο.

Τὸ δεύτερο ὅτι ἡ ἀναφορὰ στήν «ἑλληνικότητα», εἴτε εἶναι ἐκφρασμένη καθαρά εἴτε εἶναι καλυμμένη ἢ «ἀπούσα», ἀποτελεῖ μόνιμο στοιχεῖο: «παραδοσιακοί» ἢ «μοντερνιστές», «κλαο-γράφου» ἢ «τεχνολόγου» περιτριγυρίζουν τὸ φαινόμενο τῆς ἑλληνικότητας ἄλλοτε κοιτάζοντάς το σάν πνεῦμα κι ἄλλοτε σάν πηγὴ. Εἴτε σάν ἀντικείμενο γιὰ καταπολέμηση (ιδεολόγημα ἢ ιδεολογία) εἴτε σάν ἔθνικὴ πραγματικότητα γιὰ υπεράσπιση (καί πάλι ιδεολόγημα ἢ ιδεολογία) ἢ «ἑλληνικότητα» ταλανίζει. Ἄκόμα καί αὐτοὺς πού παριστάνουν τοὺς ἀδιάφορους ἀπέναντί της. Ἴσως κυρίως αὐτοὺς τοὺς τελευταίους!

Θά πρέπει πιθανῶς νά ἀναζητηθοῦν οἱ

ρίζες μιᾶς τέτοιας στάσης στὴ γενιά τοῦ '30 κυρίως καί στὴ δική της στάση —στάση πολὺπλοκή— ἀπέναντι στοῦ καίριου αὐτοῦ πρόβλημα. Καί ἀπὸ κεῖ καί πέρα νά ἐρευνηθεῖ κανεῖς τίς βαθιές παρανοήσεις πού δέν εἶναι παρὰ ἡ συνέπεια μιᾶς διανοητικῆς γυμναστικῆς ἀνάμεσα σέ θέσεις τοῦ 19ου αἰῶνα περὶ ἑλληνισμοῦ καί ἑλληνικότητας —ἔστω καί μέ ἄλλη ὀρολογία— καί σέ θέσεις τοῦ 20ου αἰῶνα πού ἔγιναν ἀντικείμενο (καί πρόσχημα) γιὰ ξεκαθάρισμα πολιτικῶν λογαριασμῶν.

Εἶναι περιττὸ νά διευκρινιστεῖ ὅτι τὸ φαινόμενο δέν εἶναι μόνον ἑλληνικό. Νά εἰπωθεῖ ἀκόμα ὅτι σέ καμιά περίπτωση δέν πρέπει νά μᾶς διαφεύγει ὁ ἔθνικιστικός του χαρακτήρας πάλι περιττεῦει. Νά τονιστεῖ ξανά τὸ ἀμάλγαμα μεταξὺ «παράδοσης» καί «ἑλληνικότητας» σίγουρα δέν χρειάζεται. Ἐχουν πολλὰ γραφεῖ, καί, τουλάχιστον στὰ βιβλία, ἔχει λυθεῖ αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Ὅσο γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐκμετάλλευση; Αὐτὴ ἢ πλευρὰ παραεἶναι φανερὴ.

Οἱ ιδεολογικὲς χροιές, ἀπὸ δεξιὰ καί ἀριστερὰ, ἔχουν διωλιστεῖ, εἰπωθεῖ, ξαναιπωθεῖ. Τί μένει; Μένει τὸ παράδοξο τῆς ἐπιμονῆς καί τελικά τῆς ἀσάφειας, παρ' ὅλα αὐτά, ἢ ὅποια περιβάλλει τὸν ὄρο σάν νέφος. Καί αὐτὸ τὸ παράδοξο λειτουργεῖ ἔντονα στὸν ἀρχαιολογικὸ λόγο. Γι' αὐτὸ καί ἡ ἀσάφεια ἔχει ὀδηγήσει φυσικά σέ παρανοήσεις ἀπὸ τίς ὁποῖες θά συγκρατήσω ἐδῶ δύο μονάχα.

Ἡ πρώτη παρανόηση ἀναφέρεται στήν ὑπαρξὴ μιᾶς μοναδικῆς στό ὕφος καί ἀδιάλειπτης ἀρχιτεκτονικῆς τυπολογίας πού στατικὴ ἢ ἐξελισσόμενη φτάνει μέχρι σήμερα. Ἐξοῦ καί ἡ ἀνάγκη «διατήρησης» ὄχι γιὰ ἱστορικούς ἢ αισθητικούς ἀλλὰ γιὰ ἔθνικούς λόγους (πρβλ. τὴν ιδεολογία τοῦ «διατηρητέου» ἢ τῆς «ἀναπλαίωσης»).

Τὴ δεύτερη παρανόηση θά τὴν ὀνόμαζα «οἰκονομιστικὸν» τύπου. Ἀπὸ τὸ κατώτερο στό ἀνώτερο, ἀπὸ τὸ πῶς καθυστερημένο στό προωθημένο, ἀπὸ τὸ ἀσυνείδητο στό συνειδητό, ἀπὸ τὸ ἀπολύτως χρήσιμο στό ἀπολύτως ἄχρηστο, ἀπὸ τὸ ἀπέριττο στό περιττό: τὸ πρόβλημα δέν τοποθετεῖται στήν πολιτικὴ (μέ τὴν ἔννοια τοῦ χαρακτήρα τῆς κοινωνικῆς —συλλογικῆς συνειδησης) βάση του ἀλλὰ σέ ἀξιολογικὰ ἐπίπεδα.

Τῆς δύο «παρανοήσεις» αὐτῆς θά τίς συναντήσει κανεῖς στὸν ἀρχιτεκτονικὸ λόγο καί μάλιστα τόσο σέ «παραδοσιολόγους» ὅσο καί σέ «μοντερνιστές». Ἀρκεῖ σάν παράδειγμα ὁ Κ.Α. Δοξιάδης πού γράφει στὰ 1949 γιὰ «τὴν ὑπαιθρον ὅπου κυρίως ὁ παράγων «ἔδαφος» καί ὁ παράγων «ἄνθρωπος» χωρὶς ἔντονον ἐπίδραση τοῦ πολιτισμοῦ, ἐπηρεάζουν τὴν διαμόρφωση τῆς ζωῆς, τοὺς τύπους διαβίωσης καί ἐπομένως καί τοὺς τύπους οἰκισμῶν». Καί αὐτὴν τὴν ἀντίληψη θά τὴν βροῦμε ἐξἄλλου σέ κάποιον «στρουκτουραλιστὴ» σάν τὸν Ἄμος Ράμπορτ πού θεωρεῖ ὅτι

«ἡ λαϊκὴ παράδοση εἶναι ἡ ἄμεση μὴ συνειδητὴ ἔκφραση μιᾶς παιδείας ποῦ υλοποιεῖται μέσα ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς καὶ τὶς ἀξίες τῆς».

Αὐτὴ ἡ ἀγγελικὴ ἐκτίμηση τῆς λαϊκῆς παράδοσης ἀπὸ μοντερνιστὲς συνοδεύει ἔτσι χωρὶς σύγκρουση ἰδέες «παραδοσιολόγων» σάν τὸν Γ. Μέγα ποῦ περιγράφει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μελετᾶ τὴν «ἐλληνικὴ οἰκία» μὲ τὰ παρακάτω λόγια: «Μετά δὲ τὴν ἐξέτασιν τῆς νεοελληνικῆς οἰκίας καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν θὰ προχωρήσω εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀσκήσεων τῶν ὁμῶρων πρὸς τὴν Ἑλλάδα χωρῶν διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ σχέση αὐτῶν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν οἰκίαν». Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Γ. Μέγας ἠθελε νὰ ἀποδείξει μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα τὸ σπίτι εἶναι ἐλληνικὸ ὅσο ἐξίσου ἐλληνικὴ εἶναι καὶ ὀλόκληρη ἡ Βαλκανικὴ, εἶναι δεδομένο καὶ μικροῦ πιά ἐνδιαφέροντος.

Αὐτὸ ὅμως ποῦ εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι τελικὰ ὁ ἀναμφίβολα παραδοσιακὸς Γ. Μέγας καὶ ὁ ἀναμφίβολα μοντερνιστὴς Κ. Δοξιάδης συναντῶνται μέσα στὴν ἴδια λογικὴ. Γιὰ νὰ μᾶς ἀποδείξουν (ἄθελά τους φυσικὰ) ὅτι οἱ δύο παρανοήσεις, στίς ὁποῖες ἀναφέρθηκα πρὸ πάντων, ἔχουν στενὴ σχέση.

Καὶ τὴ σχέση αὐτὴ θὰ ἴθελαι νὰ τὴν τοποθετήσω ὄχι στὴν ἀναφορά ἀλλὰ στὸν λόγο ἀναφοράς. Ἡ ἀναφορά κάπου, σὲ κάτι, εἶναι ἀναπόφευκτη καὶ τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἐκεῖ. Ὁ λόγος ἀναφοράς ὅμως μπορεῖ νὰ διαφωτίσει γιὰ τὶς διαφοροποιήσεις ποῦ μῶρον νὰ γίνον ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποῦ χρησιμοποιοῦν αὐτὴν τὴν ἴδια ἀναφορά.

Ἔτσι βλέπουμε νὰ παραμένει ἀκόμα

πρόβλημα ἡ διάκριση «ξενόφερτο» — «ἐλληνικὸ» ὄχι γιὰτὶ εἶναι πρόβλημα πραγματικὸ (γιὰ τὴ μορφολογία, τὴν ἐπιλογὴ ὕλικῶν ἢ τὴν οἰκοδομικὴ τεχνικὴ) ἀλλὰ γιὰτὶ δὲν ἔχει λυθεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ λόγου ἀναφοράς.

Ἄν —δυστυχῶς!— ὁ Γ. Μέγας ἢ ὁ Κ. Δοξιάδης στὴν οὐσία εἶναι ἐπίκαιροι —καὶ ἐπίτηδες διαλέγω αὐτοὺς ἀπὸ νεότερους καὶ σοφότερους— αὐτὸ συμβαίνει ἀκόμα γιὰτὶ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν ἠθικὸ λόγο στὸν αἰσθητικὸ δὲν ἔγινε τελεσίδικα. Μὲ ἄλλα λόγια δὲν ὀλοκληρώθηκε ἀκόμα —ἀλλὰ μαράθηκε κιόλας— ἡ προσπάθεια τῆς γενιάς τοῦ '30. Οἱ αἰώνιες ἀναφορὲς στὸν Σεφέρη, στὸν Πικιώνη, στὰ γραπτὰ τοῦ 3ου ματιοῦ (τὸ περιοδικὸ ποῦ στὰ 1935-37 μεταφράζει ἄρθρα τοῦ Λε Κορμπυζιέ, ἀλλὰ ποῦ ὑποδέχεται τὸν Πεντζίκη), στὸν Χατζηκυριάκο Γκίκα, στὸν Παπατζῶνη (γιὰ νὰ μὴν πᾶμε πρὶν μὲ τὸν Π. Γιαννόπουλο) σημαίνουν ἓνα εἶδος ἐνόχλησης. Αὐτὴ ἡ ἐνόχληση εἶναι δική μας ὑπόθεση, μιά καὶ ἀκόμα ἀναρωτιόμαστε γιὰ τὴ «χρησιμότητα» τῆς τέχνης (καὶ φυσικὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς), ἀντὶ νὰ μελετοῦμε τὶς χρήσεις ποῦ γίνονται τόσο τῆς τέχνης ὅσο καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι περιέργο τὸ γλίστρημα ἀπὸ τὴν ἠθικὴ πατριωτικὴ «λογόρροια» περὶ ἐλληνικότητας σὲ τριτοκοσμικὸ ψέλλισμα τῆς παράδοσης μὲ πρόσημα τὸν Μακρυγιάννη, τὴ Σαντορίνη, τὸ Κίλελέρ, τὸν ἐμφύλιο.

Τὸ πρόβλημα λοιπόν: ὁ αἰσθητικὸς λόγος.

«Ἡ παιδεία (culture ὅπως ἐπὶ λέξει τὴν γράφει ὁ Πικιώνης) δὲν σώζει τίποτα καὶ κανέναν, δὲν δικαιώνει. Ἀλλὰ εἶναι προϊόν τοῦ ἀνθρώπου: αὐτοπροβάλλεται, αὐτοἀναγνωρίζεται· εἶναι ὁ μόνος κριτικὸς καθρέπτης ποῦ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ βλέπει τὴν εἰκόνα του» (Ζάν Πῶλ Σάρτρ, *Οἱ λέξεις*). Ὁ αἰσθητικὸς λόγος (μέρος τῆς παιδείας) δὲν εἶναι «δωρεάν» οὔτε κάτι τὸ περιττό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη σκοπὸς τοῦ δὲν εἶναι νὰ «μάθει» τοὺς «ἀδαιεῖς» ἢ τὸν «λαὸ» ἀπὸ τέχνη. Σκοπὸς του εἶναι αὐτὴ ἢ ἴδια ἡ Τέχνη. Ὅταν ξεφύγουμε ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν ψευδαίσθηση τῆς «παιδαγωγικῆς ἀξίας» τῆς τέχνης, ἀλλὰ δεχτοῦμε τὴν ἔννοια τοῦ προϊόντος καὶ τῆς παραγωγῆς τόσο τοῦ αἰσθητικοῦ λόγου ὅσο καὶ τῆς τέχνης, τότε ἡ «ἐλληνικότητα» θὰ μείνει χωρὶς ἀντικείμενο· θὰ γίνῃ ἀντικείμενο ἔρευνας τῆς παρελθούσας ἰδεολογίας καὶ θὰ πάψει νὰ ἴναι δικαίωση.

Ἔτσι τότε ἡ ἐλληνικὴ πόλη καὶ τὸ ἐλληνικὸ χωριὸ θὰ πάψουν νὰ ὑπάρχουν σάν πρότυπα, ἀρχέτυπα, ἐχέγγυα, ἀξίες. Οἱ μορφολογικὲς κληρονομίες θὰ σταματήσουν νὰ ἴναι προσχήματα ἐθνικῆς καὶ κενῆς αὐταρξείας. Καὶ τότε ἴσως λυθεῖ τὸ ἄγχος τῆς ἀπομίμησης, τῆς ξενοφοβίας καὶ τῆς ξενολατρίας. Τότε μὲ ἄνεση καὶ χωρὶς ἰδεολογικὲς ἀναστολές:

«...Θαύμασα καὶ ψιθύρισα:
"Μ' ἀρέσουν τ' ἀμφιθέατρα"...»

Γ. Σεφέρης, «Ἐπὶ σκηνῆς» Β'.

Γιάννης Τσιώμης

Γιά νά βάλουμε τόν Μάρξ στή θέση του

Τό τριήμερο 29-30-31 Μαρτίου οργανώθηκε στό θέατρο «Έντοπία» συνέδριο μέ θέμα «Μεθοδολογικά προβλήματα του μαρξισμού». Τήν πρωτοβουλία είχε ο Όμιλος Κριτικής Έπιστημονικής Σκέψης, ο οποίος μ' αυτή τήν εκδήλωση έκανε τήν πρώτη δημόσια εμφάνισή του. Όπως δέ μās ενημερώνει ή *Καθημερινή* στό κυριακάτικο φύλλο τής 7.4.85, και στό άρθρο του Π. Παναγιωτόπουλου μέ τίτλο «Ή μαρξιστική διαλεκτική οδηγείται σέ άδιέξοδο;», ο όμιλος αυτός προσδιορίζεται από τούς ιδρυτές του ως ένας «πολιτικά άχρωμάτιστος επιστημονολογικός (sic) κύκλος». Αυτή ή πολιτική άχρωματοψία δέν ξέρω κατά πόσο βοηθάει έναν κύκλο, πόσο συμβάλλει δηλαδή στήν έπεξεργασία και τήν καλλιέργεια μιās άποψης, θά μπορούσε όμως, όπως τήν έννοούν, νά διευκολύνει ένα συνέδριο μέ τήν πολυφωνία και τόν ελεύθερο διάλογο.

Όστόσο, τό κύριο χαρακτηριστικό αυτής τής συνάντησης ήταν ή άπουσία του μαρξισμού, παρά τό ρητόν του τίτλου. Ή άπουσία αυτή ήταν τόσο φυσική όσο και θεωρητική. Οί εισηγητές στή συντριπτική τους πλειοψηφία συμμετείχαν στό συνέδριο μέ τήν ιδιότητα του άκαδημαϊκού, του φιλόσοφου ή του επιστήμονα, αλλά όχι μέ τήν ιδιότητα του έρευνητή του μαρξισμού. Οί εισηγήσεις εξέφραζαν τά έπιμέρους έρευνητικά ένδιαφέροντα και μόνον «έξωτερικά», υπό μορφήν συμπεράσματος ή υποχρεωτικής άναφοράς στόν τίτλο, είχαν σχέση ή έκαναν κριτική στόν μαρξισμό. Όπότε λογικό ήταν ο στόχος, δηλαδή ο μαρξισμός, νά παίξει από εισήγηση σέ εισήγηση άνάλογα μέ τήν ειδικευση του όμιλητή. Άλλοτε ήταν ο Μπου-

χάριν, άλλοτε ή Σοβιετική Ένωση, ο Ένγκελς, άλλοτε ο J. Bernal ή ο Farrington ως μαρξιστές και ως ιστοριογράφοι τής επιστήμης. Τήν ευθύνη για τό φαινόμενο αυτό δέν τή φέρουν τόσο οί εισηγητές.

Ο ΟΚΕΣ, ως οργανωτής του συνεδρίου θά έπρεπε νά μεριμνήσει —στό μέτρο βέβαια των δυνάμεών του— νά υπάρχουν *όντως* «πολλοί και καλοί Έλληνες μελετητές του έργου του Μάρξ» (*Καθημερινή*, ό.π.). Άλλιώς έπρεπε ν' αλλάξει ο τίτλος του συνεδρίου. Γιατί δέν μοιάζει «έπιστη-

μονικό», από έπιμέρους παρατηρήσεις βασισμένες στή γνώση ενός κλάδου τής επιστήμης ή τής φιλοσοφίας νά εξαγονται συμπεράσματα για τό γενικό σ' έναν άλλο κλάδο, στή συγκεκριμένη περίπτωση για τόν μαρξισμό.

Είναι π.χ. καθ' όλα νόμιμο νά γίνεται κριτική ή και νά απορρίπτεται τό έργο των μαρξιστών ιστοριογράφων τής επιστήμης κυρίως του μεσοπολέμου. Όμως τό γεγονός ότι αυτοί που όνόμαζαν τούς έαυτούς τους «έπιστημονικούς ούμανιστές» «έμπνέονταν» από τόν μαρξισμό και τόν τρόπο που σχεδιαζόταν ή επιστήμη ως μέρος τής οικονομίας στήν ΕΣΣΔ, δέν καθιστά αυτόματα τό έργο τους μαρξιστικό. Ή σχέση του μέ τόν μαρξισμό μένει νά όριστεί (ποιόν μαρξισμό) και νά δειχθεί. Όστε νά μπορεί νά κάνει κανείς κρίσεις για τό δέον και τό μέλλον του συνολικά (όπως ο Α. Μεταξόπουλος που ισχυρίστηκε εύκολα ότι ο μαρξισμός θά μπορούσε νά χρησιμεύσει ως κοινωνιολογία τής επιστήμης). Ούτε ή παρατήρηση ενός επιστήμονα ότι ή αναγωγική μέθοδος είναι γονιμότερη τής διαλεκτικής στις επιστήμες αποδεικνύει τίποτε για τή διαλεκτική και τόν μαρξισμό, όσο μάλιστα όταν μιλάμε για διαλεκτική μένουμε γενικώς στις άλληλεπιδράσεις.

Έπομένως, ή άπουσία του λόγου του μαρξισμού στό θεωρητικό επίπεδο ήταν άμεση συνέπεια τής άπουσίας των έρευνητών του. Έτσι δέν αναφέρθηκαν καν σύγχρονες έπεξεργασίες όπως αυτές τής Σχολής τής Φραγκφούρτης, του Άλτουσερ ή Ίταλων μαρξιστών. Γιατί βέβαια δέν θά μπορούσε ο κ. Χριστοδουλίδης νά «άξιοποιήσει τις πρόσφατες έπεξεργασίες τής Ίταλικής μαρξιστικής σχολής

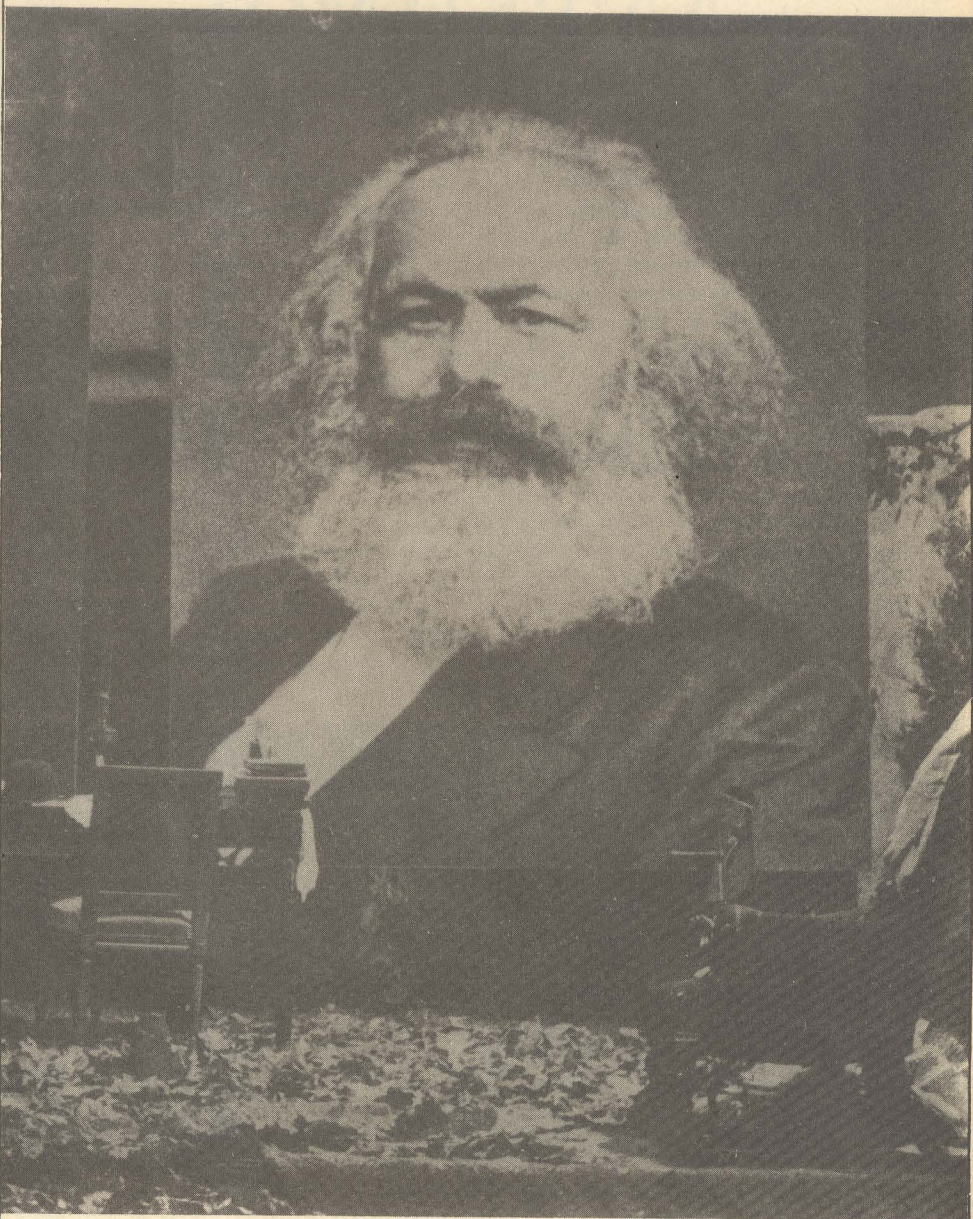
των Della Volpe, Colletti», όπως λέει ο Αι. Μεταξόπουλος στην *Αύγή* της 7.4.85, πρώτον γιατί ούτε καν τις ανέφερε στην εισήγησή του (ἀπάντησε ότι της έλαβε υπόψη του (πώς;) σέ ερώτημα του Αι. Μεταξόπουλου), και δεύτερον γιατί δέν βλέπω μέ ποιόν τρόπο θά τις αξιοποιούσε όταν ἀπέρριψε τή διαλεκτική ἀπορρίπτοντας τή διαλεκτική του Χέγκελ, «αξιοποιώντας τις καντιανές αναλύσεις για τις αντίνομίες του καθαρού λόγου» (*Αύγή*), και μάλιστα βασιζόμενος όχι στην άναγνωση του Μάρξ ή του Χέγκελ, αλλά στην υπό του Ταιήλορ άνάγνωση του Χέγκελ.

Δυστυχώς ή εύτυχώς, δέν παρακολούθησα όλες τις εργασίες του συνεδρίου. Γι αυτό άλλωστε δέν θά αποφάσιζα νά γράψω τις έντυπώσεις ενός πού ενδιαφέρεται τόσο για τον μαρξισμό όσο και για τή μεθοδολογία και τή φιλοσοφία, αν δέν δημοσιεύονταν τά δύο κείμενα στην *Αύγή* και τήν *Καθημερινή*. Τό κείμενο της *Καθημερινής* θριαμβολογεί για τό «άκρως αισιόδοξο μήνυμα» πού εξέπεμψε τό συνέδριο. «Τό μήνυμα αυτό συνίσταται στη διαπίστωση ότι έχει αρχίσει πλέον και στη χώρα μας σταδιακή άπομείωση του δυσανάλογου —για τά σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα— ειδικού βάρους πού είχε άποκτήσει ή μαρξιστική θεωρία, μέ εύδιάκριτη τήν τάση περιορισμού της στις πραγματικές φυσικές της κλίμακες».

Αυτή ή τάση κυριάρχησε στό συνέδριο αλλά και στά σχόλια πού αναφέρονται στις δύο εφημερίδες, μέ τό έπιχείρημα ότι ο μαρξισμός έπεμβαίνει παντού, εξηγεί όλα τά φαινόμενα, καλύπτει όλες τις πλευρές του επιστητού και πρέπει επιτέλους νά τον βάλουμε στη θέση του. Στην έπιχείρηση αυτή όλοι έβαλαν τό λιθαράκι τους. "Ας είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για τις κοινωνικές επιστήμες ή ας περιοριστεί στον ιστορικό υλισμό ή ας χρησιμεύσει ως κοινωνιολογία της επιστήμης, ή ας άρκεστεί νά παίξει έναν βοηθητικό εύρετικό ρόλο, ας είναι ένα εύρετικό εργαλείο, ας μείνει ως πηγή έμπνευσης, ας απαλλαγεί από τή διαλεκτική. (Παραθέτω από μνήμης και από τά σχόλια των δύο εφημερίδων). Αναρωτιέται κανείς προς τί τέτοιος φετιχισμός μέ τον μαρξισμό. "Αν είναι νά του αλλάξουμε τά φώτα, δέν βλέπω γιατί τον χρειαζόμαστε. Σκοπός του συνεδρίου κατά τον Αι. Μεταξόπουλο ήταν μεταξύ των άλλων και «ή παρουσίαση νέων προβληματικών πού τείνουν νά εμπλουτίσουν τον μαρξισμό μέ εργαλεία άλλων μεθόδων και κατευθύνσεων έρευνας...».

Δέν νομίζω νά έπιχειρήθηκε ποτέ νά εμπλουτιστεί τό σύστημα του Ντεκάρτ π.χ. μέ εργαλεία του Χιούμ, ή του Βιτγκενστάιν μέ εργαλεία του Χέγκελ. Πώς υλοποιήθηκε αυτό μέ τον μαρξισμό; Μέ τις προτάσεις πού άναφέραμε παραπάνω ή μήπως μέ τό ένδυμα του έρευνητικού προγράμματος του Λάκατος πού προσφέρει στον μαρξισμό ο Αι. Μεταξόπουλος;*

Πώς συμβιβάζεται ή δική του κρίση ότι πρόκειται για προοδευτικό έρευνητικό πρόγραμμα, μέ τή ρητή κρίση του ίδιου του Λάκατος ότι ο μαρξισμός είναι ένα έκφυλισμένο έρευνητικό πρόγραμμα για-

τί δέν μπορεί νά κάνει νέες προβλέψεις πρωτότυπων γεγονότων και γιατί δίνει μόνο post-hoc εξηγήσεις, άποδεχόμενος ούσιαστικά τά κριτήρια του Πόπερ για τή διάκριση επιστήμης και ψευδοεπιστήμης; Ποιός είναι ο σκληρός πυρήνας πού δέν πρέπει νά θιγεί και ή προστατευτική ζώνη μέ τις βοηθητικές υποθέσεις πού επιδέχεται άλλαγές ώστε νά παραμείνει ο μαρξισμός προοδευτικός; Κι αν έτσι σώζουμε τον Λάκατος, πόσο σώζουμε τον μαρξισμό άπαλλάσσοντάς τον από τή διαλεκτική και περιορίζοντάς τον στον ιστορικό υλισμό όπως προτείνεται; Έξακολουθούμε νά μιλάμε για τό ίδιο πράγμα;

Δέν λέω, νά εγκαταλείψουμε τον βερμπαλισμό, τήν τσιτατολογία και τήν άκατάσχετη πολιτικολογία της μεταπολίτευσης, νά σταματήσουμε νά έπιχειρημα-

τολογοϋμε μέ τήν έπίκληση και μόνο του όνόματος του Άλτουσερ. Όμως όταν ζητάμε κριτική σκέψη και επιστημονικότητα και οργανώνουμε συνατήσεις, τις όποιες φιλοδοξούμε μάλιστα νά όνομάζουμε συνέδρια, θά πρέπει τουλάχιστον νά είμαστε άνάλογα άυστηροί και μέ τον εαυτό μας.

Βάσω Κιντή

* Λυπάμαι πού άναφέρομαι συνεχώς στον Αι. Μεταξόπουλο αλλά θά 'θελα νά περιοριστώ στα κείμενα όπως αυτό της *Αύγης* και νά βασιστώ λιγότερο στη μνήμη μου. Στο τέλος του κειμένου αυτού ο Αι. Μεταξόπουλος παραθέτει έστω σχηματικά τήν προσωπική του άποψη.

ΣΧΟΛ(Ι)ΑΣΤΙΚΟΣ ΛΑ·Ι·ΚΙΣΜΟΣ

Δέν είναι μόνο τό ΚΚΕ πού ἐπιχειρώντας νά ἐξορκίσει, στά μάτια τῶν ὀπαδῶν, του, τήν ἀδυναμία του νά παρέμβει, ὡς ἀριστερά, στά πρόσφατα πολιτικά δρώμενα, ἀνακάλυψε —διά φωνῆς *Ριζοπάστη*— τά «μεγάλα ὑπόγεια ρεύματα τοῦ λαοῦ» τά ὁποῖα μόνο αὐτό μπορεί νά ἀφουγκράζεται καί βεβαίως νά ἐκφράζει. Εἶναι καί ἕνας πρόσφατος, ἐλίκαιρος «σχολιαστής» πού ἀσχολούμενος μέ τίς «κουλτουριάρικες ἠθικολογίες καί τήν πανουργία στήν πολιτική», ἐπικαλεῖται ἀνάλογα ρεύματα. Μόνο πού αὐτά παρουσιάζονται τώρα νά ρέουν πιο βαθιά, νά εἶναι πιο ...ἀντεργκράουντ. Ἴσως γι' αὐτό νά τοῦ παρέχουν τήν εὐκαιρία ἀκόμα καί γιά αὐτοσχέδιες ψυχαναλυτικές πιρουνέτες.

Ἡ διαφορά βάρους στήν ἀνακάλυψη

καί «ὁ αἰφνιδισμός εἶναι γιορτή τῆς ἀλήθειας (πού) ὑποχρεώνει τό νοῦ τοῦ καθενός νά ἐγκαταλείψει τά βολικά σχήματα τοῦ ἐφησυχασμοῦ καί τῆς ρουτίνας», ἐντούτοις, «ἡ πυκνότητα στήν ἐμφάνιση τοῦ φαινομένου (τοῦ αἰφνιδισμοῦ) ἔχει, στά μεγάλα λαϊκά σύνολα τῆς κοινωνίας μας, δημιουργήσει μιά σταθερή «ὑποσυνείδηση» (πού ὡς ἀποθιμένη «γνώση» λειτουργεῖ προστατευτικά, ἀναστέλλοντα πανικούς καί σπασμωδικότητες καί χαρίζοντας εὐθυκρισία στόν ἀπλό ἄνθρωπο».

Εἶναι λοιπόν προφανεῖς —καί μέ ...ψυχαναλυτική ἐγκυρότητα— οἱ λόγοι γιά τοὺς ὁποίους κάποιες ἄλλες «ὀμάδες πού ἔχουν τό «προνόμιο» νά ζοῦν σέ εὐκρατους *φαντασιακούς* κόσμους (...) παρότι διαθέτουν ἀναλυτικά ἐργαλεῖα καί ἄλλες

τῶν ρευμάτων φαίνεται ὅτι εἶναι καθοριστικός παράγοντας γιά τήν τελική σηματοποίηση τῶν συμπερασμάτων πού προτείνει ὁ κάθε ...βυθόμετρος. Ἐνῶ δηλαδή τό ΚΚΕ (κάνει πῶς πιστεύει ὅτι ὁ λαός ἔγινε ξαφνικά πρωταγωνιστής στόν πολιτικό στίβο, ὁ πρωτοποριακός «σχολιαστής» (πιστεύει ὅτι) βλέπει τό λαό ὡς θεατή, σῶφρονα καί ἤρεμο, νά παρακολουθεῖ τό «σκληρό παιχνίδι» τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς πολιτικῆς, παιχνίδι πού παρακινήθηκε, κάποια στιγμή, ἀπό τήν «ἐκρηκτική λαϊκή δυσφορία» γιά ὅσα συναινετικά εἶχαν δρομολογηθεῖ. Τελικά ἡ «διαφορετικότητα» τῶν δύο ἀπόψεων περιορίζεται στή διαφορετική ἐπιλογή τοῦ κύριου πρωταγωνιστῆ πού προσφέρουν. Ἐτσι κι ἄλλως καί γιά τοὺς δύο, τό *ώραϊον θέαμα* ὑπάρχει, ἀλίμονο στοὺς «κουλτουριάρικους ἠθικολόγους» πού βέβηλα τό ἀμαυρώνουν μέ τίς μεμψιμοιρίες τους.

Ἡ «σχολιαστής» μας εἶναι σαφής: Ἄν

ἰκανότητες, ΑΠΟΚΟΙΠΤΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΥΠΕΔΑΦΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΥΠΟΓΕΙΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΖΩΗΣ, χάνοντας ἔτσι τή συνέχεια καί τόν προσανατολισμό». Οἱ λόγοι εἶναι πολύ «ἀπλοῖ»: ἡ ἀνικανότητά τους νά χρησιμοποιήσουν μέ ἐπιτυχία τόν μηχανισμό τῆς ἀπάθησης γιά τοὺς πολυσύχναστους αἰφνιδισμούς (γι' αὐτό πανικοβάλλονται) καί ἡ ἀδυναμία τους νά προσαρμοστοῦν στήν ἀρχή τῆς πραγματικότητας ὅτι «ἡ φυσική βία βασιλεύει μαζί μέ τήν πανουργία στήν πολιτική» (γι' αὐτό καί ἀντιδρῶν). Προφανῶς συμπεριφέρονται ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι, τόσο ἐπιτυχημένα, πράττουν τό ΚΚΕ καί ὁ «σχολιαστής» μας, πού γι' αὐτό ἄλλωστε καί κατά βάση συμφωνοῦν: ὁ διασुरμός τῶν κανόνων τοῦ παιχνιδιοῦ, ἡ ἀσάφειά τους, ὁ εὐκαιριακός συμφεροντολογικός καθορισμός τους, δέν εἶναι δεξιά στάση καί πρακτική, ἀλλά «φιλολογία», «ψύλλοι στ' ἄχυρα», τέλος «μεμψιμοιρία καί κουλ-

τουριάρικη ἠθικολογία» πού εἶναι τό «παυσίπονο τοῦ ἠττημένου».

Ἄν τὰ παραπάνω προκύπτουν ἀπό τήν ἴδια τή συλλογιστική, ἀλλά καί τήν προέκτασή της, τοῦ ...νικητῆ βεβαίως «σχολιαστῆ». Νικητῆς, γιατί αὐτός διαπιστώνει ὅτι «ἔνα κορυφαῖο σκιάχτρο τῆς πολιτικῆς ζωῆς πάει περίπατο», αὐτός θεωρεῖ ὅτι «ἡ ἀποβολή τοῦ Καραμανλῆ ΑΝΤΑΜΑ μέ τό συνταγματικό του ὕστερο (αὐτό πιά εἶναι εἶδηση καί θά περιμένουμε «σχολ(ι)αστική» ἀνάλυσή της στό ἐπόμενο τεῦχος τοῦ *Σχολιαστῆ*) ἀποτελεῖ περιφανή λαϊκή νίκη» γιατί ἔτσι «γίνεται ὀρατή ἡ δυνατότητα γιά νά τροποποιηθεῖ ἡ μορφή καί νά ἀλλάξει πιθανῶς (ἄχ, αὐτή ἡ ἀρχή τῆς ἀπροσδιοριστίας) ἡ ΠΟΙΟΤΗΤΑ τῶν πολιτικῶν σχέσεων». Πῶς δηλαδή θά γίνουν; Φοβᾶμαι ὅτι ὁ «σχολιαστής» μας θά ἄρχιζε νά ...ἠθικολογεῖ ἂν ἐπιμέναμε στό ἐρώτημα. Ὅχι πῶς ἔχει ἦδη ἀποφύγει τόν κουλτουριάρικο ἠθικολογικό κατήγορο, διότι ἐπιχειρώντας νά θεωρητικοποιήσει τό ἀκατέργαστο ὕλικό πού ἀφειδώλευτα παρέχει καθημερινῶς ἡ *Ἀυριανή* ἐξορκίζει τήν ἠθικολογία, ἠθικολογώντας ἐν ...ἀγνοία του ἀνάστροφα. Χρησιμοποιώντας δηλαδή συνεχῶς ἀρνητικά ἠθικολογικά σχήματα ὅπως «ἀντιλαϊκή πλεκτάνη», «λαθραῖα ἐπιβολή», «διάψευση τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς» κ.λπ.

Βέβαια γιά νά θεμελιώσει καί τόν ἀπαράιτητο ἀντιδιανοουμενισμό του καταφεύγει καί σέ δάνειες «αὐριανές» ἐκφράσεις («ἄδειασμα Καραμανλῆ», «περίοδος μπλόφας», «ὁ ρυθμιστής λούφαξε», θά τόν φέρον «ἀπό κάτω» κ.λπ.) θυμίζοντας τοὺς παλιούς διανοοῦμενους τῆς ἀριστερᾶς πού μέ τό κόμπλεξ τῆς ἀστικῆς τους καταγωγῆς θεωροῦσαν ὑποχρέωσή τους νά φοροῦν ἐργατική τραγιάσκα καί νά ἔχουν βρώμικα χέρια, ὅπως ἔγραφε ὁ μακαρίτης Ἀσημάκης Πανσέληνος.

Τό νόμισμα τῆς ἠθικῆς γιά τόν «σχολιαστή» μας προφανῶς ἔχει μόνο μία ὄψη, αὐτή πού τόν βολεύει: ἠθικολογία εἶναι μόνο ἡ «ἀξίωση γιά εὐθύτητα, καλοσύνη, αὐθορητισμό καί ἄλτρουισμό». Καί τά ἀντίθετά τους, ποιᾶς τάξεως, ἂν ὄχι ἠθικολογικῆς, εἶναι; Ἀπαντᾶ, κατά λάθος, ὁ μόνος του πρὸς τό τέλος, καί φυσικά καί πάλι ἐν ἀγνοία του: «Πολλά θά ἐξαρτηθοῦν ἀπό τήν τόλμη καί τήν σύνεση «ἡ ΤΗΝ ΑΛΑΖΟΝΕΙΑ ἐκείνων πού διαθέτουν σήμερα τήν πρωτοβουλία». Ἐδῶ ὁμολογοῦνται καί οἱ δύο ὄψεις, ἀλλά νά πού ἀκυρώνει ὅσα πάσχιζε νά μᾶς ἀποδείξει, πῶς δηλαδή ἡ νίκη εἶναι καί περιφανῆς καί λαϊκή. Ἐκτός κι ἂν πιστεύει στήν διά ἀντιπροσώπου νίκη τοῦ λαοῦ, κάτι πού θά ταίριαζε καί μέ τίς ψυχαναλυτικές του ἀνησυχίες: Ὁ σῶφρων, ἤρεμος —καθότι ἀνήμπορος ἢ ἀνυπογίαστος κύριε σχολιαστή— θεατῆς λαός *ταυτίζεται* μέ τό «παλικαράκι» πού τσακίζει τόν «κακό» καί διώχνει τό σκιάχτρο ἀπό τήν πόλη γιά νά ἰσχύσει καί πάλι ὁ νόμος τοῦ σερίφη, ἔστω τοῦ *καινούργιου* σερίφη.

Α. Γράμματος

Τό ὄνομα τοῦ ρόδου

Ο ΟΥΜΠΕΡΤΟ ΕΚΟ ΚΕΡΔΙΖΕΙ ΤΟ ΣΤΟΙΧΗΜΑ ΤΟΥ

Σύμφωνα με τό μύθο τοῦ ἔργου, τό *Όνομα τοῦ Ρόδου* παρουσιάζεται ὡς ἡ μετάφραση στά ἰταλικά μιᾶς γαλλικῆς μετάφρασης κάποιου χαμένου λατινικοῦ κειμένου. Περιέργως, αὐτός πού θά ἐπεξεργαστεῖ τήν ἐνλόγω λογοτεχνική συρραφή θά εἶναι ὁ πρῶν θεωρητικός τῆς «Όμάδας '63», σέ ἀντίθεση πρὸς τήν ἔρευνα τῆς νεωτερικότητας πού ἦταν πρὶν τό καθημερινό ψωμί του. Ὡστόσο ἡ γραμμὴ ἀνάπτυξης τῶν θεωριῶν καί τῶν λογοτεχνικῶν παραγωγῶν τῆς ὁμάδας εἶχε μιᾶ ἰδιόρρυθμη συνοχή πού δέν ἀπέκλειε παρόμοιες κατάληξεις. Ἡ χρυσή τῆς ἐποχῆ ἀντιστοιχεῖ στό οἰκονομικό μούμ τῆς δεκαετίας τοῦ '60, πρὶν ἀπό τίς τρομοκρατίες, καί ἐξαντλεῖται μέ τίς πρῶτες βόμβες τῆς Ἀγροτικῆς Τράπεζας καί τῆς πετρελαϊκῆς κρίσης. Τό πρόγραμμα πού εἶχε προασπίσει — λογοτεχνική μίμηση μιᾶς νέας κοινωνικῆς πραγματικότητας — ἦταν τό τελευταῖο πού, τήν ἐποχῆ ἐκείνη, ἐπεδίωξε τῆ σύζευξη μέ τόν κόσμο ἔτσι ὡς αὐτός βιώνεται. Σέ μιᾶ κοινωνία ἰδιαίτερα ἀγκυλωμένη ὡς ἡ ἰταλική — ἡ ἐκβιομηχάνιση μέ τίς μοιραίες συνέπειες, ἡ κατανώση, ἡ ἀπόχλιση, ἡ ἀποχαλίνωση —, τό πρόγραμμα αὐτό ἦταν ἡ μόνη δύναμη πού θά μπορούσε νά ταρακινήσει τόν πυρήνα τῆς γνώσης καί τῆς κουλτούρας. Ἡ νεοπρωτοπορία, ὡς αὐτοαπο-

καλοῦνταν, θά ψιλοκοσκινίσει στό καλειδοσκοπιο τῆς τὰ ὑπολείμματα τοῦ πολιτιστικοῦ οἰκοδομήματος ἀνατρέποντας τίς ἱεραρχίες, ἀνακατώνοντας τίς μορφές καί τὰ εἶδη, ἀναζητώντας τό σημαῖνον ἑνός κόσμου πού ἀσφικτιοῦσε κάτω ἀπό τό βάρος τοῦ σηματομένου. Στήν ὑφῆση τῆς ἐκβιομηχάνισης ἀντιστοιχεῖ ἡ ὑποχώρηση καί ἡ νοσταλγία. Ὡστόσο ἡ κεκτημένη «ἀποσύνθεση» τῶν παραδοσιακῶν εἰδῶν θά παραμείνει: θά ἀνθεῖ διαρκῶς μέ διάφορες μορφές, μερικές φορές μεταμφιεσμένες. Ὡπως ὅμως καί νά 'χει τό πράγμα, ἦταν ἀδύνατο πιά νά ἀνήκει κανεῖς στήν πρωτοπορία γιατί δέν ὑπῆρχε τίποτε σπουδαῖο νά δεῖ μπροστά του, ὅπως ἦταν ἐπίσης ἀδύνατο νά ταχθεῖ στήν ὀπισθοφυλακή καί νά καμώνεται ὅτι τίποτε δέν συμβαίνει.

Ἀπ' αὐτή τῆ ἀμχανία γεννιέται ἡ νέα κατάσταση καί τό μεταμοντέρνο. Ἀλλά τό πάντρεμα μέ τόν κόσμο ἔχει τελειώσει, ἡ λογοτεχνία παίρνει διαζύγιο ἀπό τήν κοινωνική πραγματικότητα. Μιά νέα ἐπανάσταση — βία αὐτή τῆ φορά — ἐπί δέκα χρόνια θά πασχίσει νά ἐπιβάλει τῆ μυθική τῆς μορφή χωρίς νά τό πετύχει. Μετά τῆ χρεοκοπία τῆς οὐτοπίας τῆς τρομοκρατίας τὰ ζάρια ἔχουν ριχθεῖ καί τίποτε δέν ἀπομένει ἐξόν ὁ παγκόσμιος ὀρίζοντας, ὀλοένα καί πιό κλειστός, καί μιᾶ Εὐρώπῃ πού βουλιάζει ὀλοένα καί περισσότερο σέ κοινωνικοοικο-

νομικές ἀντιφάσεις μέ ἀπρόβλεπτες συνέπειες.

Γιά νά κατανοήσει κανεῖς τό διάβημα τοῦ Ἐκο θά πρέπει νά ξεκινήσει ἀπό τίς προηγούμενες κοινωνικές καί ἱστορικές προκειμένες. Ἐνῶ ὁ Μανζόνι θά τείνει πρὸς τό εὐκταῖο καί ἀναγνωρίσιμο μέλλον, τό μεταμοντέρνο κύμα στρέφεται πρὸς τό παρελθόν, ὑποκατάστατο ἑνός ἀπόντος παρόντος. Ἀπομένει τό ἀνακάτωμα. Εἰδικός τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ Ἀκινάτη, γνώστης τοῦ Μπιάτους τῆς Λιεμπάνα, μέγας ἀναγνώστης μεσαιωνικῶν κειμένων, ὁ Οὐμπέρτο Ἐκο θά προσανατολιστεῖ πρὸς τό νεογωθικό. Τό *Όνομα τοῦ Ρόδου*, μυθιστόρημα κρίσης γιά μιᾶ κρίση, σημαδεύει ἴσως μιᾶ ἱστορική στροφή στήν ἰταλική λογοτεχνία.

Όλα αὐτά ὅμως δέν ἐξηγοῦν τήν ἐκπληκτικὴ ἐπιτυχία τοῦ μυθιστορήματος σέ μιᾶ χώρα χωρίς Μεσαίωνα, ὅπως οἱ ΗΠΑ. Πῶς νά ἀποδεχτεῖ κανεῖς αὐτόν τόν κυκεῶνα τοῦ 14ου αἰ. στή χώρα τοῦ Φάστ Φούντ καί τῶν Πέρσιγκ; Πρέπει καί οἱ Γιάνκηδες, ὅπως κι ἐμεῖς, νά ἀναγνωρίσουν στό ἔργο. Καί πραγματικά, ὀλοκλήρος ὁ ἱστορικός καμβάς τοῦ μυθιστορήματος δέν εἶναι παρά ὑπαινωμοί γιά σύγχρονα πράγματα, κλείσιμο τοῦ ματιοῦ στόν ἀναγνώστη, κρυφές ὑποδείξεις γιά νά γίνουν καταληπτοί στό παρόν. Τό ἴδιο τό ἱστορικό πλαίσιο τοῦ μυθιστορήματος ἄλλωστε ἀνακαλεῖ μιᾶ περίοδο

* Ἡ μελέτη τοῦ Philippe Renard δημοσιεύτηκε στό γαλλικό λογοτεχνικό περιοδικό Critique, Ἀγούστος — Σεπτέμβριος 1984, τεῦχ. 447-48. Γιά τὰ ἀποσπάσματα ἀπό τό *Όνομα τοῦ Ρόδου* χρησιμοποιήθηκε ἡ μετάφραση τῆς Ἐφης Καλλιφατίδη, ἐκδόσεις ΓΝΩΣΗ, Ἀθήνα 1985.

είναι πιά πολύ μιά καρικατούρα τής Τηλεόρασης, σκηνοθετημένης μέ βάση τά μεταφροϊδικά στερεότυπα, παρά ένα άληθοφανές πρόσωπο.

Άλλά οί σαφείς ύπαινηγμοί αιχμαλωτίζουν τόν αναγνώστη καί του δίνουν εκείνο τό ευφρόσυνο συναίσθημα πώς βαδίζει κι αυτός στίς λεωφόρους τής Ιστορίας όπως σπίτι του. Ωστόσο οί Ιστορικοί τών νοοτροπιών μās έχουν προειδοποιήσει: μέ τό πέραςμα τών εποχών καί τών αιώνων οί ιδέες, τά ταμπού, οί ευαισθησίες, άκόμη καί ή ίδια ή ουσία του ανθρώπου αλλάζει ριζικά. Ίσως όμως, ακριβέστερα, θά πρέπει νά υποθέσει κανείς ότι ό άνθρωπος καταδιώκει τήν ουσία του, μπροστά του, χωρίς ποτέ νά τήν φτάνει. Στο *Όνομα του ρόδου* τά πάντα είναι αναγνωρίσιμα διότι τά πάντα είναι επιφανειακά. Στην έμποροπανήγυρη άρχαιοτήτων πού ό Ουμπέρτο Έκο φιλοτέχνησε θά βρούμε όλες τίσ προβληματικές του καιρού μας: τόν μαρξισμό μέ τήν προσδοκία τής πνευματικής καί κυρίως τής υλικής λύτρωσης του ανθρώπου στή μορφή του υποπρολετάριου του 14ου αί. (Σαλβατόρε) πού δέν δεσπόζει τής γλώσσας όπως οί μετανάστες μας: τό φάντασμα του 1968 στόν έπαναστάτη πολίτη —Ρεμίγιο— πού προσδοκά τή γιορτή τής ισότητας: κυρίως όμως τίσ Έρυθρές Ταξιαρχίες όπως εμφανίζονται στίς ομάδες του Φρά Ντολτσίνο:

«Καί κάμαμε καί λεηλατήσαμε γιατί είχαμε επιλέξει τήν πηνία ώς οικουμενικό νόμο και είχαμε τό δικαίωμα τό οικειοποιηθούμε τά παράνομα πλούτη τών άλλων, καί θέλαμε νά χτυπήσουμε στήν καρδιά τό δίχτυ τής άπληστίας πού άπλωνόταν από ένορία sé ένορία, μά δέν λεηλατήσαμε ποτέ τή ν' άποκτήσουμε, ούτε σκοτώσαμε ποτέ γιά νά λεηλατήσουμε, σκοτώναμε γιά νά τιμωρήσουμε, γιά νά εξαγνίσουμε τούς άκαθαρτους μέ τό αίμα, ίσως νά μās είχε καταλάβει μιά άλόγιστη έπιθυμία γιά δικαιοσύνη».

Έδώ βρίσκουμε έκφράσεις πού θυμίζουν συνθήματα: «Χτυπήστε τήν καρδιά του κράτους», «Έπανοικειοποίηση προλεταριακή». Όλα τά προβλήματα ή τά δράματα πού συνταράζουν τήν εποχή μας θά τά συναντήσουμε στό πανόραμα εκείνου του δίσεκτου έτους 1327: τόν αντισημιτισμό, τόν ρατσισμό στό έσωτερικό του άβασιου, τήν κοινωνία τής κατανάλωσης, τήν αντίθεση μεταξύ πόλης καί τής ρημαγμένης ύπαιθρου: *«Στήν Ίταλία ή πόλη είναι κάτι διαφορετικό άπ' ό,τι στα μέρη μου:*

Δέν είναι μόνο ό χώρος πού ζεις, είναι καί ό χώρος άποφάσεων» (σ. 170). Έπιπλέον, τό νεύρο όλων τών πολέμων, τό χρέμα, κυκλοφορεί στήν πόλη. Άνάμεσα στόν Γουλιέλμο καί τόν Άβωνα διαβάζουμε τήν αντίθεση μεταξύ του «προοδευτικού» πού παίζει τά πάντα πάνω στό χαρτί τής πόλης καί του «συντηρητικού» πού βλέπει νά μειώνεται ή έξουσία του πάνω στίς άγροτικές μάζες. Διότι ή σύγκρουση φτωχών καί πλουσίων παίρνει μιάν άνέκδοτη άπόχρωση: ό Γουλιέλμος τή βλέπει όχι πλέον ως φυσικό νόμο αλλά ως σκάνδαλο πού πρέπει νά εκλείψει. Καί δέν θά μπορούσαν, φυσικά, νά λείψουν οί ποδηγητικοί προσεταιρισμοί τών δύο μεγάλων έξουσιών: ό Ίωάννης ό ΚΒ' ενάντια στους φτωχούς sé πείσμα του φραγκισκανικού κινήματος καί ιδίως τών «Πνευματικών» του παρυφών. Άπό τήν άλλη μεριά ό Αυτοκράτορας μέ τούς φτωχούς, λόγω άλλων τακτικών σκοπιμοτήτων.

Ό σύγχρονος αναγνώστης, άκόμη κι αν άγνοεί τά πάντα άπ' αυτούς τούς Ιστορικούς άγώνες, αισθάνεται αιχμαλωτισμένος sé μιά περιπλοκή πού του θυμίζει παράξενες ομοιότητες. Μέ μόνη ίσως διαφορά ότι τά προβλήματά μας τώρα εκτείνονται στίς διαστάσεις όλου του κόσμου. Τά λόγια του συγγραφέα έπισημαίνουν ακριβώς αυτό τό παιχνίδι αντικατοπτρισμού ανάμεσα στό χθές καί τό σήμερα. Μιλώντας γιά τόν Πάπα Ίωάννη τόν ΚΒ' ό Έκο γράφει: *«Είθε νά δώσει ό Θεός νά μήν υπάρξει ποτέ Ποντίφξ μέ όνομα τόσο μισητό στους άγαθούς ανθρώπους»* (σ. 21). Πώς νά μή σκεφτεί κανείς τόν Ίωάννη τόν ΚΓ' πού, ακριβώς, όνομαζόταν «il papa bupo». Καί γιά νά συμπληρωθεί ό πίνακας αυτών τών άμεσων ύπαινηγμών, μιά προφητική πρόρρηση του δάσκαλου τής ύποψίας, του ίδιου του Φρόνυτ: *«Έχουμε ήδη τόσες άλήθειες στα χέρια μας, πού τήν ήμέρα πού θά έρθει κάποιος καί θά ισχυριστει ότι θά άποσπάσει άλήθεια από τό δνειρά μας, θά έχουν πλησιάσει πράγματι οί καιροί του Άντίχριστου»* (σ. 576).

Η κοινωνία πού μās παρουσιάζουν. περνά μιά φάση βαθιών μεταλλαγών καί οί πρωταγωνιστές συναισθάνονται βαθιά τούς μετασχηματισμούς, τήν αλλαγή, τήν άβεβαιότητα, μέ τόν πανταχού παρόντα κίνδυνο μιάς βίαιης καί όριστικής έκρηξης: ή Άποκάλυψη —ή πραγματική— πού άποτελεί τήν πραγματική μεταφορά του μυθιστορήματος.

Τά ίδια πρόσωπα είναι άλλωστε σηματοδότες πού τά σημάτά τους μās έρχονται ενκρινέστατα. Ό Γουλιέλμος, πρώην ιεροξεταστής, καταδικάζει ρητά τά βασιμιστήρια καί άμφιβάλλει γιά τήν Άλήθεια: *«Ίσως, καθήκον όποιου αγαπάει τούς ανθρώπους νά είναι νά τούς κάνει νά γελούν μέ τήν άλήθεια, νά κάνει τήν άλήθεια νά γελάει, διότι ή μόνη άλήθεια είναι τό νά μάθουμε νά έλευθερωνόμαστε από τό άφρονο πάθος τής άλήθειας»* (σ. 646).

Μήπως όμως ό Γουλιέλμος, πιά πολύ κι από ιεροξεταστής sé ρήξη μέ τήν έξουσία του, δέν είναι τό μοντέλο του σύγχρονου κλασικού άριστερου διανοούμενου, άθρησκου, αντίθετου στους όλοκληρωτισμούς, δημοκράτη, σκεπτικιστή καί σπαραγμένο από τίσ αντιφάσεις του; *«Είναι έξίσου άλήθεια ότι τίς σκοτεινές εκείνες εποχές ένας σοφός είχε νά καταγίνεται μέ αντιφατικές σκέψεις»* (σ. 28).

Χρειαζόταν, ώστόσο, ένα άντιστάθμισμα στή μορφή του Γουλιέλμου, ό Χόρχε του Μπουργκος, ένα πρόσωπο άνησυχητικό πού θά παίζει αυτό τό ρόλο. Άπό τό φανερό κλείσιμο του ματιού στόν Χόρχε Λουίς Μπόρχες δέν μπορούμε νά βγάλουμε πιά σπουδαία πράγματα, άκόμη κι αν ό καλόγερος είναι τυφλός όπως ό μεγάλος Άργεντινός. Υάρχει, βέβαια, τό πάθος γιά τά βιβλία αλλά εκείνο του καλόγερου είναι νοσηρό καί άκρωτηριαστικό γιати δέν συγκρατεί παρά εκείνους πού ή Έκκλησία βάφτισε, ενώ όλοι οί άλλοι είναι φόβητρα, πρέπει νά καοϋν επί τής πυράς ή καλύτερα νά δηλητηριαστοϋν. Η βιβλιοθήκη του κτηρίου είναι βέβαια μιά νέα βιβλιοθήκη τής Βαβέλ πού θά γοήτευε τόν Μπόρχες. Άλλά ύπάρχει περισσότερη σχέση ανάμεσα στόν Γουλιέλμο τής Μπάσκερβιλ καί τόν Σέρλοκ Χόλμς —ό Έγγλέζος όπως δέν είναι ένας φίνος ντετέκτιβ άπορροφημένος από τίς λεπτότητες τής λογικο-έπαγωγικής μεθόδου; Για νά ξαναγυρίσουμε στόν Χόρχε, αυτός είναι πού θά ανακαλέσει τόν Ντόν Γκαετάνο ντέ Σάτσια στό *Todo Modo*, άλλη μορφή αυτή του τρομοκρατικού έρωμένου ένός άλλου διαμετρήματος: πράγματι, ό τρόπος μέ τόν όποιο άκαιρα εμφανίζονται καί εξαφανίζονται καί οί δύο τούς είναι ταυτόσημος.

Αυτή ή έπιθυμία νά ανακαλοϋνται, πίσω από τούς πρωταγωνιστές, γνωστά πρόσωπα, έκτός από μιά χροιά χιοιμορ,

κρίσης παρόμοιας μέ τή δική μας: δύο έξουσίες συγκρούονται, ό Πάπας καί ό Αυτοκράτορας, μέ τίσ μοιραίες έσωτερικές κρίσεις: ό αντιπάπας, ό αντιαυτοκράτορας: τά περιθωριακά κινήματα: οί αίρετικοί ή αντίθεση ανάμεσα στην ύπαιθρο καί τό νέο κέντρο έξουσίας τήν πόλη κ.λπ. Η παράσταση τής Ιστορίας είναι αυτή πού κυρίως κάνει τό Ιστορικό πλαίσιο εναλλάξιμο μέ τό σημερινό: τά σχόλια μιμούνται τούς υπότιτλους κινούμενων σχεδιών σχετικών μέ τήν Ιστορία καί μοιάζουν σαν δελτία άνάγνωσης πού διανέμονται στόν αναγνώστη στή διάρκεια τής άνάγνωσης του μυθιστορήματος. Όταν ή Ιστορία ένσαρκώνεται sé πραγματικά πρόσωπα, όπως ό Ουμπέρτινος τής Καζάλε, ή έπίκληση γίνεται πιά ένδιαφέρουσα αλλά καί πιά προβληματική. Αυτός ό διαφορούμενος μύστης πού μιλάει γιά τήν Παρθένο ή τήν Άγία Φωτεινή μέ έναν άμφίβολο αισθησιασμό, ένω ταυτόχρονα καταδικάζει τή γυναίκα ως σκεδός τής κακίας: εκείνος ό κατατρεγμένος από τήν Έκκλησία, του οποίου ή όρθοδοξία έρπει επικίνδυνα ανάμεσα στα αίρετικά κινήματα αλλά πού πιστεύει στήν Άλήθεια μέχρι φανατισμού,

είναι ένδειξη για τό καθεστώς του μυθιστορηματικού προσώπου. Τό νά είναι άπίθανο, ad libitum, είναι τό πρόβλημα πού ένσαρκώνει αλλά θά μπορούσε νά είναι όποιοδήποτε άλλο πράγμα. Ο Χόρχε είναι άναγκαίως στό βαθμό πού έπιτρέπει νά άντιπαταχθεί ό όρθός λόγος του Γουλιέλμου στόν φανατισμό, στίς άβέβαιες καί δανεισμένες από τόν Έγγλέζο άλήθειες, τή γρανιτένια Άλήθεια. Ο γερο-Ισπανός όπως καί ό Άγγλοσάξωνας εκφράζουν τούς δύο πόλους μιάς διάζευξης άκόμη σύγχρονης: θρησκευτική άκεραιότητα ή προοδευτισμός (βλ. επίσκοπος Λεβέβρ), άκαμπτες θεμελιακές άρχές ή σχετικισμός. Ο Χόρχε είναι ή ψυχή κάθε πλεκτάνης: ή εύφυΐα του (ή εύφυΐα του συγγραφέα) συνίσταται στό ότι εμπιστεύτηκε σέ ένα δηλητηριασμένο βιβλίο τήν άποστολή νά σκοτώσει. Τό δεύτερο βιβλίο τής *Ποιητικής* του Άριστοτέλη είναι τό Μοιραίο, κατάλληλο νά έξοντώνει άκόμη κι εκείνους, όπως ό Μαλαχίας, πού ό Χόρχε θά ήθελε νά διατηρήσει στή ζωή. Στο κάτω κάτω ό Ισπανός δέν είναι παρά ό άμεσος αύτουργός ενός επαναλαμβανόμενου φόνου εις βάρος του Άβωνα πού τόν στρίμωξε στό στενό τής μυστικής σκάλας (είναι άλήθεια ότι θά προσπαθήσει μάταια νά σκοτώσει μέ τόν ίδιο τρόπο τόν Γουλιέλμο καί τόν Άντσο στήν καρδιά του Λαβύρινθου). Ο Χόρχε θεωρεί τόν έαυτό του άπλό έργαλειό τής θείας τιμωρίας καί τυφλωμένος από τόν φανατισμό του πετυχαίνει νά εκτελέσει αυτό πού του ύπαγορεύει τήν τρέλα του. Η έπιθυμία του είναι τό παρανοϊκό όνειρο τής σταθερότητας. Θά ήθελε νά άκίνητοποιήσει τό χρόνο μέχρι τή Δευτέρα Παρουσία, νά μήν προστεθεί ούτε ένα γιώτα σέ ό,τι ήδη ύπάρχει, νά εκλείψει κάθε έρευνα, κάθε νεωτερισμός, κάθε άλλαγή πού θά έθιγε τή θεία Άποκάλυψη. Η βιβλιοθήκη είναι διαμάντι πού δέν θά ήπρεπε νά άλλοιωθεί, καί όφείλει στή φυλακή της νά διαφυλάσσει τήν Άλήθεια άναλλοιώτη καί άνέπαφη. Τά πάντα είχαν ειπωθεί στίς Γραφές, δυστυχία σέ εκείνον πού θά έψαχνε άλλο, ιδίως σέ μιά πραγματεία για τό γέλιο. Διότι δέν μπορούμε νά γελάμε μέ τήν Άλήθεια χωρίς νά τής κάνουμε κακό.

Όπως βλέπουμε, οι ρόλοι άντιστρέφονται μέ χιούμορ: ένσάρκωση του μεγάλου ιεροξεραστή θά γίνει ό βιβλιοθηκάριος ενώ ό πρώην ιεροξεραστής ύπερασπίζεται τήν έλευθερία τής γνώσης καί τής

έρευνας. Στην εποχή μας, άποχή παγώματος των ιδεολογιών, άποκατάστασης τής καθολικής Έκκλησίας, έπιστροφής στή μουσουλμανική θρησκευτική άκεραιότητα, ή συγκομιδή των ιστορικών άναφορών είναι όντως άφθονη. (...)

Τό καταστάλαγμα τής ιδεολογίας του μυθιστορήματος είναι ή έννοια τής άνοχής, άρετή ύπέριστη για τόν συγγραφέα μας, διότι άναμφίβολα οι δημοκρατίες μας δέν έχουν βρει τίποτε καλύτερο νά προτείνουν. Άλλά ή άφήγηση μπορεί, ιδεατά, νά επανακτηθεί σέ όλους τούς νεωτερισμούς. Οι ιδέες είναι σημεία πού περιμένουν τήν προσκόλληση άλλων σημείων πού θά μπορούσαν νά είναι έπίσης ιδέες. Άλλά γι' αυτά πρέπει νά ξαναμιλήσουμε. Προβαίνοντας άντίστροφα από μιά συνηθισμένη έρευνα πού λογικά πάει από τό πιό άπλό στό πιό σύνθετο, όδηγημένοι από τό ίδιο τό ζετύλιγμα του βιβλίου πρέπει νά άνεβούμε στήν επιφάνεια. "Όσο πιό πολύ προσπαθούμε νά διεισδύσουμε στό μυστήριο του νοήματος τόσο πιό πολύ μάς αναπέμπει στήν ίσαλο γραμμή, όπως μιά μπάλα πού είναι άδύνατο νά τήν κρατήσει κανείς κάτω από τό νερό. "Ετσι, όσο πιό πολύ «εμβαθύνουμε» στό μυθιστόρημα τόσο πιό πολύ ύποχρεωνόμαστε νά κάνουμε περιγραφές, νά ξαναλέμε τό γράμμα τού κειμένου.

Απ' αυτή τήν άποψη μιά άνάλυση του τεχνάσματος δέν είναι χωρίς ενδιαφέρον. Ανακαλύπτουμε έτσι ένα σχήμα άρθρωμένο σέ τρία επίπεδα πού στηρίζονται στήν εξήγηση των τεσσάρων νοημάτων των Γραφών. Τό κατά λέξη νόημα: έπτά νεκροί. Τό άλληγορικό νόημα επίσης χρονικό: τά πάντα ζετυλιγονται σέ έπτά μέρες. Τό άναγωγικό νόημα: οι φόνοι μοιάζει νά ακολουθούν τήν άναγγελία των έπτά σαλπύγων τής Άποκαλύψης του Άγίου Ιωάννου. Τό ήθικό νόημα μιά καί είναι πρόδηλο καί κοινότοπο εμφανίζεται λιγότερο: ή φιληδονία καί ή έπαρση τελικά τιμωρούνται. Άλλά τό σχήμα αυτό είναι παραπλανητικό: ή διαίρεση σέ έπτά ήμέρες είναι μεταβλητή καθόσον μιά έλεύθερη χρήση των όρων του μοναστικού κανόνα επιτρέπει στόν συγγραφέα νά περιστέλλει ή νά διαστέλλει τό χρόνο κατά τή βούλησή του. "Ενα μόνο παράδειγμα: ή τελευταία ήμερα —ή έβδόμη— εκτυλίσσεται μόνο τή νύκτα καί συνεχίζει χωρίς μεταβατική φάση τό προηγούμενο βράδυ. Εκτός τούτου, οι έπτά θάνατοι, αρχίζοντας από τό θάνατο του Σε-

βερίνου, δέν άντιστοιχούν στίς έπτά ήμέρες —τέταρτο πτώμα— διότι ή έξαφάνιση του βοτανολόγου-νοσοκόμου άντιστοιχεί στήν πέμπτη ήμερα. Τήν τέταρτη ήμερα πεθαίνει ό Μαλαχίας —πέμπτο πτώμα. Καί για νά κερδηθεί ό χαμένος θάνατος, δύο πρόσωπα θά πεθάνουν τήν έβδομη ήμερα, ό Άβων καί ό Χόρχε. Η χρονική καί ή πραξιακή δομή έπίσης δέν άλληλοαντιστοιχίζονται: τό σχήμα των έπτά σαλπύγων, πού χρησιμεύει ως καθοδηγητικός μίτος στήν έρευνα του Γουλιέλμου, άποκαλύπτει ά λάθος. Οι νεκροί είναι όντως έπτά αλλά αυτό είναι τυχαίο, θά μπορούσε νά είναι περισσότεροι ή λιγότεροι. Ο Βένισος γλιτώνει μόνο καί μόνο έπειδή δέν είχε τό χρόνο νά βρέξει μέ τό σάλιο του τίς κολλημένες σελίδες του δηλητηριασμένου βιβλίου. Ο Γουλιέλμος καί ό Άντσο σώζονται από θάυμα. Ο Μαλαχίας πάλι, πού δέν έπρεπε νά πεθάνει, πεθαίνει. Είναι δηλαδή ή άδαιρέσια του συγγραφέα πού επβάλλει τόν αριθμό έπτά. Ο "Εκο θέλησε τήν άναντιστοιχία για νά κατεδαφίσει κάθε φιλοδοξία για τάξη, σχέδιο καί συνεκτική άνάπτυξη. "Άλλο έντελώς πράγμα κάνει νά πηξούν όλα τά στοιχεία του μυθιστορήματος.

Ο άναγνώστης προσανατολισμένος προς τή λύση του αινίγματος δέν σημειώνει τά άλλα άλλά του καί τά κενά του, όπως έπίσης ξεχνά τήν έπιδειξιοτητα του μυθιστοριογράφου καθώς είναι άπασχολημένος μέ τήν άποκρυπτογράφηση των στοιχείων τής άλήθειας. Σέ μιά δεύτερη άνάγνωση άντιλαμβάνεται κανείς ότι τό κύριο έχει λεχθεί πολύ γρήγορα: ήδη από τίς σελ. ύπαινίσσεται τόν Άριστοτέλη, τίς άποσιωπήσεις του Χόρχε, τήν επαναστατική άρετή του γέλιου...

Για νά ξαναβρεθούμε, ως προσπαθήσουμε νά ακολουθήσουμε τά ίχνη τής Πραγματείας του Άριστοτέλη στό βαθμό πού αναπτύσσεται ή πλεκτάνη. Άντιλαμβάνομαστε ότι ξανακάνοντας τό δρομολόγιο του βιβλίου συναντάμε μιά όμοφυλόφιλη άλυσίδα πού συνδέει τόν βιβλιοθηκάριο Μαλαχία μέ τόν βοηθό βιβλιοθηκάριο Βερεγγάριο καί αυτόν τόν τελευταίο μέ τόν Άδέλμο. Άλλη μιά φορά γλιστράμε από τή μιά πίστα στήν άλλη, αλλά γρήγορα, ή φυσική λαγνεία μάς ξαναφέρει στό βιβλίο μέσω τής διανοητικής λαγνείας. Αίφνης ό Άδέλμος δίνεται στόν Βερεγγάριο μόνο καί μόνο για νά του μεταδώσει τό άπαγορευμένο βιβλίο.

Άλλά δέν άντέχει στίς τύψεις καί σκοτώνεται.

Ο Βενάνσιος, ξένος προς τήν όμοφυλόφιλη άλυσίδα, γίνεται μάρτυρας των τύψεων του συντρόφου του καί εκμεταλλεύεται τήν εύκαιρία για ν' άποκτήσει τό άπαγορευμένο βιβλίο πού τόν δηλητηριάζει: είναι ό πρώτος φόνος τής Πραγματείας (σ. 143). Η τεχνική τής καθυστέρησης λειτουργεί τέλεια. Κανείς στήν πραγματικότητα δέν μνημονεύει μιά ούσιαστική λεπτομέρεια: τά δάκτυλα του Βενάνσιου είναι μαυρισμένα από τό δηλητήριο. Θά τό μάθουμε αυτό πολύ άργότερα, μετά τό θάνατο του Βερεγγάριου, χάρι στίς παρατηρήσεις του Σεβερίνου (σ. 351). Τό ίδιο όταν ό Γουλιέλμος επιθεωρεί για πρώτη φορά τήν τράπεζα εργασίας του Βενάνσιου, τίποτε δέν μάς κάνει νά ύποπτευθούμε ότι ή Πραγματεία βρίσκειται άκριβώς στό κέντρο τής πλεκτάνης. Μόνο μιά άνώδυνη φράση μάς προετοιμάζει γι' αυτά πού θά μάθουμε άργότερα: «*άνάμεσα στα φύλλα ύπήρχαν μερικά βιβλία στα ελληνικά*» (σ. 172). Καί μόνο στή σελίδα 216 θά βεβαιωθούμε ότι τό βιβλίο βρισκόταν πάνω στο γραφείο: «*Είχα δει σύμφωνα έδώ δύο βιβλία, καί τό ένα ήταν στα ελληνικά. Αυτό είναι πού λείπει. Κάποιος τό πήρε, καί μάλιστα βιαστικά, γιατί του έπεσε μιά περγαμνή έδώ στό πάτωμα*».

Τήν κλοπή τήν είχε διαπράξει ό Βερεγγάριος τήν ίδια νύχτα πού είχε πάρει καί τά γυαλιά του Γουλιέλμου: καί θά πρέπει νά περιμένει κανείς τή σελίδα 462 για νά άποκτήσει μιά πληροφορία για τή θέση του βιβλίου: ό Σεβερίνος ό ξαναβρήκε στή βιβλιοθήκη του. Αυτός άλλωστε κατάλαβε τά πάντα για τή φύση τής Πραγματείας: ότι δηλαδή κρύβεται μέσα σέ ένα τόμο πού συγκεντρώνει τέσσερα διαφορετικά κείμενα. Η φυσική του ύλη ήταν μιά ούσια έλάχιστα γνωστή τήν εποχή εκείνη, ή "charta linea", καί έπιπλέον θά έπρεπε νά τό χειρίζεται κανείς μέ μεγάλη προσοχή. Άλλά αυτές τίς πληροφορίες δέν μπορεί νά τίς μεταδώσει φανερά εξαιτίας τής παρουσίας των άλλων καλογερών καί θά πεθάνει δολοφονημένος, όχι από τό βιβλίο του οποίου είχε ξεδιαλύνει τό μυστικό, αλλά από τόν Μαλαχία, ύστερα από διαταγή του Χόρχε. "Όταν ό Γουλιέλμος καί ό Άντσο επισκέπτονται τό θεραπευτήριο ψάχνοντας για τό βιβλίο, τό βλέπουν αλλά δέν τό αναγνωρίζουν (σ. 478). Δυό σελίδες παρακάτω,

όταν ξανάρχονται στο θεραπευτήριο, αφού στο μεταξύ είχαν καταλάβει τό μυστήριο του βιβλίου, δέν τό ξαναβρίσκουν διότι ο Βένσιος τό είχε αφαιρέσει γιά νά ίκανοποιήσει τήν πνευματική του περιέργεια. "Έκανε του κεφαλιού του παραγνωρίζοντας τούς κινδύνους πού διέτρεχε.

Έδω ή τεχνική του Έκο άλλαζει ριζικά: αντί νά μάς παίξει ακόμη ένα θέατρο πού θά μάς έβαζε ξανά στην πίστα τής Πραγματείας, μάς αποκαλύπτει εκ τών προτέρων τήν κρύψη. «*Ο Βένσιος πήγε νά κρύψει τό βιβλίο ακριβώς στό κελί του*» (σ. 486). Υπάρχει λοιπόν μία καμπή στή στρατηγική τής αφήγησης. Ο Έκο ίσως άντελήφθη ότι ή γραμμή τής αφήγησης του είχε μπλεχτεί πάρα πολύ κι ότι θά πρεπε νά βοηθήσει τόν αναγνώστη ανατρέποντας τήν τεχνική τής συστηματικής καθυστέρησης. Όλα αυτά βέβαια γίνονται μέ ευστροφία και καθόλου δέν άνταποκρίνονται στό συγκεκριμένο μηχανισμό τής διαμόρφωσης μηχανής, τόσο προσφιλοϋς στό κλασικό αστυνομικό μυθιστόρημα. Ακόμη μία φορά ο καμβάς τής αφήγησης εμφανίζεται ως ή πρόφαση πού θά κρατήσει τήν προσοχή και

τήν ένταση του αναγνώστη. Πάντως ο έσχατος λόγος του βιβλίου είναι άλλος.

Λίγο μετά ή έξουσία επανακτά τόν Βένσιο. Ο Μαλαχίας δηλαδή, πάντοτε κινούμενος από τόν Χόρχε, του προτείνει τή θέση του βοηθού βιβλιοθηκάρου, υπό τόν όρο ότι θά αποκαταστήσει τό βιβλίο. Πράγμα πού κάνει άλλωστε πρίν τό διαβάσει. Έτσι ο Βένσιος έχει μ' ένα συμπάρο δύο τρυγόνια: σώζει τή ζωή του όπως νομίζει, και έγκαθίσταται μέσα στό ναό τής επιστήμης. Σέ αντίθεση μέ τόν αποχαυνωμένο Μαλαχία, και σε πείσμα τής κρυφής προειδοποίησης του Χόρχε («*Έχει τή δύναμη χίλιων σκορπιών*»). Πέμπτη σάλπιγγα τής Αποκαλύψεως αποφασίζει νά διαβάσει τό βιβλίο και βεβαίως πεθαίνει δηλητηριασμένος. Η Πραγματεία δέν θά έγκαταλείψει έκτοτε τήν finis Africae (καρδιά του Λαβύρινθου) πού φυλάει ο Χόρχε. Στο τέλος του μυθιστορηματος, βλέποντας ότι έχει ξεσκεπαστεί, μέ μία προκλητική χειρονομία τέλεια έναρμονισμένη μέ τό γράμμα άν· όχι και μέ τό πνεύμα τής Αποκάλυψης — «*Σφράγισε αυτό πού έλάλησαν οι έπτά βροντές και μήν τό γράψεις, πάρε και φάγε το, θά σου πικράνει τήν κοιλιά μά θά ναι γλυκό σά μέλι στό στόμα σου*»— θά καταβροχθίσει τήν Πραγματεία ξεσπώντας σε ένα γέλιο διαβολικό, τό πρώτο τό όποιο επέτρεψε στον έαυτό του αλλά και τό τελευταίο.

Ο σκολιός δρόμος του δεύτερου βιβλίου τής Ποιητικής του Άριστοτέλη είναι ο μίτος τής Αριάδνης του μυθιστορηματος. Ο Γουλιέλμος, πλευρισμένος πάντοτε από τόν Άντσο, προσπαθεί νά ξαναβρεί τό βιβλίο, μέ αδέξανόμενο πάθος, και τό κάνει όσο πίο πολύ πειθεται ότι τό βιβλίο βρίσκεται στή ρίζα τών έγκλημάτων, χωρίς όμως νά ξέρει ακόμη ότι είναι και ο αυτουργός τους. Όσο γιά τόν Χόρχε αγωνίζεται νά τό ανακτήσει γιά τό τοποθετήσει στό κέντρο του λαβύρινθου τής βιβλιοθήκης απ' όπου δέν θά πρεπε ποτέ νά φύγει. Έλάχιστες οι ασυνέπειες: γιατί ο Βερεγγάριος νά διαλέξει τό αναρωτήριο γιά νά διαβάσει τό βιβλίο; Γιατί ο Χόρχε συνέταξε ένα δελτίο γιά τό έργο, δελτίο πού ο καθένας θά μπορούσε νά συμβουλευτεί, ακατανόητο όμως δεδομένης τής σύμμετρικής φύσης του τόμου και τής απουσίας τίτλου;

Τό βιβλίο προέρχεται από τό κέντρο τής βιβλιοθήκης και επανέρχεται σ' αυτήν παγιδεύοντας ιστή θανατηφόρα

τροχιά του ανθρώπου πού έρχονται από όλη τήν Εύρώπη, από τήν Ιταλία έως τήν Σκανδιναβία, περνώντας από τήν Ισπανία και τή Γερμανία. Έπιπλέον ή βιβλιοθήκη σχεδιάζει ακριβώς αυτήν τήν Οικουμενή μέ τά ονόματα τών αιθουσών της: Hibernia, Yspania, Iudaea, Aegyptus, Anglia, Germani, Gallia, Roma κ.λπ. (βλ. σχέδιο σ. 415) και στό πίο κρυφό μέρος τών Leones βρίσκεται ή finis Africae όπου μπορεί νά μπει κανείς μόνο από δύο μυστικές εισόδους. Περιδιαβάζοντας ποικίλα χειρόγραφα συγκεντρωμένα στό μικρόκοσμο του γεωγραφικού χάρτη, ο Έκο αποδειχνει μία ίλιγγώδη εύρημάθεια τήν όποια σερβίρει ως καρύκευμα στην έρευνα του Γουλιέλμου. Η έπιδειξιότητά του συνίσταται στό ότι διαστέλλει τήν προσοχή του αναγνώστη σε όλα τά βιβλία, έπικεντρώνοντας τήν ταυτόχρονα στην αναζήτηση ενός και μόνο βιβλίου. Μυθιστόρημα γιά όλα τά βιβλία αλλά επίσης γιά ένα μόνο, θέτοντάς τα όλα υπό κρίση. Έδώ αγγίζουμε τό έστιάκό σημείο τής δημιουργικής πρόθεσης του συγγραφέα.

Αλλά ή έποχή τής πατριδολογίας, τών θησαυρών και τής στέκουλας έχει παρέλθει. Η ανατρεπτική Πραγματεία γιά τό γέλιο, πηγή άμφιβολίας (μήν ξεχνάμε: «*ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος μάς λέει ότι ο Χριστός ποτέ δέν γέλασε*» (σ. 132) προκαλει άλλωστε μία μανιχαϊκή διαμάχη και προαισθάνεται κανείς ότι τό βιβλίο δέν είναι παρά μία μορφή—ρητορική—, όπως άλλωστε και όλα τά αναφερόμενα βιβλία τής βιβλιοθήκης. Θά σχηματίσουν ένα τεράστιο πάζλ χωρίς συνοχή.

«*Μέχρι τότε πίστευα ότι κάθε βιβλίο μιλούσε γιά πράγματα, ανθρώπινα ή θεία, πού βρίσκονται έξω από τά βιβλία. Τή στιγμή εκείνη κατάλαβα ότι συχνά τά βιβλία μιλούν μόνο γιά βιβλία ή μάλλον είναι σά νά μιλούν μεταξύ τους. Στο φώς αυτής τής σκέψης, ή βιβλιοθήκη μου φάνηκε ακόμη πίο άνησυχητική. Ήταν λοιπόν τόπος ενός άτέλειωτου ψιθύρου αιώνων, ενός ακατάληπτου διαλόγου άνάμεσα στις περγαμνές, ήταν κάτι ζωντανό, σκευός δυνάμεων πού κανένα άνθρωπος νους δέν μπορούσε νά έξουσιάσει, θησαυρός μυστικών πού γεννήθηκαν από πολυάριθμες διάνοιες και επέζησαν μετά τό θάνατο αυτών πού τά παράγαγαν, ή έγιναν φορείς τους*» (σ. 377). «*Είναι χωρίς σημασία νά ξέρει κανείς γιά ποιο πράγμα μιλούν τά βιβλία: Τά βιβλία δέν έγιναν γιά νά τά πιατεύουμε αλλά γιά νά τά υπο-*

βάλλουμε σε έρευνα» (σ. 419).

Τά βιβλία δέν δίνουν όριστικές λύσεις στα προβλήματα του ανθρώπου, χρησιμεύουν μόνο γιά νά τόν βοηθούν στή μάταια προσπάθειά του νά έγκαθιδρύσει μία τάξη μέσα στον κόσμο: «*Η τάξη πού φαντάζεται ο νους μας είναι σάν ένα δίχτυ, ή μία σκάλα, πού κατασκευάζεται γιά ν' αποκτηθεί κάτι. Αργότερα όμως πρέπει νά πετάξουμε τή σκάλα, διότι ανακαλύπτουμε ότι άν και στάθηκε χρήσιμη, δέν είχε κανένα νόημα*» (σ. 647).

Βεβαίως άναγνωρίζουμε τή σκέψη του Όκκαμ πού γοήτευσε μία όλόκληρη μερίδα τής σύγχρονης επιστημονικής σκέψης (πού καταπολεμήθηκε άλλωστε από μιάν άλλη μερίδα πού φαίνεται ότι αρχίζει νά επιβάλλεται): ο άνθρωπος δέν θά μπορέσει ποτέ νά καταλάβει τίς γενικές κατηγορίες—άπλο τρόπος έκφρασης— και όφείλει νά περιοριστεί στή γνώση ιδιαίτερων αντικειμένων. Ο Γουλιέλμος είχε μία προσωπική άποφασιστική έμπειρία, δεδομένου ότι φτάνει στην άλήθεια χάρη στό λανθασμένο σχήμα τών 7 σαλίγγων τής Αποκαλύψεως και λύνει τό αίνigma τής Πραγματείας χάρη σε δύο έπεμεικτες του Άντσο: ή πρώτη άσυνείδητη (τό όνειρο του Άντσο του θυμίζει τό "Coena Cypriani", ένα από τά κείμενα πού έμπεριέχονται στή σύμμεκτη συλλογή πού περιέχει επίσης τήν Ποιητική) ή δεύτερη, τυχαία (τό μυστήριο τής φράσης πού άνοίγει τό finis Africae αποκαλύπτεται, χωρίς νά θέλει, πάλι στον Άντσο) (σ. 646). Στο χάος τής δημιουργίας ή μετριοφροσύνη πρέπει νά συνοδεύει τήν αναζήτηση της άλήθειας: «*Ενώ ένώ, αντίθετα, βρίσκω τή μεγαλύτερη απόλαυση στό νά ξεμπλέκω ένα ώραιο περίπλοκο κουβάρι. Και θά είναι, ακόμα, επειδή σε μία στιγμή, όπου, ως φιλόσοφος, άμφιβάλλω ότι υπάρχει κάποια τάξη στον κόσμο, μέ παρηγορεί ν' ανακαλύπτω, άν όχι μία τάξη, τουλάχιστον μία σειρά συχρησιματών σε μικρά αποσπάσματα τών υποθέσεων του κόσμου*» (σ. 519).

Τό δεύτερο βιβλίο τής Ποιητικής του Άριστοτέλη, σ' αυτό τό πλαίσιο, περιέχει δύο σημασίες: συμμετέχει στό εύθραστο τών βιβλίων, στή σχετικότητα τών περιεχομένων τους, αλλά ανατρέπει τούς όρους του σοβαρού: κάνει τούς άλλους νά γελάνε μέ τήν άλήθεια, κάνει τήν άλήθεια νά γελάει (Νίτσε). Από τήν άλλη μεριά άντιστοιχεί πολύ καλά στή δογματική πεποίθηση του

Γουλιέλμου πώς είναι ικανός να την ανασυστήσει με τό νοῦ χωρίς ποτέ να την έχει δει. Ἡ Πραγματεία πού ποτέ δέν βρέθηκε, ὥστόσο ζωντανή στή γόνιμη φαντασία τοῦ Οὐμπέρτο Ἔκο, ἐπισημαίνει μέ τήν ἀπουσία τῆς ὅλη τήν ὑπόσταση τοῦ βιβλίου.

Πρόκειται λοιπόν γιά ἕνα μυθιστόρημα κατασκευασμένο μέ βάση μία ἔλλειψη, μία μαύρη σημασιολογική ὀπή, τήν *Ποιητική*, πού ἀμφισβητεῖ τή γνώση τοῦ κόσμου, κανένας δέν θά μπορέσει νά τήν διαβάσει — ἐκεῖνοι πού τήν διάβασαν πέθαναν πρὶν προφθάσουν νά μιλήσουν — ἀλλά θά θυμόμαστε πάντα τή συμβουλή «*νά γελάς μέ τήν ἀλήθεια*». Συμβουλή πού ἔρχεται ἀπό τό τίποτε καί πού καταλήγει στό τίποτε, ἐκεῖ ὅπου ξαναγύρισε τό φαγόμενο καί στή συνέχεια καμένο βιβλίον.

Ἡ μυθευτική στάση τοῦ Ἄντσο εἶναι συμπτωματική στή διάρκεια τοῦ προσκυνήματος τοῦ μερικά χρόνια ἀργότερα στό μέρος τῆς ἐκπύρωσης. Ἀπό τή Βιβλιοθήκη — ὅπως καί ἀπό τήν Ἀλεξανδρινή Βιβλιοθήκη — δέν ἀπομένει τίποτε ἐκτός ἀπό μερικά λείψανα πού μάζεψε μέ ἀγάπη ὁ καλόγερος, προσπαθώντας σέ ὅλη του τή ζωή νά τοῦς δώσει κάποιο νόημα: «*Στό τέλος τῆς ὑπομονετικῆς μου ἀνασύνθεσης σχηματίστηκε μπροστά μου μία ἐλάσσω βιβλιοθήκη, σημεῖο τῆς μεγαλύτερης πού χάθηκε, μία βιβλιοθήκη φτιαγμένη ἀπό χωρία, ἀσπαράσματα, ἠμετελεῖς φράσεις, ἀκρωτηριασμένα βιβλία*» (σ. 656). Ἄλλά σάν καλός μαθητής ἑνός τέτοιου δασκάλου — αὐτό τό βιβλίον εἶναι ταυτόχρονα ἕνα μυθιστόρημα μύησης — μ' αὐτά τά θραύσματα τῶν βιβλίων ἀνασυνθέτει τό δικό του σύστημα σημείων. Ἡ καμένη γῆ τοῦ Ἔκο δέν θά μπορούσε παρά νά μᾶς ὀδηγήσει στήν ἐσχάτη συνέπεια: τό θάνατο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἄντσο, γέροντας πιά στό τέλος τῆς διήγησής του τσιτάρει χωρίς νά τό ξέρει τόν Ἀγγελου Σιλέσους πού γεννήθηκε τό 1624: «*Ὁ Θεός εἶναι ἕνα καθαρό τίποτα, δέν τόν ἀγγίζει κανένα τώρα καί κανένα ἐδῶ*» (σ. 657) καί προσθέτει: «*Θά βυθιστῶ στό θεῖο σκότος... θά πέσω μέσα στή σιωπηλή καί ἐρημη θεότητα, ὅπου δέν ὑπάρχει ἔργο, οὔτε εἰκόνα*» (σ. 657). Παράδοξη γιά ἕνα βενεδικτίνιο ὁμολογία πίστεως. Τό ἀστεῖο ἐπίσης μέ τόν Ἄντσο εἶναι ὅτι ἔστησε μία πελώρια μηχανή πολυμάθειας γιά θεολογικές διατριβές ὥστε νά καταλήξει στόν ἀθεϊσμό μέ τήν κυριολεξία τοῦ ὄρου: ὁ Θεός ὡς ἀπουσία.

Τί ἀπομένει μετά ἀπ' αὐτή τήν *tabula rasa*; Τά σημεία, τῶν ὁποίων ὁ Ἔκο θά γίνει προφήτης. Αὐτά θά δώσουν συνοχή στό καλειδοσκόπιον τῶν διάσπαρτων στοιχείων: ἄν τά πάντα εἶναι σημεία, τά πάντα παραπέμπουν στό πάντα, μέσα σέ ἕνα μεταφυσικό καί ἰλιγγιώδες παιχνίδι ὅπου τά σημαίνοντα συνεχόνται, ἀπομακρύνονται, διασταυρῶνται καί ὑπερτίθενται ἐπ' ἄπειρον. Τόσο τό καλύτερο ἄν καμιά φορά ξεπηδοῦν καί σημανόμενα ἀλλά εἶναι ἀπατηλά καί χωρίς συνέπειες: ἀπό δῶ ἄλλωστε καί ἡ εἰρωνική ἄρνηση τοῦ Ἔκο γιά ὅποιονδήποτε παραλληλισμό μέ τόν σημερινό κόσμο. Ἔτσι οἱ ταξινομίες (λίθων, ὀρυκτῶν, φυτῶν), οἱ κατάλογοι (τεράτων, ἀγγέλων, βιβλίων...) ἀλληλοαπαντῶνται καί ἀλληλοὑποκαθίστανται μέσα σέ ἕνα στρόβιλο πού διαπερνᾷ ὅλο τό σύμπαν: πράγματι, ὅσο περισσότερο ἐκτείνεται ἡ εἰρωνμία τοῦ Ἄντσο τόσο περισσότερο προσκορπεῖ στό ἀξεπέραστο ὄριο πού ἡ μοῖρα ἐπιφυλάσσει σέ κάθε ἐποχή. Ἡ ἐξάνεμση τῆς κουλτούρας, τῆς κοινωνίας, τῆς Ἐκκλησίας, τῶν αἰρέσεων, μαγνητίζεται σέ γαλαξίες ξεκομμένων σημείων τῆς πραγματικότητας καί ἐξαιτίας τοῦτου ἱστορικά ἀσήμαντων. Δέν εἶναι τυχαῖο ἄλλωστε ὅτι ὁ Γουλιέλμος πετυχαίνει σέ μία καί μόνη ἐπιχειρήση, στήν ἀρχή τῆς ἀφήγησης, ἀλλά ἀποτυχαίνει στό ρόλο εἴτε τοῦ πολιτικοῦ μεσολαβητῆ εἴτε τοῦ ἐρευνητῆ. Γιατί δέν πιστεύει σέ καμιά δυνατή πραγματικότητα ἐξω ἀπό τά ἀντικείμενα. Ὅταν βεβαιώνει ὅτι: «*Καλέ μου Ἄντσο. Σέ ὀλόκληρο τό ταξίδι σέ μάθαινα νά ἀναγνωρίζεις τά ἴχνη τοῦ κόσμου πού μᾶς μιλά σάν μεγάλο βιβλίον*» (σ. 36) διευκρινίζει λίγο μετά: «*Τά σημεία ἢ τά σημεῖα τῶν σημείων χρησιμοποιοῦνται μόνον ὅταν λείπουν τά πράγματα*» (σ. 45).

Οἱ ἴδιοι οἱ δολοφονημένοι εἰσέρχονται ὡς σημεία σέ ἕναν καμβά κωδικοποιημένο: «*Θά μπορούσε νά τόν ἔχει σκοτώσει στή θέση ὁποιοδήποτε ἄλλου, γιά νά ἀφήσει ἕνα σημεῖο, γιά νά ὑποδηλώσει κάτι ἄλλο*» (σ. 146).

Ὅστόσο ὁ Οὐμπέρτο Ἔκο πέφτει σέ μία σύγχυση, γεμάτη συνέπειες: βάζει στόν ἴδιο σάκο ὅλα τά σημεία, μέσα ἀπό μία ὀλοκληρωτική σημειωτική θεώρηση. Ὅσα ἔλεγε μέ ἀφορμή τά φυσικά σημεία πού ἀφήνει ἕνα ἐλεύθερο ἄλλο, τά ἐπαναλαμβάνει ἀτόφια γιά τά βιβλία: «*Ἐνα βιβλίον εἶναι φτιαγμένο ἀπό σημεία πού μι-*

λοῦν γιά ἄλλα σημεία, τά ὁποῖα μέ τή σειρά τους μιλοῦν γιά τά πράγματα» (σ. 522).

Ἄλλά οἱ λέξεις δέν εἶναι μόνο σημεία, ἀνθίστανται. Μπορεῖ νά πεθαίνουν ἀλλά ἀνθίστανται γιά καιρό καί αὐτή ἡ ἀντίσταση — σημάδι τῆς ἐνσάρκωσής τους, τῆς «*ποίησής*» τους — δέν ἐπιτρέπει ὅλα τά περάσματα, ὅλες τίς συγκρίσεις, ὅλες τίς ἀναπομπές. Ὁ νομιναλισμός τοῦ Ἔκο, ἄν ἴσως εἶναι μία ἐνδειξη μετριοφροσύνης γιά τόν Γουλιέλμο, δέν εἶναι τό ἴδιο πράγμα γιά τόν συγγραφέα του.

«*Δέν ἀμφισβήτησα ποτέ τήν ἀλήθεια τῶν σημείων, Ἄντσο, εἶναι τό μόνο πράγμα πού διαθέτει ὁ ἄνθρωπος γιά νά προσανατολιζέται στόν κόσμο. Αὐτό πού δέν κατάλαβα εἶναι ἡ σχέση μεταξύ τῶν σημείων*» (σ. 646). Ποῖός θά εἶναι ὁ ἐγγυητής τῶν σημείων; «*Οἱ συσχετισμοί εἶναι ὁ τρόπος πού ἡ διάνοιά μου ἀντιλαμβάνεται τή σχέση μεταξύ μεμονωμένων ὄντων, ποιᾷ ὅμως εἶναι ἡ ἐγγύηση ὅτι αὐτός ὁ τρόπος εἶναι καθολικός καί ἀμετάβλητος*;» (σ. 420). Ὁ ἐγγυητής τῶν σημείων εἶναι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας πού μπαίνει στή θέση τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος τήν ἀνθρώπινη του συνθήκη — πεπερασμένη καί μή πεπερασμένη. Ἄλλά ἀκριβῶς μέσα στό πεπερασμένο εἶναι μας ἀνακαλύπτουμε τήν ἀλήθεια μας. Εἶμαστε ἀλήθινοι γιατί ἀνήκουμε σέ μία χώρα, σ' ἕναν κόσμο, σ' ἕνα συγκεκριμένο χρόνο. Κανένα σημείο δέν πρόκειται ποτέ νά ἀποτιμηθεῖ τό ζῶφο, καί τό βάθος τῆς ἐπιλογῆς μας, τῆς ἀγάπης μας, τοῦ μίσους μας: τό αἶμα, ὁ ἰδρώτας, τό σπέρμα, ἡ ψυχῆ ἐπίσης δέν εἶναι δυνατόν νά φέρονται ἀπό ἀπλά σημεία. Μόνο ὁ λόγος εἶναι ικανός πρὸς τοῦτο καί σ' αὐτόν δέν εἶναι τό σημεῖο ἐπικοινωνίας πού μετράει περισσότερο, ἀλλά ἡ πατίνα τοῦ χρόνου, ἡ ἀδιαφάνεια πού τοῦ ἐμπνέει τόν δημιουργό — τόν ποιητή.

Εἶναι ὁ ἀμετάφραστος χαρακτήρας του. Ὁ Οὐμπέρτο Ἔκο, νέος δημιουργός, παίξει μέ τά σημεία ἀλλά δέν ὑποψιάζεται τίς ζωντανές λέξεις: τό μυθιστόρημά του δέν εἶναι «*γραμμένο*» ἀλλά κάπως σάν ὑπαγορευμένο στό μαγνητόφωνο, ἐπίτηδες ἐπίπεδο: ὅπως τό σημειώναμε στήν ἀρχή, εἶναι μετάφραση μιᾶς μετάφρασης ἐνός χαμένου κειμένου, στό λατινικὸ ἐπιπλέον. Ἐνα σημερινό στοιχεῖο τῆς ἐπιτυχίας του προέρχεται ἀκριβῶς ἀπό δῶ: ἡ μετάφραση μπορεῖ νά ἐπαναλαμβάνεται ἐπ' ἄπειρον, ὁ μεταφραστής θά συναντήσει τεχνικές δυσκολίες τῆς γλώσσας στή μεταγλώττιση

ἐνός ἰδιώματος σέ ἕνα ἄλλο, ἀλλά δέν ὑπάρχει ἀδυναμία λόγου ριζωμένου ὄχι μόνο στή γλώσσα ἀλλά καί στό ἴδιο τό εἶναι τὸ συγγραφέα — πού δέν εἶναι μόνον συγγραφέας. Ὁ Ἔκο ἐπιστρατεύει τήν εἰρωνμία του σ' ἕνα κοσμικό παιχνίδι μέ σταθερή δικαιολόγηση, μέ ἐσχάτη καταφυγή τό σημεῖο.

Ἄλλά ἡ μαγεία πού προκαλεῖ τό μυθιστόρημα προέρχεται ἀκριβῶς ἀπό τόν περιορισμό τοῦ λόγου σέ σημεῖο σάν κρικὸ ἀνταλλάξιμος μιᾶς ἄλυσιδας. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος — τῶν μέντια καί τῆς κατανώσεως — ἀναγνωρίζεται στό σημεῖο. Χρησιμοποιεῖ ὀλοένα καί λιγότερο τά λόγια — περισσότερο τίς ὀνοματοποιήσεις — καί καταβροχθίζει τῆς σημεία: ἀπ' τά ρούχα ὡς τό μοτέρ τῆς μηχανῆς περνώντας ἀπ' τά κινούμενα σχέδια, τήν πόπ μουσική, τῆ διαφήμιση καί τίς τηλεοράσεις, τά πάντα εἶναι σημεία ἐπικοινωνοῦντα ἀπ' τό ἕνα ἄκρο τοῦ πλανῆτη στό ἄλλο. Τό ὄνομα τοῦ Ρόδου εἶναι ἕνα μυθιστόρημα συλλέκτης-φαντασιώσεων, ὅπου ὁ ἀναγνώστης ἀνακαλύπτει τόν ὁμοῖό του, τόν ἀδερφό του: τόν Homo informaticus!

Ἡ κατάσταση ἀντιστρέφεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεσαίωνα. Τό ἔτος 1327 τά λατινικά, γλώσσα οἰκουμένης μιᾶς οἰκουμένης κουλτούρας, χάνουν ἔδαφος σέ σχέση μέ τίς ἐθνικές γλώσσες, τά ἰδιώματα καί τίς διαλέκτους πού πολλαπλασιάζονται καί ἀποκτοῦν μερικές φορές λογοτεχνική ἀξιοπιστία. Ἡ *Θεία Κωμωδία* ἦταν ἤδη μία μεγάλη ἐπιτυχία (βλέπε τήν πληθώρα τῶν ἀναφορῶν στόν Δάντη) καί ὁ Δάντης γράφει στή διάλεκτο τῆς Τοσκάνης, μιλά γιά τά τοπικά γεγονότα, δημιουργεῖ μία σπινθηροβόλα λογοτεχνική γλώσσα, ἀπὸ κάρβουνο, πέτρες, ὀρυκτά καί γοητεύει ἀκριβῶς μέ τά μεγαλοφυῆ του ὄρια. Σήμερα τά ἀγγλικά, τά νέα λατινικά, κυριαρχοῦν σέ ὅλες τίς πλευρές τῆς ἐπικοινωνίας. Τά προβλήματα εἶναι σήμερα παγκόσμια, ἡ κουλτούρα ξεπερνᾷ τὰ σύνορα καί ὅλα τά περιοδικά ἐπαναλαμβάνονται: τί θά γίνει μέ τίς λέξεις;

Ἡ πρόκληση τοῦ Ἔκο γοητεύει. Καί ἄν τό μοντέλο πού μᾶς προσφέρει φέρνει στόν κόσμο ἕνα νέο τύπο λογοτεχνίας: τό παγκόσμιο ἱστορικό μυθιστόρημα θεμελιωμένο πάνω σέ θραύσματα ἀπὸ ἐθνικούς πολιτισμούς;

Philippe Renard
(μετάφραση Μ.Μ.)

1

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ

'Ο Καβάφης

καί ἡ δεύτερη σοφιστική,

'Εκδόσεις Στιγμή,

'Αθήνα 1984, σσ. 421

Μετά τήν ἐξαντλητική, στίς περισσότερες ἐκδηλώσεις του, πλήξη τοῦ ἔτους Καβάφης (1983) κι ἐνῶ κατάκοποι οἱ συμμετασχόντες προσπαθοῦν νά ἀνακτήσουν τήν ἰδιωτική σχέση τους μέ τόν ποιητή, ὁ Καβάφης ἐπανῆλθε, εἰρωνικότερος παρά ποτέ, μέσ στήν πολλή συνάφεια, καταμεσῆς τοῦ δήμου καί τῶν σοφιστῶν: «'Ἐχω πολλήν συμπάθειαν διά τούς τόσο περιφρονημένους Σοφιστάς τοῦ ἀρχαίου κόσμου».

Ἡ φράση αὐτή ἀποσπάζεται ἀπό ἀνέκδοτο, ὡς πέρσι, κείμενο τοῦ Καβάφης γιά τή δεύτερη σοφιστική, πού ἀποτελέσει τόν πυρήνα τῆς μελέτης τοῦ Γιάννη Δάλλα (διδασκατορική διατριβή τοῦ γνωστοῦ κριτικοῦ καί ποιητή στή Φιλοσοφική Σχολή Ἰωαννίνων). Τό κείμενο προέρχεται ἀπό τό 'Αρχεῖο Καβάφης, διαβάστηκε σέ πρώτη ἀνακοίνωση τοῦ Γιάννη Δάλλα κατά τή διάρκεια τῶν σχετικῶν ἐκδηλώσεων τῆς Ἑταιρείας Σπουδῶν, στίς 10 Φεβρουαρίου 1983, δημοσιεύτηκε στά πρακτικά τῆς συνάντησης ἐκείνης (*Κύκλος Καβάφης*, 'Αθήνα 1983) καί ἀναδημοσιεύεται ἐδῶ. Φέρει τόν τίτλο «'Ολίγα σελίδες περί τῶν Σοφιστῶν» καί χρονολογεῖται, σύμφωνα μέ τίς ὑποθέσεις τοῦ μελετητή, καταρχήν στά χρόνια 1888 μέ 1897 καί μέ πιθανότερο τό 1897, ὅταν δηλαδή ἀραιώνει πιά αἰσθητά ἡ πεζογραφική (δοκιμαϊκή καί ἄλλη) παραγωγή τοῦ Καβάφης καί πυκνώνει, μέ κάποιους οἰωνούς ὀριμότητας, ἡ ποιητική του παραγωγή. Τό ἀνέκδοτο αὐτό κείμενο λειτουργεῖ ἐδῶ ὡς τεκμήριο καί ἐνδόσιμο μιᾶς μελέτης πού διεισδύει στίς πύθ ἀπομακρες ἐπαρχίες τῆς καβαφικής ἐπικράτειας καί πού, ὅπως προλογίζει ὁ συγγραφέας, ἔχει «ὡς θέμα τῆς τῆς σχέσης τοῦ Καβάφης μέ τήν δεύτερη σοφιστική. Ἄλλα αὐτή ἡ σχέση δέν νοεῖται καί δέν μελετᾶται φιλοσοφικά. Μελετᾶται ὡς σχέση ὄχι γνωσιολογική, ἀλλά λογοτεχνική κατηγορίας. Στόχος τῆς μελέτης εἶναι νά ὑποδείξει φιλολογικά καί νά ἀναλύσει μορφολογικά αὐτή τήν σχέση» (σ. 9).

'Ετοῦτο εἶναι τό δεύτερο βιβλίο τοῦ Γιάννη Δάλλα γιά τόν Καβάφη. Τό πρώτο, *Καβάφης καί Ἱστορία* ('Ερμῆς 1974), ἔχει ἤδη διαδραματίσει ἐξέχοντα ρόλο στήν καβαφική κριτική καί συνεχίζει τή σταδιοδρομία του. Πέρα ἀπό τήν καθαρά φιλολογική ἀξία τῆς μελέτης, ἡ ἰδιότυπη —καί γιά τούς περισσότερους ἄγνωστη

ὡς τώρα— αὐτή σχέση τοῦ Καβάφης μέ τούς σοφιστές καί ρητοροδιδασκάλους τοῦ δευτέρου καί τρίτου μ.Χ. αἰῶνα θά φωτίσει καί κάποια σημερινά προβλήματα τῆς ἀνάγνωσης καί τῆς πρόσληψης τῶν καβαφικῶν κειμένων. Θά χρειαστεῖ χρόνος, «θεωρία καί μελέτη» (ὄροι καί αὐτοί τῆς δευτέρας σοφιστικῆς), γιά νά διερευνηθοῦν σωστά καί εἰς βάθος οἱ ἀλληλουχίες καί οἱ ἀναπάντεχες ἴσως διακλαδώσεις τῆς σχέσης αὐτῆς, τόσο στό παρελθόν (στά διαβάσματα καί τίς ἀδηλες συγγενεῖες τοῦ Καβάφης) ὅσο καί στό μέλλον τοῦ καβαφικοῦ ἔργου (τήν κριτική ὑποδοχή του). Μποροῦμε ὡστόσο νά ἀποτολμήσουμε, ὅσο κι ἂν μοιάζει πρόωρη, μιᾶ πρώτη καί προληπτική ἐκτίμηση: ὅτι ἡ μελέτη αὐτή τοῦ Γιάννη Δάλλα θά ἀνοίξει νέους ὀρίζοντες στήν καβαφική κριτική. Θά μᾶς ἐπιτρέψει νά θέσουμε, συμφωνώντας ἢ καί διαφωνώντας μ' αὐτήν, ἕνα πρόβλημα πού τό ὑπομιαζόμαστε ἀπό καιρό καί πού τώρα τό συναντοῦμε ἱστορικά καί φιλολογικά στοιχειοθετημένο: τό ζήτημα τῆς καβαφικῆς ρητορικῆς (δέν ἐννοῶ «ρητορείας») καί τῆς διακειμενικότητας τοῦ καβαφικοῦ λόγου, ὅπως διαδραματίζεται ἱστορικά «μέ τήν ποικίλη δράση τῶν στοχαστικῶν προσαρμογῶν», καί πραγματώνεται γλωσσικά μέ τή συνεχή ἀνάγνωση, ὅπως φαίνεται, τοῦ Φιλόστρατου καί τοῦ Εὐνάπιου (γιά νά ἀναφέρουμε τούς σημαντικότερους μόνο). Νά θέσουμε ἐκ νέου καί νά κατανοήσουμε στίς θεωρητικές καί τίς πολιτικές τῆς διαστάσεις τῆς σχέσης τοῦ καβαφικοῦ λόγου μέ τή στωική καί τήν ἐπικουρεία φιλοσοφία καί μέσω αὐτῆς τούς βαθύτερους, ἀνεξερεύνητους ἀκόμη (κι ὅμως τόσο παρεξηγημένους) δεσμούς του μέ τόν αἰσθητισμό τῆς ἐποχῆς του (καί τῆς δικῆς μας).

Γιά νά τό ποῦμε διαφορετικά: Ἡ φιλολογική αὐτή μελέτη ἀνοίγει προβλήματα κατεξοχήν θεωρητικά πού ἀναψηλαφοῦν, στή δυναμική τους, κάτι περισσότερο ἀπό τό νόημα καί τή θεομική ὑπόσταση τοῦ καβαφικοῦ ἔργου. Ἀπό τό "Magius the Epicurean" τοῦ Walter Paier (1885) ὡς καί τούς δύο πρόσφατους τόμους τοῦ πρόωρα χαμένου Φουκῶ, ἡ καβαφική ἐποχή τῶν ἐλληνοιστικῶν καί πρώτων χριστιανικῶν αἰῶνων ἐμβάλλεται, μέ τήν περιεργηγοῦσά της, στήν σχέση μας μέ τό παρόν τοῦ δικοῦ μας κόσμου γιά νά τήν ἐπαναπροσδιορίσει· καί κάποια σύγχρονα μηνύματα πού ἀφοροῦν τῆ μέριμνα γιά τό σῶμα, τόν φιλοσοφικό βίο, τό εὖ ζῆν καί τό πάθος γιά τά κοινά, καίτοι ξεπέφτουν εὐκόλα καί παρωδοῦνται σέ κάθε λογιῆς καλλιτεία, ἰνστιτούτα ἀνατολικῆς σοφίας καί γυμναστικές ἐπιδείξεις, ἀναβαπτίζονται ἐκεῖ, στόν ἀποσχηματισμένο κόσμο τοῦ Καβάφης, γιά νά βροῦν τό στοχαστικό τους βάθος καί τήν εἰρωνική τους ἀμφισβήτηση. Καθώς ὁ αἰῶνας μας γέρνει πρός τό τέλος του, φορτωμένος ἤδη μέ τά πληθωρικά χαρακτηριστικά μιᾶς νέας Fin-de-siècle τέχνης καί μιᾶς ἀντίστοιχης βιοτροπίας, ὁ Καβάφης, ἀπ' τό δικό του τέλος τοῦ αἰῶνα, μᾶς ἐπαναφέ-

ρει ὡς καχύποπτους ἀλλά καί εὐφρόσυνους ἑρμηνευτές στήν ἐποχή μας, δειχνοντάς μας τόν δρόμο τῆς ἀρχαίας σοφιστικῆς: «'Εκεῖνο πού μέ ἀρέσει εἰς τούς Σοφιστάς εἶναι ἡ ἀνεπτυγμένη καλλιτεχνική ἰδιοσυγκρασία των. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί ἔζων μόνον καί μόνον διά τήν Τέχνην, ἔζων δέ διά τήν Τέχνην μέ ὀρμήν καί πάθος».

Γιά νά ποῦμε, τελειώνοντας, καί τοῦτο τό ἤδη ἐμφανές: Ὅτι ἡ συναναστροφή μέ τά κείμενα τοῦ Καβάφης, ὅπως ἀνακαλύπτει ὄχι μόνο ὁ ἐμβριθῆς μελετητής ἀλλά καί ὁ ἐρασιτέχνης γεννᾶ μιᾶ περιεργή ἔξη πού γρήγορα καθιστᾶ καί τόν πιό ἀπρόσβλητο ἀναγνώστη ὑλικό τῆς καβαφικῆς μυθοπλασίας. Δεῖγμα μιᾶς τέτοιας ἐπίμονης καί ἀπαιτητικῆς συναναστροφῆς εἶναι καί τό ποιήμα πού δημοσιεύουμε σ' αὐτή τή σελίδα. Εἶναι τό τελευταῖο μιᾶς συλλογῆς μέ τίτλο *Δόκιμος σέ συντεχνία*, πού τήν ἔγραψε ὁ Γιάννης Δάλλας καθώς καταγινόταν μέ τή διατριβή του καί πού τήν κυκλοφόρησε πρόσφατα, ὡς συμπληρωματική κατάθεση, ἐκτός ἐμπορίου.

Διονύσης Καψάλης

Υ.Γ.

ΜΑ ΤΕΛΟΣΠΑΝΤΩΝ τί σημαίνει σοφιστής;

— Συζητητής τῶν ἀνθυπάτων μιᾶ φορά
Κι αὐτοσχεδιαστής διατριβῶν Π.χ.
«'Ο Χαρακτήρ τοῦ Τάδε καί τοῦ Δεινός»
Καί γελωτοποιός τοῦ πλήθους βέβαια
Νά κλαίει νά χειρονομεῖ νά ἐκστασιάζεται
σάν τήν Κασσάνδρα

Τί σοφιστής δευτεροσοφιστής καί τί Καβάφης;

Πλανόδιος καί πανταχοῦ παρών... Στήν
Ἄγορά
Στό Βῆμα στίς Ἀποστολές τοῦ πνεύματος
Καί περιπολητής σέ ἱστορικά περάσματα
Ὅπως ἐσεῖς κι ἐγώ κοσμοπολίτης
Μέ ὕφος — νά σκανδαλίζει καί τούς
λέκτορες

Εἶναι τό Πῶς καί τό Γιατί τό βλέμμα πρός
τά πίσω

Τό βλέμμα πού ἀναθεωρεῖ καί πού ἀνατέμνει
Καί τί συμβολικές πλοκές τά θέματά του
Τί εἰρωνική ἀλληγορία κάθε ποιήμα του
Παίρνει ἀπό κείνους τή σκυτάλη καί τίς
φῶρμες

δόκανα τοῦ λόγου

Δευτεροσοφιστής λοιπόν γιά τοῦτα καί γιά
κεῖναΚι ὄχι ὅπως εἶπαν Φαναριώτης εἶπαν ἐκ-
πτωτος

Πῶς ἦταν τάχα μέ τούς δευτεροκλασάτους

Γιάννης Δάλλας

(ἀπό τή συλλογή *Δόκιμος σέ συντεχνία*)

2

Mario Vitti,

*'Οδυσσέας Έλύτης: κριτική μελέτη, Έρμη,**'Αθήνα 1984, σσ.334 + φωτογραφίες, δρχ. 600*

Πρόκειται για την τελευταία μονογραφία του γνωστού ελληνιστή, ο οποίος έχει τό σπάνιο χάρισμα να πατάει και να εργάζεται σε δύο γλώσσες, την ελληνική και την ιταλική (διγλωσσία ιστορικής σημασίας, όπως ξέρουμε, για τα ελληνικά γράμματα). Ο Μάριο Βίτι ανήκει στην κατηγορία εκείνη των φιλόλογων που δοκιμάζουν επίμονα (όχι αποκλειστικά) τό λόγο τους και τίς κριτικές τους ικανότητες πάνω σε μία σχολή, περίοδο ή λογοτεχνική γενιά με την οποία μοιάζει έτσι να συναρτούν την τύχη και τό νόημα του δικού τους έργου: Διασταύρωση, θά λέγαμε, του έρασιτέχνη κριτικού με τον επαγγελματία φιλόλογο, που μ' αυτό τό κάπως νοσταλγικό σχήμα του «άνθρώπου των γραμμάτων» χαρακτηρίζει άκόμη τίς καλύτερες στιγμές της νεοελληνικής λογοτεχνικής κριτικής και τίς ξεχωρίζει, όχι τόσο ευνόικά, από τίς πιο θεωρητικές αναζητήσεις της σύγχρονης κριτικής στην Εύρώπη και στην Αμερική.

Ο Βίτι άσχολήθηκε ιδιαίτερα, τά τελευταία χρόνια, με τή γενιά του τριάντα. Έτσι, μία πρώτη συνθετική έργασία του (*Η Γενιά του Τριάντα: Ίδεολογία και Μορφή*, Έρμη, Αθήνα, 1977) πλαισιώνεται στή συνέχεια από τή μονογραφία του για τόν Σεφέρη (*Φθορά και Λόγος: Εισαγωγή στην ποίηση του Γιώργου Σεφέρη*, Βιβλιοπωλείο της «Έστιας», 1978) και συμπληρώνεται τώρα μ' αυτή τή μονογραφία για τόν Έλύτη. Θά πρέπει γι' αυτό νά ύπενθυμίσουμε ότι ο Μάριο Βίτι επιδίδεται με θαυμαστή παραγωγικότητα τόσο στό είδος της μονογραφίας, που τόν φέρνει πιο κοντά στην κριτική ανάλυση και τή θεωρητική μελέτη του κειμένου, όσο και στό είδος της συνθετικής μελέτης, που έρευνά περισσότερο προβλήματα της ιστορίας της λογοτεχνίας (έχει συγγράψει, ως γνωστόν, και *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, που κυκλοφόρησε μεταφρασμένη στα ελληνικά από τίς εκδόσεις «Οδυσσέας», 1978). Νά ύπενθυμίσουμε επίσης ότι στίς μελέτες του ο Βίτι καταπιάνεται τόσο με τήν ποίηση όσο και με τήν πεζογραφία και ότι *Η ιδεολογική λειτουργία της ελληνικής ήθογραφίας* (πρώτη έκδοση «Κείμενα», 1974) παραμένει από τίς σημαντικότερες ιστορικές αναλύσεις για τό ζήτημα του νεοελληνικού άφηγήματος.

Τά έξι κεφάλαια της μελέτης του για

τόν Έλύτη εκτείνονται ως τήν εποχή του *Φωτόδεντρο* και του *Μονογράμματος* (ως τό 1971 περίπου), έχοντας καλύψει με ούσιαστικό κριτικό σχολιασμό τήν πρώτη και τή μέση περίοδο του Έλύτη (ως τό *Άξιον Έστί*), και κρατώντας έτσι εκτός κριτικής τήν τελευταία, τήν «ώριμη» παραγωγή του ποιητή (τή *Μαρία Νεφέλη*, τά *Τρία ποιήματα σε σημαία ευκαιρίας*). Τόν λόγο μās τόν εξηγεί ο ίδιος ο συγγραφέας στόν πρόλογο του: «Σύμφωνα με μία μέθοδο που έχω ακολουθήσει και άλλου και που ανταποκρίνεται στίς αισθητικές και τίς ιστορικές μου αντίληψεις, ή έργασία μου δέν προχωρεί έως τίς πιο πρόσφατες και, για μερικούς, αιφνιδιαστικές εμφανίσεις του Έλύτη» (σ. 12). Τά τελευταία έργα του ποιητή «θά μπορέσουν νά εξεταστούν κριτικά μονάχα όταν ο Έλύτης θά έχει δημοσιεύσει όσα άλλα βρίσκονται άκόμη ήμιτελή, και γι' αυτό αναβάλλω τήν εξέτασή τους για άργότερα» (σ. 13).

«Κριτική μελέτη», λοιπόν, όπως τό λέει κι ο ύπότιτλος της έργασίας. Αντικείμενο δηλαδή του Βίτι είναι τό έργο και όχι ο ποιητής, αν και κάμποσες βιογραφικές νύξεις θά συναντήσει ο αναγνώστης, καθώς και άνέκδοτα στοιχεία και πληροφορίες που προέρχονται κατευθείαν από τόν Έλύτη, μία και ο Βίτι γνωρίζει τόν ποιητή προσωπικά. Τεκμήριο της γνωριμίας αυτής (και της εϋγνωμοσύνης του κατά τά άλλα συγκρατημένου μελετητή), οι φωτογραφίες του Έλύτη που κατά καιρούς τράβηξε ο συγγραφέας και που έννέα απ' αυτές δημοσιεύονται έδω στό τέλος του τόμου.

Δ.Κ.

3

ΣΠΕΙΡΑ,

Τριμηνιαίο περιοδικό θεωρίας και τέχνης, τεύχος 2-3. 'Αθήνα, Φθινόπωρο - Χειμώνας '84, σελ. 226

Μετά τά όκτώ τεύχη της πρώτης της περιόδου (που άπλώθηκαν στα έτη 1975-81), ή *Σπείρα* έπανήλθε τό καλοκαίρι του '84,

με θεωρητικά κείμενα για τή λογοτεχνία και τίς εικαστικές τέχνες, μελέτες, μεταφράσεις και λογοτεχνήματα. Έξαιρούμε καταρχήν τό γεγονός ότι ή πολυσέλιδη αυτή επιθεώρηση είναι από τά ελάχιστα θεωρητικά έντυπα στην Ελλάδα, όπου, αν μή τι άλλο, ή θεωρητική άφέλεια που χαρακτηρίζει τά φιλολογικά μας πράγματα δέν καλύπτεται πίσω από τό εύσημο και τόσο καταταλαιπωρημένο είδος του δοκιμίου. Τά μέλη της *Σπείρας* ενδιαφέρονται εξίσου νά σχολιάσουν εις βάθος τή φιλολογική επικαιρότητα, όσο και νά άναδείξουν, ταυτόχρονα, ρεύματα, θεωρητικές κατευθύνσεις και προοπτικές, με πρωτότυπες και μεταφρασμένες μελέτες, και νά δώσουν έτσι κάποιο φιλοσοφικό ύπόβαθρο στίς τρέχουσες συζητήσεις και έριδες.

Από τήν ύλη των δύο πρώτων τόμων της νέας περιόδου, ξεχωρίζουμε —τόσο για τήν ποιότητα της μετάφρασης όσο και για τή σημασία του κειμένου— τήν *Υπερκάλυψη* του Φόσκολου, μεταφρασμένη και σχολιασμένη από τόν Αντρέα Μπελεζίνη —κείμενο που «όλο» ξέραμε (χωρίς νά τό έχουμε διαβάσει) τή διαπλαστική παρουσία του μέσα στή *Γυναίκα της Ζάκυθος*. Τό τελευταίο τεύχος περιλαμβάνει επίσης δύο εικαστικές μελέτες, της Άννας Καφέτη για τή ζωγραφική του Έγγονόπουλου και του Χ. Καμπουρίδη «Αισθητικός κώδικας και ιστορία», κριτικά κείμενα του Γ. Άριστηνού, μετάφραση μελέτης του Jean Rousset για τήν *Κυρία Μποβαρύ* του Φλωμπέρ, ποιήματα του Νίκου Φωκά κ.ά.

Τό μόνο που θά μπορούσε νά σημειώσει κανείς ως επιφύλαξη για τή θεωρητική κατεύθυνση του περιοδικού είναι πώς οι πραγματικά αξιόλογες σημειολογικές μελέτες που κατά καιρούς παρουσιάζονται στίς σελίδες του, πρωτότυπες ή μεταφρασμένες, κατάγονται οι περισσότερες από τήν κάπως αισιόδοξη εποχή της δομολογίας (ως τά τέλη της δεκαετίας του '60): Η επιβλητική παρουσία τους αφήνει απέξω τήν ανατρεπτική κριτική που έχει στό μεταξύ ύποστει τό «πανεπιστημιακό» σημειωτικό δράμα.

Δ.Κ.

4

Θέματα χώρου και τεχνών
16/1985, σσ. 200, δρχ. 2.000

Από τό φετινό τεύχος της γνωστής αυτής ετήσιας επιθεώρησης έπισημαίνουμε τό πολυσέλιδο άφιέρωμα στό *Μεταμοντέρνο*, που έπιμελήθηκαν ο Γ. Σημαιοφορίδης και ο Γ. Τζιρτζιλάκης. Ο μεταμοντέρ-

νισμός, βεβαίως, δέν αναφέρεται αποκλειστικά στην αρχιτεκτονική: ό όρος ήταν ήδη διαδεδομένος σέ άλλες τέχνες —άκόμη και γιά μεταμοντέρνα κοινωνία γινόταν λόγος— όταν χρησιμοποιήθηκε γιά νά δώσει τά χαρακτηριστικά τής σχολής σέ ένα έτερόκλητο και έν πολλοίς τυχαίο σύνολο από κτίσματα, στά όποια σήμερα οφείλει ίσως μεγάλο μέρος από τή φήμη του ή (κατ' άλλους) τήν κακοφημία του. Τά τελευταία χρόνια, ό «μεταμοντερνισμός» διέφυγε τήν αποκλειστική δικαιοδοσία τών αρχιτεκτόνων, καθώς πληθαίνουν οί έκδόσεις και οί μελέτες πού τόν θέτουν ως κύριο θέμα ή άφετηρία γιά τήν αναψηλάφηση του συνόλου τών πολιτισμικών φαινομένων στην μεταπολεμική κοινωνία —μέ εξέχον παράδειγμα έδώ τό βιβλίο του J.—F. Lyotard, "La condition postmoderne" (Παρίσι, 1979).

Στόχος, λοιπόν, τών επιμελητών, όπως φαίνεται από τό πρώτο κιάλας ξεφύλλισμα τών πλούσια και εύστοχα εικονογραφημένων εξήντα περίπου σελίδων του άφιερώματος, ήταν νά δώσουν αυτό άκριβώς τό στοχαστικό βάθος πού έχει, σήμερα πιά, ή συζήτηση και όχι νά ανάδειξουν ή νά ύποδείξουν ένα συγκεκριμένο ρυθμό, ύφος ή κατεύθυνση στή σύγχρονη αρχιτεκτονική. Τό ζήτημα του μεταμοντερνισμού εξετάζεται έδώ περισσότερο ως χώρος φιλοσοφικών, αισθητικών και πο-

λιτικών προβλημάτων πού αναφέρονται στό νόημα τής καλλιτεχνικής πρωτοπορίας, τήν κριτική άποτίμηση του μοντερνιστικού κινήματος σέ όλες τές τέχνες, τή βιωσιμότητα και τά άδιέξοδα τής νεωτερικής παράδοσης, τό διεσπαρμένο παρόν τών τεχνών. Στο θέατρο του μεταμοντερνισμού, είτε τό θέλουμε είτε όχι, παίζεται σήμερα ή θεωρία τής σύγχρονης τέχνης.

Μετά τούς προλόγους τών επιμελητών, ή συζήτηση άνοίγει μέ τά καταλυτικά κείμενα δύο φιλοσόφων πού καθόρισαν τήν τροπή (και τήν έκτροπή) πού πήρε τό θέμα τά τελευταία χρόνια στην Ευρώπη και τήν Άμερική. Πρόκειται γιά ένα κείμενο του Χάμπερμας, όπου ό Γερμανός φιλόσοφος κατακρίνει τήν έννοια του μεταμοντερνισμού και τόν συντηρητισμό πού κατ' αυτόν τή συνοδεύει, και πού φέρει τόν εύλωττο τίτλο: «Τό μοντέρνο: ένα ήμιτελές έργο» (1980): καθώς και γιά τήν άπάντηση του Λυοτάρ, «Τί είναι τό μεταμοντέρνο;», πού στηλιτεύει μέ τή σειρά του τόν συντηρητισμό του Χάμπερμας και άναδεικνύει τήν πρωτοποριακή σημασία του μεταμοντερνισμού —έννοούμενο ως άμφισβήτηση αλλά και ανανέωση ταυτόχρονα του μοντερνισμού. Η μικρή αυτή «τιτανομαχία» είναι βεβαίως σημαντικότερη, μιά και έν πολλοίς έθεσε τούς όρους μέ τούς όποιους συζητάται σήμερα τό θέμα. Άναφέρουμε, έπ' εύκαι-

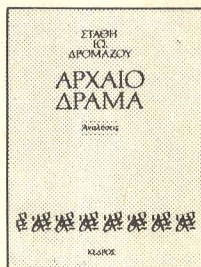
ρία, τήν ενδιαφέρουσα παρέμβαση στή συζήτηση του Άμερικανού φιλοσόφου Richard Rorty, πού σέ πρόσφατο άρθρο του ("Habermas and Lyotard on Post-Modernity", στο περιοδικό "Praxis International", Vol. 4, No. 1, Άπρίλιος 1984) προσπαθεί νά μετατοπίσει τό ζήτημα σέ διαφορετικό φιλοσοφικό πεδίο.

Μετά τά κείμενα του Χάμπερμας και του Λυοτάρ ακολουθούν δεκαεννέα σύντομες παρεμβάσεις (μικρά δοκίμια), Έλλήνων και ξένων, αρχιτεκτόνων και μή, γραμμένες οί περισσότερες ειδικά γιά τό άφιέραμα, πού σχολιάζουν τό θέμα, ή καθεμιά μέ τόν τρόπο τής και από τή σκοπιά τής. Τό τρίτο μέρος του άφιερώματος άποτελεί άνθολόγιο από κείμενα (συνεντεύξεις, διαλέξεις, άποσπάσματα άρθρων κ.λπ.) γνωστών ιστορικών και θεωρητικών τής αρχιτεκτονικής, πού έχουν ήδη διαδραματίσει κάποιον ρόλο στή διαμόρφωση ή και τήν άμφισβήτηση τής έννοιας και πού μέ τήν παρουσία τους άποδίδουν στό θέμα τές διαστάσεις πού έχει στή διεθνή βιβλιογραφία.

Παρά τές όποιες επιμέρους αντιρρήσεις και επιφυλάξεις, δύσκολα θά μπορούσε κανείς νά σκεφτεί καλύτερο τρόπο γιά νά εισηγηθεί τό θέμα, νά όρίσει τά συμφραζόμενά του και νά έλλίψει ίσως σέ κάποια συζήτησή του.

Δ.Κ.

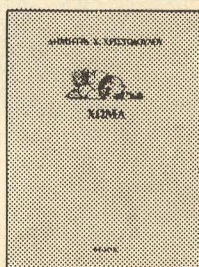
ΚΕΔΡΟΣ ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΣΤΑΘΗΣ ΙΩ. ΔΡΟΜΑΖΟΣ
ΑΡΧΑΙΟ ΔΡΑΜΑ
Αναλύσεις

ΚΟΥΛΑ ΞΗΡΑΔΑΚΗ
Εὐανθία Καίρη
Ιστορική μονογραφία

ΔΗΜΗΤΡΑ Χ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
ΧΩΜΑ
Ποίηση

ΕΛΕΝΗ ΒΑΛΑΒΑΝΗ
ΤΟ ΚΑΚΕΚΤΥΠΟ
Μυθιστόρημα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ

Γεωργίου Γενναδίου 6 - Τηλ. 36.15.783
Ζαλόγγου 6 - Τηλ. 36.02.007 - 36.17.826

5

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

Ίδεολογικές χρήσεις του κοραϊσμού στον εικοστό αιώνα,
 Ύανάτυπο από τον τόμο
Διήμερο Κοραή, έκδ. ΚΝΕ-ΕΙΕ,
 ΎΑθήνα, 1984, σ. 143-207

Ή μελέτη του Φίλιππου Ήλιου *Ίδεολογικές χρήσεις του κοραϊσμού στον εικοστό αιώνα* απευθύνεται ευρύτερα σε όσους ενδιαφέρονται για τὰ προβλήματα των νεοελληνικών ιδεολογιών. Ή ιστορικός, παρακολουθώντας τις «τύχες» της κοραϊκής διδασκαλίας αναζητὰ κυρίως τους χώρους εκείνους στους οποίους ο Κοραής, κι ως ένα βαθμό γενικότερα ο διαφωτισμός, προκάλεσε ισχυρές αντιδράσεις. Κι αυτά, όχι όσο ο διαφωτισμός, ως ζωντανό και δραστικό πολιτισμικό κίνημα, αποτελούσε ακόμα στοιχείο ζύμωσης στην υπό διαμόρφωσιν ελληνική κοινωνία και ιδεολογία, δηλαδή στά μέσα περίπου του 19ου αιώνα, αλλά κυρίως στον αιώνα μας, όπου «άπέναντι στους βασικούς αντιπάλους του κοραϊσμού βρίσκεται ένα φάντασμα».

Όμως τὰ ιδεολογήματα μόνο με φαντάσματα πολεμούν και φαντάσματα κατασκευάζουν. Γι' αυτό ο Φ. Ήλιου μιλά όχι για αντιδράσεις αλλά για «χρήσεις» ιδεολογικές. Και ιδεολογική χρήση της ιστορίας, όπως την όρίζει, είναι «ο τρόπος με τον οποίο οι μεταγενέστεροι αναπλάθουν τó ιστορικό παρελθόν τους, αλλοιώνοντάς το, προκειμένου να εξυπηρετηθούν δικές τους, σύγχρονες, ανάγκες και δικές τους, σύγχρονες, σκοπιμότητες. Διαμορφώνεται έτσι, στην τελευταία αυτή περίπτωση, μιά προϊόουσα μυθοποίηση των ιστορικών περιστατικών, συνοδευμένη από αντίστοιχες παραμορφώσεις τους, προκειμένου να φορτισθούν σύγχρονα προβλήματα και σύγχρονοι ανταγωνισμοί, με τή δυναμική μιάς τεχνητής ιστορικής μνήμης».

Θά μπορούσαμε να μιλήσουμε εδώ για μιά πορεία αντίστροφη. Δέν έρευνούμε τó παρελθόν για να τó κατανοήσουμε και να κατανοήσουμε τó παρόν. ΎΑλλωστε παρόν και παρελθόν είναι προαποφασισμένα. Τó πρόβλημα είναι πώς θά βρούμε στό παρελθόν τήν επαλήθευση και τή δικαίωση της κοσμοαντίληψης ή της ...έλληνοαντίληψής μας, εκβιάζοντας τὰ πράγματα να συμφωνήσουν. Ή ιδεολογική χρήση —δέν μιλά για ιδεολογικές φορτίσεις, εκεί τὰ προβλήματα είναι άλλα— έμπε-

ριέχει τήν παραχάραξη άκόμα και για τόν άπλό λόγο ότι λειτουργεί ως φιλοσοφία, αναζητὰ τις πρώτες αιτίες. ΎΎάρχουν, σύμφωνα με αυτήν, όριακοί χειρισμοί στην ιστορία— στην καλύτερη περίπτωση—, όριακά πρόσωπα, συνήθως. ΎΑναζητείται ο χαρισματικός σωτήρας, ο άγιος ή τó αντίθετό του, ο δαίμων-άποδιοπομπαίος τράγος. Μιά τέτοια αντιμετώπιση, που άρνεϊται τή σύνθεση πολλών στοιχείων στην ιστορική διαδρομή, τήν πρισματικότητα, τήν πολυκύμαντη πνευματική πορεία και τις αντιφάσεις στά ίδια τὰ πρόσωπα δέν μπορεί παρά να επιλέγει και να μεγεθύνει ένα μόνο χαρακτηριστικό. Είναι μανιχειρίστική έρμηνευτικά αλλά και για να εξυπηρετήσει τήν ανάγκη της να λειτουργήσει παραδειγματικά, να συσπειρώσει και να φρονηματίσει.

Τó αντικείμενο λοιπόν εδώ δέν είναι πιά ο Κοραής. Με μιά κάθετη τομή, μέσα από τις συγκρούσεις, αναδεικνύονται ρεύματα και θεωρητικά σχήματα, που, άν και ποτέ κυρίαρχα, κυρίαρχισαν στις πρωτοπορίες, ακούμπησαν άνετα σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, στον εικοστό αιώνα, και μερικά λειτουργούν και άνθουν ως σήμερα. ΎΑκόμα περισσότερο, άποκαλύπτονται οι μηχανισμοί που διαμορφώνουν, μέσα από δαιδαλώδεις δρόμους, τις στάσεις των κινημάτων άπέναντι στά ιστορικά φαινόμενα.

Ή περίπτωση του Κοραή και του διαφωτισμού ώστόσο δέν είναι τυχαία επιλεγμένη. Γιατί, σε πολύ γενικές γραμμές, εκείνο που διαπιστώνει κανείς άλλη μιά φορά μέσα άπ' αυτή τήν εργασία είναι ή άρνηση ή ή άδυναμία μιάς δλόκληρης κοινωνίας να ένσωματώσει τó δυτικό όρθολογισμό, τὰ διδάγματα του διαφωτισμού, τὰ κεκτημένα της γαλλικής επανάστασης. Και ή άρνηση αυτή, εκτός από τις εκάστοτε κυρίαρχες ιδεολογίες, κατά περιεργο τρόπο, μέσα από συνεχείς έμπλοκές, εκφράζεται συχνά και από ριζοσπαστικά κινήματα, από κοινωνικές και πνευματικές πρωτοπορίες.

Τά κινήματα στά όποια αναφέρεται ιδιαίτερα ο συγγραφέας είναι: α) Ή δημοτικισμός, στη μαχητική του κυρίως φάση, β) ο νεοελληνικός μαρξισμός στις άπαρχές του, οι όποιες για τή συγκεκριμένη περίπτωση παρατείνονται ως τήν ΎΑντίσταση και τήν πρώτη μεταπολεμική περίοδο και γ) «οι λαϊκιστικής ιδίως ύψης θρησκευτικές θεωρίες της όρθοδοξίας οι όποιες επανεμφανίζονται όρμητικά και στις μέρες μας».

Τó δημοτικιστικό κίνημα

Κατά τήν πρώτη περίοδο του δημοτικισμού, του ψυχαρισμού, ο Κοραής άπτε-

λει μόνιμο στόχο. Είναι υπεύθυνος για τήν επικράτηση της καθαρεύουσας, αυτός ο έμπνευστής του «γλωσσικού συμβιβασμού», υπεύθυνος άκόμα για τή στροφή στον άρχαϊσμό. Φυσική συνέπεια των θεωριών του είναι τó «χαντάκαμα» της έθνικής προκοπής, μιά και τó γλωσσικό έχει συνδεθεί, τόσο σε ό,τι αφορά τó παρελθόν όσο και τó μέλλον (Μεγάλη Ύδέα και άλυτρωτισμός διάχυτα στη σκέψη του Ύυχάρη) με τó έθνικό πρόβλημα: Αύτά επέβαλλε από μιά άποψη ή μονολιθικότητα ενός όρμητικού κινήματος. ΎΩστόσο, μιά τέτοια άνάγνωση του Κοραή, που άποκλείει τήν ένσωμάτωσή του σε ένα κίνημα με παιδευτικούς στόχους, άποκαλύπτει τις έγγενείς άδυναμίες του ίδιου του δημοτικισμού και του πατριάρχη του: τήν έλλειψη ιστορικής θεώρησης και συνολικής αντίληψης του νεοελληνικού γίγνεσθαι. Τήν αναζήτηση των αιτίων του κακού σε πρόσωπα και όχι σε κοινωνικές σχέσεις. Παράλληλα, ή άναγωγή και προαγωγή του λαού σε μόνο δάσκαλο, σε μόνη πηγή γλωσσικής και πολιτιστικής άλήθειας είχε τις συνέπειές της. Λόγιος και έπιστήμονας ο Ύυχάρης, είναι υποχρεωμένος να γίνει κατήγορος της λογιότητας. Με τó χρίσμα της σιωπηρής λαϊκής έξουσιοδότησης, δημιουργεί ένα χάσμα άνάμεσα στο λόγο και τó λαϊκό, τόσο στον γλωσσικό όσο και στον πολιτισμικό χώρο. «Οί μεταγενέστεροι λαϊκισμοί θά χρησιμοποιήσουν άπλόχερα τήν άπλουστευτική αυτή κατασκευή», παρατηρεί ο Φ. Ήλιου.

Τó έρώτημα που μπορούμε να θέσουμε είναι πώς ένα άστικό αίτημα —ανεξάρτητο από τήν προσωπικότητα του Ύυχάρη και τή μεταγενέστερη συντηρητική του αναδίπλωση— άποχρεώνεται να άναχθεί σε προαστικά κοινωνικά πρότυπα. Τó έρώτημα-άπάντηση άφορά νομίζω τή σύνθεση και τήν εξέλιξη της νεοελληνικής κοινωνίας και τήν έλλειψη λόγιας άστικής γραπτής παράδοσης. Ή παραδοσιακή άγροτική κοινωνία με τή γλώσσα της και τήν πρωτογενή πολιτιστική έκφραση άδυνατεί να άνταποκριθεί στις καινούριες ανάγκες. Στην άρχή του αιώνα, κάθε ανακαινιστική και ριζοσπαστική προσπάθεια άντλεί από ένα άποχρεωτικά συντηρητικό πρότυπο.

Ή νεοελληνικός μαρξισμός

Στό διπολικό σχήμα του δημοτικισμού στηρίζονται ως ένα σημείο κατά τόν Φ. Ήλιου και οι πρώτες μαρξιστικές αντιμετώπισεις του Κοραή. Με τήν παρέμβαση μιάς μηχανιστικής ταξικής άνάλυσης,

κατασκευάζεται το σχήμα ἀρχαϊσμός-φεουδαρχία, «ἀπλή νεοελληνική γλώσσα» ἢ κατ' ἄλλους καθαρεύουσα-ἀστική τάξη. Ταύτιση τῶν ταξικῶν συμφερόντων μέ τις ἰδεολογίες, τῆ γλωσσική καί πολιτιστική πρόταση, γενικότερα τό ἐποικοδόμημα.

Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ Κοραῖς θά ἐκτιμᾶται κάθε φορά ἀνάλογα μέ τό ρόλο πού ἀποδίδεται στήν ἀστική τάξη κατά τήν Τουρκοκρατία καί στή διάρκεια τοῦ Ἰγώνου. Ἔτσι, ὡς τό 1933 ἡ ἀστική τάξη θεωρήθηκε προοδευτικό στοιχείο, ἐπαναστατική, ὄχι μόνο ἀπέναντι στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία ἀλλά καί στό φεουδαρχισμό. «Ἡ γλώσσα γίνεται ἡ σημαία τῆς πάλης ἀνάμεσα στίς δύο τάξεις. Ἡ φεουδαρχική τάξη ἔχει γιά σημαία τῆς τήν ἀρχαία ἢ τήν ἀρχαίζουσα. Οἱ ἀστοί τῆ νεοελληνική ἢ τήν ἀπλή. Ἡ πάλη αὐτή δέν εἶναι μόνο γλωσσολογική, στό βάθος εἶταν κοινωνική» (Κορδάτος). Μέσα σ' αὐτό τό σχήμα ὁ Κοραῖς, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ἀστισμοῦ, διατηρεῖ τή δημοκρατική, ἀγωνιστική φυσιογνωμία του. Τά πράγματα ἄλλαξαν ὅταν ἡ ἀνάλυση ἀντιστράφηκε, ὅποτε ἡ ἀστική τάξη θεωρήθηκε συντηρητική, συμβιβασμένη μέ τή φεουδαρχία, καί ἐχθρική ἀπέναντι στό «λαϊκοαγροτικά» κινήματα. Πρόκειται γιά τά «ἀστοτσιφλικάδικα» στρώματα πού ἀνέστειλαν τήν κοινωνική πρόοδο. Τό σχήμα αὐτό (ὁ Φ. Ἡλίου τό ἔχει ἀναλύσει διεξοδικά στή μελέτη του *Ἡ ἰδεολογική χρῆση τῆς ἱστορίας*) ἐξυπηρετοῦσε τίς ἀνάγκες πού προέκυπταν ἀπό τά κοινωνικοπολιτικά δεδομένα τοῦ μεσοπολέμου. Ἡ τότε ἀστική τάξη, συμβιβασμένη, συντηρητική, ἐκτιμᾶται ἀνίκανη νά πραγματοποιήσει τήν ἀστική ἐπανάσταση — ἔργο πού ἀνατίθεται στό ἐργατικό κίνημα. Γιά νά λειτουργήσει ὀλόκληρο, τό θεωρητικό σύστημα ἐπρεπε νά ἀναχθεῖ στίς ρίζες, καί ὁ ἔθνοπρόδοτικός ρόλος τοῦ ἀστισμοῦ νά διατρέχει ὀλόκληρη τή νεοελληνική ἱστορία. Ἄλλωστε μόνον ἔτσι ἡ ἀστική ἐπανάσταση μπορούσε νά ἐκκρεμεῖ.

Καί ἐπειδή ὅλα συνδέονται νομοτελειακά, καί ἐπειδή ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀστικής τάξης «σφιχτοδένεται μέ τό βυζαντινό συντηρητισμό πού φορέας του εἶναι τό πανίσχυρο πατριαρχεῖο», εἶναι φυσικό «ἡ γραμμική τοῦ Κοραῖ νά φανερώνει ἀνάγλυφα τή συμβιβαστική πρὸς τό βυζαντινισμό καί κοτσαμπασισμό πολιτική τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου». Ἄν προσθέσει κανεῖς καί τήν ἀποψή του ὅτι ἡ Ἐπανάσταση ἐπρεπε νά καθυστερήσει (ἡ γνωστή θέση του γιά τήν προτεραιότητα τῆς μόρφωσης — προϋπόθεση τῆς ἐλευθερίας), τό σχήμα δικαιώνεται μέ τό παραπάνω. Ἐπίσημος ἐκφραστής αὐτῶν τῶν θεωριῶν, πού θά ἐπικρατήσουν στό ἀριστερό κίνημα ὡς τήν πρώτη μεταπολεμική περίοδο, εἶναι ὁ Γιάννης Ζέβγος.

Αὐτές οἱ ἀντιλήψεις, λέει ὁ Φ. Ἡλίου, διευκόλυναν «τή μετάβαση πρὸς τόν ἰδιότυπο μαρξιστογενή λαϊκισμό», πού βρίσκει πρόσφορο ἔδαφος στή συγκυρία τῆς

Κατοχῆς — Ἀντίστασης ἀλλά καί ἀργότερα (ἦττα, διώξεις κ.λπ.). Ἄς μοῦ συγχωρεθεῖ ἡ παρέκβαση ἀλλά αὐτός ὁ «μαρξιστογενής λαϊκισμός», ἀλίμονο, δέν ἐξεμέτρησε τό ζῆν. Δέν ἀντιστέκομαι στόν πειρασμό νά ἀντιγράψω ἕνα παράθεμα τῆς μελέτης πού μάς ἀπασχολεῖ ἀπό ἄρθρο τοῦ Ζαχαριάδη («Ὁ μαρξισμός — λενινισμός στήν Ἑλλάδα») τοῦ 1946. Γιατί, ἂν ἔλειπε ἐκείνη ἡ ἄκομψη «ἀστοτσιφλικάδικη ἰδεολογία» θά κινδύνευε νά τό μπερδέψει κανεῖς μέ πολλά σύγχρονα «μαρξιστικά» κείμενα: «Οἱ νεοελληνικές ἔθνικές παραδόσεις, τραγούδια, διηγῆ-

σεις, χοροί, πανηγύρια, προλήψεις, ἦθη, ἔθιμα, στό βασικό καί ἀποφασιστικό τους μέρος ἀνάγονται στήν περίοδο τῆς ἔθνικῆς νεοελληνικῆς διαμόρφωσης... «Ἄπ' αὐτή βασικά τήν ἔθνική μας ἱστορία — πού παραμόρφωσε καί διαστρέβλωσε ἡ ἀστοτσιφλικάδικη μεγαλοϊδεάτικη ἰδεολογία — ἀντλοῦμε ἐμεῖς καί τήν πίστη γιά τή δημοκρατικότητα, τή ζωντανία, τό μέλλον, τήν ἀναγέννηση καί τήν πρόοδο τοῦ ἔθνους μας».

Εἶναι φυσικό νά ἀπορεῖ κανεῖς πῶς τά ἀντιαπολυταρχικά, δημοκρατικά ἰδεώδη τοῦ διαφωτισμοῦ, τουλάχιστον τοῦ κοραϊκοῦ διαφωτισμοῦ, ὁ ὀρθολογισμός, ὁ ἀντικληρικαλισμός, τό ἐκπαιδευτικό πρόγραμμα δέν ἀποτελέσαν στοιχεῖα ἐμπλουτισμοῦ καί σημεῖα ἀναφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ ἀριστεροῦ κινήματος (οἱ φωτεινές ἐξαιρέσεις μεμονωμένων μαρξιστῶν δέν ἄλλαξαν τά δεδομένα). Ὁ μελετητής ἀναφέρει πολλαπλά αἷτια: Τόν καθορισμό τοῦ κινήματος στό πρῶτα χρόνια ἀπό τόν μαχόμενο δημοτικισμό καί τίς διχοτομίες του. Τήν ἑλλειψη σοσιαλιστικῆς παράδοσης καί ἐπομένως μεθοδολογικῶν ἐργαλείων, ἐπιστημονικῶν πληροφοριῶν πού θά διαμόρφωναν μίαν αὐτόφωτη

μαρξιστική ἱστοριογραφία. Τήν «ἑλλειψη συνέχειας καί διαχρονικῆς ἱστορικῆς μνήμης πού χαρακτηρίζει τά νεωτερικά κυρίως κινήματα» κ.λπ. Ἐπίσης, τήν ἀνάγκη συνολικῆς ἀντιπαράθεσης στήν κυρίαρχη ἰδεολογία στήν ὁποία ἐντελῶς ἐξωτερικά καί ἀνεξάρτητα ἀπό τά πραγματικά δεδομένα, θεωρήθηκε ὅτι ἀνήκε ὁ Κοραῖς. Ἄλλωστε ἡ ἐπίσημη ἰδεολογία τόν ἀναδέχθηκε καί νεκρό.

Οἱ ἑλληνορθόδοξες ἰδεολογίες

Πράγματι, τό κράτος κατόρθωσε νά συμπεριλάβει τόν Κοραῖ στό πάνθεο τῶν διδασκάλων τοῦ γένους καί τῶν ἡρώων· εὐνουχισμένοι βέβαια καί βουβό. Ἄν ὅμως αὐτό καί ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέουσα παιδεία ἀποσιώπησε τόσο τή διδασκαλία του ὅσο καί τίς συγκρούσεις του μέ τό Πατριαρχεῖο καί τήν Ἐκκλησία, δηλαδή τόν ἐξουδετέρωσε σιωπηρά, τά διάφορα ἑλληνορθόδοξα ρεύματα δέν εἶχαν λόγο νά σιωπήσουν. Γιά διαφορετικούς λόγους ἀπό ἐκείνους τῶν μαρξιστῶν, τόν θεωροῦσαν καί τόν θεωροῦν, ὅπως ἄλλωστε καί ὀλόκληρο τό διαφωτισμό, ὅπως ἄλλωστε καί ὁ,τι «φράγκικο» καί ὁ,τι μὴ ὀρθόδοξο, αἷτια τῆς κακοδομιᾶς, τῆς ἀπώλειας τοῦ αὐθεντικοῦ πολιτισμοῦ μας, τῆς ἔθνικῆς μας ταυτότητας, τοῦ ἑαυτοῦ μας. «Τά ρεύματα αὐτά — γράφει ὁ Φ. Ἡλίου — ἔχουν ἐκδηλωθεῖ σέ προηγούμενες ἐποχές καί ἐκδηλώνονται καί τώρα, μέ τά χαρακτηριστικά μιᾶς, μαχητικῆς καί μαχόμενης, θρησκευτικῆς ὀρθοδοξίας, ἡ ὁποία θέλει νά προβάλλει, καί νά ἐπιβάλλει, ὡς πολιτισμικό πρότυπο στό σύγχρονο ἑλληνισμό, παραδοσιακές μορφές μιᾶς θρησκευτικότητας, ἡ ὁποία λογίζεται γνήσια στό μέτρο πού ἐναρμονίζεται πλήρως μέ τήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα, τή βίωσή της καί τίς ἀποκαλυμμένες ἀλήθειες τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας — καί μόνο αὐτῆς».

Εἶναι μακρὺς ὁ κατάλογος τῶν ἀντιδράσεων στόν κοραϊσμό ἀπ' αὐτή τή σκοπιά καί δύσκολη ἡ περιοδολόγηση τῆς ἀνάπτυξης τέτοιων κινήματων. Πάντως ὁ Φ. Ἡλίου, πού σωστά τά συνδυάζει μέ τίς «κοινωνικές καί πολιτισμικές κρίσεις πού προκαλοῦν οἱ ἀντιφατικές πραγματικότητες τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καί τήν ἀντιστοιχὴ ἀνθηση τῶν λαϊκιστικῶν τάσεων», ἐπισημαίνει ὅτι ἀναζωπυρῶνεται καί ἀναποθετοῦνται στή δεκαετία τοῦ '50, περίοδο γενικότερων ἀνακατατάξεων στή μεταπολεμική καί μετεμφυλιακὴ Ἑλλάδα.

Τά ἐρείσματα αὐτῶν τῶν θεωριῶν μάς εἶναι γνωστά. Ἄλλοτε μέ τρόπο χονδροειδή, ἄλλοτε πῶς ἐκλεπτυσμένα, ἄλλοτε μέ ἔντονη ἀντικομμουνιστικὴ χροιά καί ἄλλοτε μέ σοσιαλιστικές ἀποχρώσεις, θά μπορούσαν νά διατυπωθοῦν περίπου ὡς

έξης: Ὁρθοδοξία, βυζαντινὴ παράδοση, ἰδιαιτερότητα τῆς τουρκοκρατούμενης Ἑλλάδας, μέ τίς κλειστές συντηρητικές λειτουργίες μιᾶς κοινωνίας πού ὑπῆρξε θεματοφύλακας τῶν ἀξιών, κοινοτισμός —προοδευτικό καί ζωογόνο πρότυπο κοινωνικῆς ὀργάνωσης—, λαϊκός πολιτισμός, ἦθη, ἔθιμα, τέχνη. Αὐτά ἀπό τῆς μιᾶς. Ἀπό τὴν ἄλλη, ἄθεη ἢ καὶ καθολικὴ ἢ προτεσταντικὴ, κοσμικὴ πάντως, Δύση, διαφωτισμός, κάποτε ἀκόμα καὶ οὐμανιστικὴ παιδεία—σέ σχέση εἴτε μέ τὴν ἀληθινὴ ἀρχαιότητα, τὴν ὁλοδική μας, εἴτε μέ τὴ θεολογικὴ φώτιση—, ἁστικὸ πρότυπο, ὀλισθιακό, καί πάντως ἀντιπνευματικό, καί ὀπωσδήποτε κομμένο σέ ἄλλα μέτρα. Δυὸ κόσμοι ἀντίθετοι, ἀντίπαλοι, ξένοι. Ἡ γεωγραφικὴ μας θέση, ἡ ἱστορία μας, ἡ πνευματικὴ μας παράδοση, ὅλα μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς τὴν Ἀνατολή. Κάποτε οἱ ἰδιαιτερότητές μας ἀνέχονται ὀρισμένες ἐπιμεξίσεις μέσω Βυζαντίου ἢ μυστικιστικῶν τάσεων πρὸς τὰ ἐκεῖ. Κάποτε ἀκόμα καί πρὸς τὰ Βαλκάνια, λόγω ὀρθοδοξίας, συγγενικῶν νοοτροπιῶν ἢ καὶ ἀναβίωσης παλιῶν ὀνειρῶν —ἐδῶ ὁ Ρήγας, κι αὐτός παρεφθαρμένος, ἔχει παίξει τὸ ρόλο του. Ποτέ ὄμως πρὸς τὴν καταραμένη Δύση. Κι ὡστόσο, κάποιος μᾶς πρόδωσαν, μᾶς ἀλλοίωσαν, μᾶς ἀλλοτριώσαν, μᾶς υποδούλωσαν, σ' αὐτὴν, ἴσως χειρότερα. Κάποιος ἄλλος ἐξακολουθοῦν καί σήμερα νά μᾶς ξεπουλᾶνε. Πάντως, ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ βρίσκεται ἐκεῖ, στὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης κι ἀμέσως μετὰ.

Ὁ διαφωτισμός εἶναι ὁ κύριος ὑπεύθυνος: «τὸ δουλοπρεπές εἰς τὴν Φραγκιανὴν καὶ ἀφελέστατον νεογραικικόν πνεῦμα φαίνεται σαφῶς εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ Κοραῆ», γράφει σύγχρονος μελετητῆς (Ἰωάννης Σ. Ρωμανίδης). Καί ὁ ἴδιος: «αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐπέβαλαν τὴν φραγκικὴν γραμμὴν τοῦ Κοραῆ καὶ ἔδωσαν τὴν χαρακτηριστικὴν βολὴν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν γραμμὴν τοῦ Ρήγα». «Τὸ πνεῦμα τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν ὁμοίων του θά ἀνοίξει διάπλατα τίς πόρτες γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐξάρτηση τοῦ νεογέννητου ἑλλαδικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς Δύσης» (Χρῆστος Γιανναρᾶς). Καί πῶς ὀλοκληρωμένα: «Μέσα στὴ φτώχεια καὶ στὴν ἐξαθλίωση καὶ στὸ διαγωγμό (...) τί πολιτισμὸ γέννησε αὐτός ὁ λαός, τί τέχνη —ποίησι καὶ μουσικὴ καὶ εἰκονογραφία καὶ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ διακοσμητικὴ καὶ ὕφαντικὴ— καὶ τί πολιτικούς θεσμούς καὶ τί σοφὴ ὀργάνωση τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς οικονομίας καὶ τί σχολές παιδείας τοῦ γένους, σκόρπιες στὰ κουτσώρια, καὶ τί γλῶσσα ζωντανὴ καὶ ἐκδόσεις γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ λαοῦ, καὶ τί ἦθος λαϊκὸ στὶς κοινότητες καὶ στὰ πανηγύρια». Αὐτά θά ἦταν ἀνέφικτα «χωρὶς τὴ λαϊκὴ βάση τῆς Ὁρθοδοξίας, χωρὶς τὸ ἦθος τῆς λατρείας τῆς καὶ τῆς γιορτῆς τῆς, χωρὶς τὴ θεολογικὴ τῆς ἀλήθεια, ἐνσαρκη στὸ λαϊκὸ βίωμα (...).» «Αὐτά ὅλα τὰ τίναξαν στὸν ἀέρα οἱ Κοραῆδες, διαφωτιστές καὶ βαυαροί, γιὰ νά κατα-

σκευάσουν τὸ νόθο σχῆμα ἑνὸς ἑλλαδικοῦ κράτους "ἐφάμιλλον τῶν εὐρωπαϊκῶν", μιᾶς Ἑλλάδας πού ἀρνήθηκε τὸν Ἑλληνισμό καὶ τὴν πνευματικὴν του παράδοση καὶ τὴν πολιτιστικὴν του ταυτότητα». (Καὶ πάλι ὁ Γιανναρᾶς). Εἶναι ὄμως ἀτέλειωτες οἱ παρόμοιες ἀντιδράσεις. Ἀντιγράφω πάντα τὰ παραθέματα ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Ἡλιοῦ. Ἐπειδὴ ὄμως κινδυνεύουμε νά νοσταλγήσουμε τὴν Τουρκοκρατία, σταματῶ. Μπορεῖ κανεὶς νά συνεχίσει, ἂν ἀνοίξει ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ πρῶι καὶ μεσημέρι. Ἄλλωστε εἶναι πιά παγκοίνως γνωστὸ ὅτι «εἴτε μέ τίς ἀρχαιότερες εἴτε μέ Ὁρθοδοξία, τῶν Ἑλλήνων οἱ κοινότητες φτιάχνουν ἄλλο γαλαξία».

Τὸ πεδίο βολῆς εἶναι ἀρκετὰ εὐρὺ. Στὸν Κοραῆ θά ἀποδοθοῦν ὅλες οἱ κακοδαμονίες. Καί, μέσα στὴν ἀντίληψη τῆς «ἀντιφραγκοσύνης», θά εἰπωθεῖ καὶ τοῦτο τὸ ἱστορικὸ παράδοξο: «Ἡ μέχρι τοῦδε καταβληθεῖσα κρηπίς τοῦ Γένους ἡμῶν ὑπῆρξε δυστυχῶς ἀθλία μέ τὴν Κοραϊκὴν ἢ κατὰ Κοραῆν Παιδείαν καὶ τὴν ὑποκριτικὴν πειραματικὴν καὶ κατ' οὐσίαν ἄθεον φιλοσοφίαν τὴν ἐκ τῆς Δύσεως μετακνωθεῖσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νά φωτισθῶσιν ἢ ἀντιθέτως νά σκοτισθῶσιν ἢ ἀποκτηνωθῶσιν οἱ Ἕλληνες, μαθάνοντες, ὅτι οἱ ἄνθρωποι κατάγονται ἐξ οὐραγκουτάγκων (πιθήκων) ἢ ἴσως καὶ ἄλλων κτηνῶν, καὶ νά ἀγνωῶσι τὴν ἀνθρωπίνην θεῖαν καταγωγὴν, κατόπιν τῆς ζωοποιήσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὑπὸ τοῦ ζωοποιοῦ Θεοῦ Πνεύματος» (Ἐπαμεώνδας Λ. Τζουβέλης). Αὐτά, ἐν ἔτει 1970, δπὸ τοῦ Δαρβίνου, οἱ πιθήκοι ἢ καὶ ἄλλα κτηνὴ (!) δέν εἶχαν

εἰσβάλει εἰς τὰ σχολεῖα, ἀλλὰ ὁ Κοραῆς, μετεμψυχωθείς, εἶχε ἐμπνεύσει τὸν Δαρβίνο καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει τοῦ ἔδειξε τὸ δρόμο γιὰ νά μᾶς ἐπισκεφθεῖ.

Πολλὰ χρήσιμα συμπεράσματα μπορεῖ κανεὶς νά συναγάγει ἀπὸ τὴν τεκμηριωμένη καὶ διεισδυτικὴ ἀνάλυση τοῦ Φίλιππου Ἡλιοῦ. Θά ἀρκεστῶ σέ μιὰ διαπίστωση πού —ἄς μοῦ καταλογιστεῖ ὡς ἔμμηνη ἰδέα— νομίζω εἶναι καίρια γιὰ τίς σημερινές ἰδεολογικὲς λειτουργίες. Παρατηροῦμε ὅτι τὰ διάφορα κινήματα, τὰ πῶς ἀντιθετικά μεταξύ τους, ἀπὸ τὰ πῶς ριζοσπαστικά καὶ προοδευτικά ὡς τὰ πῶς συντηρητικά, ἔχουν μόνιμη ἀναφορὰ αὐτὸ τὸν ἀπρόσωπο, ἀπροσδιόριστο λαό. Ὅτι ἡ ἀναγωγή τοῦ παντός στὸ λαϊκὸ, παραδοσιακὸ πολιτισμὸ ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ ὅποιαδήποτε τάση ζητᾶ νά κατακυρώσει καὶ νά κατοχυρώσει τὴν ἀλήθειά της. Ὅτι ὁ ὑπερτονισμός τῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ λαοῦ μας μοιραῖα καταλήγει στὴν ἀναγωγή τῆς ἰδιαιτερότητας σέ αὐταξία. Ἄλλωστε, μαζί μέ τὴν ἰδιαιτερότητα τονίζονται πάντα οἱ ἀξίες καὶ κάποτε ἴσως οἱ «συμπαθητικὲς» ἀπαξίες. Αὐτὸ ὀδηγεῖ σέ ἕνα λαϊκισμό ὁ ὁποῖος ἐξασφαλίζει τὴ συνοχὴ τῶν κινήματων ἀπέναντι σέ ἀντίπαλες ἰδεολογίες. Δηλαδή ὁ λαϊκισμός ἐμφανίζεται μὲν ὡς ἐθνικός συνεκτικός δεσμός —καὶ εἶναι— ἀπέναντι στὸν ἐξωτερικὸ ἐχθρό, τὸν ἐξωτερικὸ κυρίαρχο, τὸν πολιτισμικὸ ἐπικυρίαρχο, ἀλλὰ ἰκαί/στὴν ἐσωτερικὴ σύγκρουση μέ τὰ κυρίαρχα στρώματα. Ἡ διεκδίκηση τῆς ἐθνικῆς-πολιτισμικῆς ταυτότητας τῆς ὁποίας τὸ κάθε κίνημα εἶναι ὁ αὐθεντικὸς θεματοφύλακας ἔχει ἀφετηρία, στὶς περιπτώσεις αὐτές, ἕναν ἐθνοκεντρικὸ, ἑλληνοκεντρικὸ σέ ὅ,τι μᾶς ἀφορᾶ, καὶ ὀδηγεῖ στὸν ἐθνικισμό. Αὐτός ὁ λαϊκιστικὸς ἐθνικισμός μπορεῖ νά εἶναι δραστηκός, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἀποδυναμώνει καὶ ἀλλοιώνει τὴν ἰδεολογικὴ καταβολὴ καὶ τὸ θεωρητικὸ σύστημα τῶν προοδευτικῶν τουλάχιστον κινήματων πού τὸν ἔχουν ἐνσωματώσει. Ἡ διδασκαλία τους αὐτοκαταργεῖται, ἐνῶ τὰ λαϊκιστικὰ-ἐθνικιστικὰ κατάλοιπα λειτουργοῦν ὀσμωτικά σέ πλατιὰ λαϊκὰ καὶ μικροαστικὰ στρώματα, βορᾶ τῆς ἐκάστοτε κυρίαρχης ἰδεολογίας, ἢ ὅποια, ὡς πῶς ἰσχυρὴ, τὰ οἰκιοποιεῖται καὶ τὰ κατευθύνει γιὰ νά ἐξυπηρετήσει δικές της ἐπιδιώξεις. Καὶ ἡ ἀπωλεσθεῖσα νεοελληνικὴ ταυτότητα θά θρηνηθεῖ εἰς τὸν αἰῶνα.

Χρύσα Προκοπάκη

“Εμπορος πατήρ πάντων

Στράφι πήγαν οι κόποι και οι διαφημιστικές εξορμήσεις των παγωτατζήδων. Βάζοντας τό άμάξι πριν από τό άλλογο, πού θά ’λεγαν και οι παλαιότεροι, βιάστηκαν νά κυκλοφορήσουν τό παγωτό «Χείζειλ - Παναθηναϊκός», πριν καλά καλά προλάβει νά επιβληθεί ή άνοιξη. (Τό «Χείζειλ», γιά τούς μή φιλάθλους, είναι τό στάδιο των Βρυξελλών όπου θά γίνει ό τελικός του κυπέλλου πρωταθλητριών Ευρώπης, μεταξύ Λίβερπουλ και Γιουβέντους, καταπώς φαίνεται από τά άποτελέσματα των πρώτων ήμιτελικών αγώνων).

Τελικά, τό βράδυ εκείνο τό πένθιμο της Τετάρτης, τό βράδυ του βαρύτατου 4-0, 10 του Άπρίλη, δέν υπήρχε ό ΤαΡΑΣης γιά νά «πιάσει» τόν δαιμόνιο Ίρλανδό Ράς, κι ό ΚυΡΑΣτας δέν τά κατάφερε

νά του κλείσει τήν όδόν τήν άγουσα στά δίχτυα.

Τζάμπα λοιπόν ή εθνικοποίηση και κρατικοποίηση των παναθηναϊκών πόθων. Τζάμπα οι προτροπές του Γιάτσεκ Γκμόχ γιά τήν άνέγερση αγαλμάτων των ποδοσφαιριστών του «τριφυλλιού» σε κάθε στάδιο και πλατεία. Τζάμπα κι οι φόβοι των “Άγγλων και των Τάμς της Κυριακής, 7.4.85, γιά τό “penalty of playing Panathinaikos”, επειδή λέει ό Βαρδινογιάννης εξαγοράζει διαιτητές.

Τζάμπα και ή φιλοκερδής παρέμβαση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Κι άπόμεινε τό παγωτό, τραγική ειρωνεία, πιστοποιητικό της άθεράπευτης αισιοδοξίας μας. Και του δαιμονίου της φυλής βέβαια. Καλή μας όρεξη λοιπόν.

ΣΤΑ ΠΑΣΧΑΛΙΝΑ ΤΑ ΣΙΝΕΜΑ

Τά Χριστούγεννα τά πράγματα είναι εύκολα γιά τούς ιδιοκτήτες των κινηματογραφικών αίθουσών. Μεγαλώνουν τή δόση της κωμωδίας, γιά τό σχολάζουν πισιρικομάνι, βάζουν και καμιά υπερπαραγωγή παραπάνω και εισπράτουν τό εκατοπεννητάρι με ήσυχη τή συνείδησή τους.

Τίς μέρες του Πάσχα όμως πρέπει νά επιδείξουν τήν ευελιξία τους, νά κατορθώσουν δηλαδή νά ικανοποιήσουν ταυτόχρονα Χριστιανούς και άντίχριστους, νηστεύοντες και μή νηστεύοντες. Άνασύρονται ως εκ τούτου παμπάλαια δράματα θρησκευολογικά (Βαραβάς, Ό υιός του άνθρώπου, Βίβλος, Σαμψών και Δαλιδά κ.λπ.) ή ιστορικά (Ή μάχη του Μαραθώνος, Σπάρτακος, Όμηρου Όδύσσεια...) που έχουν διαπαιδαγωγήσει γενιές και γενιές. Μερικοί αίθουσάρχες προτιμούν τόν Τζεφίρελι και τίς δικές του εκδο-

χές περί του θείου δράματος, παραβλέποντας τίς καθολικές άποκλίσεις του.

“Άλλοι πάλι άντιμετωπίζουν τήν άμηχανία γορδία δικαίω: τό κλείνουν. Σ’ αυτή τήν κατηγορία συγκαταλέγονται φυσικά οι κινηματογράφοι αυτοκινητών (κοινώς drive-in). Άβάντι drive-in, Έλλάς drive-in και Drive-in σκέτο «άργούσαν λόγω της Μεγάλης Έβδομάδας». Στην ίδια λογική υπετάγησαν και εύαριθμοι από τούς άρμόδιους γιά τή σεξουαλική άγωγή των Νεοελλήνων.

Και υπάρχουν και κάποιοι άλλοι πού παίρνουν κατά γράμμα τίς χριστιανικές επιταγές περί του διχασμού του άνθρώπου και χτυπάνε μιά στό πνεύμα και μιά στό σώμα. Παρουσιάζονται λοιπόν μεγαλοβδομαδιάτικα χαριτωμένα δίδυμα σαν και τούτα: Μαρία ή Μαγδαληνή και ό Θεάνθρωπος σύν Τρελές κούρσες, άπίθανες πλάκες ή Τά πάθη του Χριστού σύν Σούπερμαν Νο 3.

Και ό Θεός και ό Μαιμωνάς δηλαδή. “Όπως κάθε μέρα. “Όπως όλοι.

Λάμπρος Θεώνης

ΑΒΕΡΟΦ (Τηλ. 651.061)
Μαρία Μαγδαληνή και ό
Θεάνθρωπος και Τρελές
κούρσες άπίθανες πλάκες

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (Τηλ.
739.571) Τα πάθη του Χρι-
στού και Σούπερμαν Νο3

ΑΒΑΝΤΙ ΝΤΡΑΪΒ ΙΝ
(20 χιλ Αθηνών - Σπά-
των τηλ. 6666474) Ε-
ναρξη 7 μ.μ. Λόγω Με-
γάλης Έβδομάδος αργεί

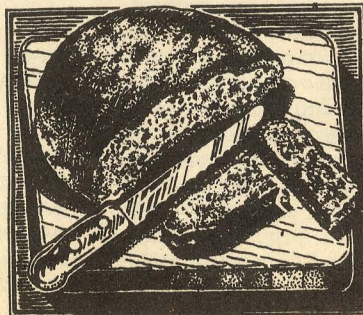
ΜΙΤΣΙ (Κουκάκι τηλ.
9223988) Ο Βαραβάς (Κ)

ΕΛΛΑΣ ΝΤΡΑΪΒ ΙΝ
(Βάρης - Κορωπί τηλ.
8970170-71) Εναρξη 7
μ.μ. Λόγω Μεγάλης Ε-
βδομάδος αργεί

ΑΜΑΛΙΑ (Κολιάτσου τηλ.
2283151) Η Βίβλος (Κ)

ΣΙΝΕΑΚ (Οδός Καρα-
σκου τηλ. 4115354) Ο
Υιός του Ανθρώπου (Κ)

ΝΤΡΑΪΒ ΙΝ (410 χιλ Α-
θηνών - Λαμίας τηλ.
0295-98300) Λόγω Με-
γάλης Έβδομάδος αργεί

ΑΠΟΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΜΙΑΣ ΛΕΞΗΣ

Πάντα άναρωτιόμουν γιά τήν προέλευση τής λέξης «άριστερά» ώσπου πρόσφατα, άνοιγοντας ένα παλαιό βιβλίο του 18., μέ μεγάλη μου έκπληξη βρήκα αυτή τή λέξη μέ δασεία. Στην πρώτη σελίδα μάλιστα πού εμφανιζόταν, υπήρχε μιά σαφέστατη παραπομπή:

«Άριστερά: έκ του χαριστερά διά μετατροπής του χί εις δασείαν».

Μέ νέους όρίζοντες νά άνοιγονται στους προβληματισμούς μου, άρχισα νά μελετώ έμβριθώς τά πολιτικά πράγματα στή χώρα μας σέ σχέση μέ τά έκλογικά άποτελέσματα τής μεταπελευθερωτικής περιόδου, όπου και διαπίστωση πώς τά ποσοστά τής άριστεράς πάντα ήταν μιά του ύψους μιά του βάθους.

Έπειδή όμως στή χώρα μας έκτός από τήν άριστερά έχουμε τούς καλούς και τούς κακούς, διαπίστωση και τό έξής φαινόμενο: αύξηση των κακών, αύξηση τής άριστεράς — πτώση των κακών, στά τάρταρα ή άριστερά.

(Σ' αυτή τήν περιεργή χώρα πού ζούμε, υπάρχουν και οι παράξενοι, μιά φυλή πού ή προέλευσή της χάνεται στά βάθη των αιώνων και πού είναι μέ τό δικό της τρόπο χαριστερή, αλλά επειδή δέν είναι του παρόντος, έλπίζω νά μου δοθεί ευκαιρία νά επέκταθώ σέ άλλο σημείωμα επ' αυτού. Τό αναφέρω άπλώς γιά νά έχουμε πλήρη εικόνα του πράγματος).

Ήθικον δίδαγμα: Οι καλοί γιά νά ριζούνε τούς κακούς, πάντα ζητούσαν οι άνθρωποι νά βάλει τό χεράκι της ή άριστερά (χαριστικά κι άγύριστα πού λένε). Χάρισε χάρισε λοιπόν, τής έμεινε ή ρετσίνα.

Κλείνοντας αυτό τό μικρό σημείωμα, δέν άντέχω στον πειρασμό νά μιλήσω γιά τή γιαγιά μου πού συχνά-πυκνά μου 'λεγε τήν ίδια πάντα ιστορία γιά μιά χώρα μέ καλούς, κακούς και παράξενους.

Ποτέ όμως δέν μου μίλησε γιά άριστερους και σκέφτομαι πώς δέν πρέπει νά υπήρχαν σ' εκείνη τή μακρινή χώρα γιατί θά μου τό 'λεγε — τρελαινόταν νά περιγράφει λεπτομέρειες ή μακαριτίσσια.

Γιώργος Οικονόμου

Εικόνα σου είμαι και σου μοιάζω

Χαριτωμένη άπάντηση στους σταυριανομάχους και τούς πιθηκοκτόνους. Άντιγράφουμε από τό Βήμα του Σαββάτου, 6.4.1985.

«Οι πίθηκοι ενός βρετανικού ζωολογικού κήπου έπλητταν τόσο πολύ πού οι άρχές του κήπου έγκατέστησαν στό κλουβί τους μιά τηλεόραση. "Η τηλεό-

ραση είναι άσπρόμαυρη, και ξέρω ότι οι πίθηκοι θά προτιμούσαν έγχρωμη", δήλωσε ό Τόνι Ρίλεϊ, διευθυντής του ζωολογικού κήπου του Μπράτον Φλέμινγκ, στό Ντέβον. "Η τηλεόραση πάντως τούς γοητεύει, και τούς άπασχολεί όταν δέν υπάρχουν επισκέπτες", πρόσθεσε.

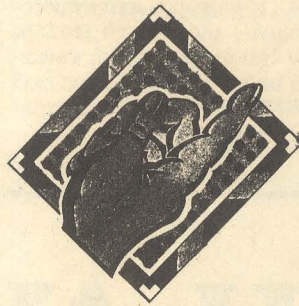
"Τά αγαπημένα τους προγράμματα, είναι οι ίπποδρομίες, και οι έκπομπές γιά τά ζώα", πρόσθεσε ό διευθυντής».

Κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν. Καί κατά τās γραφάς.

Διά ταυτα...

Στόν άγώνα κατά τής καταρμένης γραφειοκρατίας και των λερναιούδροειδών επιδόσεων τής, δημοσιεύουμε τεμάχιον εμφαινον τίς έκπληκτικές γλωσσικές άκροβασίες τής νομαρχίας Σάμου, (28.3.85). Έπανερχόμαστε γιάτί, στό 13ο τεύχος μας, ακριβώς ένα χρόνο πριν, νομίζαμε πώς τό σχετικό ρεκόρ τό κατείχε ή νομαρχία Εύβοίας πού άράδιασε άπνευστί έκατόν τριάντα όκτώ (138) λέξεις. Φρουδες έλπίδες.

Τό μονοτονικό έχει όπωσδήποτε άποκεντρωθεί αλλά αυτή είναι και ή μόνη άλλαγή στά τυποποιημένα έγγραφα των ύπουργείων, των δήμων και των κοινοτήτων. Ίδου λοιπόν έκατόν πενήντα όκτώ (158) λέξεις εντός μιάς και μόνον προτάσεως. Καί όκτώ (8) άλλεπάλληλα διά, έτσι, ...διά νά γίνονται τά πράγματα άπλά και κατανοητά.

Ό σκοπός και τά μέσα

Είναι μερικές φορές λοιπόν πού ξεχνιούνται οι βαρύγδουποι εκείνοι χαρακτηρισμοί περι (άντικειμενικά και ύποκειμενικά) «συνοδοιπόρων τής αντίδρασης», περι «άναρχοφασιστοειδών» και «έξωνημένων βουτρομπυμπέδων».

Στήν προκειμένη περίπτωση άποκαλούνται μέ τό όνομά τους, έξοβελίζονται οι ήθικίστικες επιδωμιλεύσεις και συχωρούνται οι καχεταιρείες. Γράφει λοιπόν ή Πολιτική, τό πολιτικό ένθετο δηλαδή του Φιλάθλου (ό έστί μεθερμηνεύμενον ή Αύριανή, τουτέστιν ό «σθεναρός στυλοβάτης» τής Άλλαγής), στις 6 του Άπρι-

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΣΑΜΟΥ Δ/ΝΣΗ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΔΗΜΟΠΡΑΣΙΑΣ

Από τήν Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών Νομαρχίας Σάμου εκτίθεται σε δημοπρασία με σφραγισμένες προσφορές η ανάδειξη ανόδου εκτελέσεως διά κατ' αποκοπή τιμημάτων του έργου «Ανέγερση Νηπιαγωγείου Κοκκαρίου» όπως λεπτομερώς περιγράφεται σε όλα τα συμβατικά στοιχεία της μελέτης, διά του συστήματος δημοπρασίας διά συμπληρώσεως τιμολογίου, διά το μέρος των εργασιών των αποτιμημένων διά κατ' αποκοπή τιμημάτων εν συνδυασμώ προς το σύστημα δημοπρασίας διά ποσοστού εκπτώσεως μετά γενικού ορίου, διά έτερο μέρος των εργασιών των αποτιμημένων διά τιμών μονάδος, συμφώνως προς τις διατάξεις του Π.Δ./τος υπ' αριθμ. 475/76 (ΦΕΚ Α 10-7-1976) εκτελέσεως του Ν.Δ. 1266/1972 περί εκτελέσεως των δημοσίων έργων κατά τις διατάξεις του Π.Δ. 721/79 «περί τροποποίησης και συμπληρώσεως του Π.Δ. 475/76 και της υπ' αριθμ. Φ. 600.2/24208/1305/24.2.1978 αποφάσεως του κ. υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων περί της δυνατότητας ενιαίας δημοπρασίας οικοδομικών εργασιών και ηλεκτρομηχανολογικών εγκαταστάσεων Σχολικών κτιρίων συνολικής κατά τον προϋπολογισμό της δαπάνης δρχ. τεσσάρων εκατομμυρίων πεντακοσίων χιλιάδων (4.500.000) μετά των απροβλεπτών υπό τους κάτωθι όρους:

λίου, τήν έπομένη τής νεοδημοκρατικής συγκεντρώσεως στό Σύνταγμα:

«Όι όπαδοί τής άξιωματικής αντιπολίτευσης ήταν έριστικοί και έβριζαν όποιονδήποτε νόμιζαν γιά όπαδό άλλης παράταξης. Κάποια όμάδα από τούς έριστικούς αυτούς όπαδούς «βρήκε τό δάσκαλό της» από τούς άναρχικούς στήν περιοχή των Έξαρχείων άφού όταν τούς προκάλεσαν, οι άναρχικοί άπάντησαν μέ γιαούρτια και σάπιες ντομάτες».

Τά δικά μας δικά μας και τά δικά τους και πάλι δικά μας.

ΠΕΡΙ

ΠΑΗΡΟΥΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ

Στή μικρή συμβολή μου στή: «Συζήτηση για την άριστερά», που δημοσίευσε το Νοέμβριο του 1984 (τεύχος 27), επιχειρούσα να διατυπώσω κάποιους πολιτικούς τρόπους διεκδίκησης της αυτονομίας της ανανεωτικής άριστερας. Από τότε, πολλά έχουν αλλάξει, αλλά τό ζητούμενο αυτό —ή εμφάνιση μέσα στην άριστερά ενός ρεύματος που δέν αποδέχεται να απαλλοτριωθεί ή αυτονομία του στο βωμό των όποιων «εθνικών» ή «άλλαγιακών» σκοπιμοτήτων— δέν έπαυε να απασχολεί αρκετούς. Καί τίς στήλες σου. Ίδιαίτερα μετά τό «μεγάλο κόλλο» του Άνδρέα.

Τολμώ όμως να πώ ότι ή κίνηση αυτή του ΠΑΣΟΚ ήταν τόσο αποτελεσματική —ήταν γερό χτύπημα στην άριστερά, θέλω να πώ— ώστε έφυγε τό έδαφος κάτω από τά πόδια εκείνου άκριβώς του τμήματος της άριστερας που ήταν πίο κοντά στή διεκδίκηση της αυτονομίας της.

Από τίς στήλες σου δημοσιεύθηκαν άφθονα κείμενα «καθαρής πολιτικής», κείμενα που άδιαφορούν για την άρθρωση των τελευταίων πολιτικών διαδικασιών με τίς κοινωνικές διαδικασίες, με την συγκυρία της πάλης των τάξεων. Η σχετική αυτονομία της πολιτικής έγινε άπόλυτη. Όλα αυτά όμως τά διαβάσαμε στό Βήμα, στήν Καθημερινή, στήν Αύγή. Καί όμολογώ ότι με εξαίρεση τά κείμενα του Πέτρου Πιζάνια και του Άγγελου Έλεφάντη —πού συστηματικά και σταθερά επιμένουν στή σύνδεση της πολιτικής με όλα όσα την υπερκαθορίζουν— στό τεύχος 36, τά υπόλοιπα δέν έχουν να προσθέσουν τίποτα στόν προβληματισμό που άνέ-

πτυξε ό Θαν. Γεωργακόπουλος στήν Αύγή, στίς 23.3.1985.

Καί φτάσαμε αίσίως στό τεύχος 37, να διαβάσουμε ότι ή στάση του ΚΚΕ έσωτ. στό ζήτημα Σαρτζετάκη είναι «άριστερό» λάθος, «έξίσου όλεθριο» με τό δεξιό της παλιάς ΕΑΔΕ. Τής ...γαλάζιας έννοείται, όχι της πράσινης. Μήν τύχει και μείνει ό Σχολιαστής (τεύχος 25) μοναδικό μνημείο ύπερπολιτικής επιπολαιότητας όταν γράφει ότι τό τέχνασμα του Ά. Παπανδρέου έχει σάν συνέπεια «ή εθνική ένότητα, αυτή ή παραλυτική κατάσταση άδυναμίας έκφρασης των κοινωνικών, ταξικών, πολιτικών και ιδεολογικών αντιθέσεων, παραχωρεί τή θέση της σ' ένα μέτωπο ρήξης με τή δεξιά» (διά χειρός Άν. Λαζαρίδου).

Δέν θά περίμενε βέβαια κανείς τά τελευταία γεγονότα να έμπνεύσουν τό γράψιμο μιās νέας 18ης Μπρμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη. Άλλά όχι και να ισχυριζόμαστε, και μάλιστα χωρίς διάθεση πλάκαας, ότι διεκδικούμε την πολιτική αυτονομία της άριστερας αφήνοντας τόν Μάρξ στό πίο σκοτισμένο ντουλάπι, πετώντας τόν Πουλαντζά στά σκουπίδια του φωταγωγού και κάνοντας κι εμείς, πίσω από τόν Άνδρέα, «γιουρούσι στό έποικοδόμημα», μιά και τό ΠΑΣΟΚ «δέν έχει άντικειμενική κοινωνική υπόσταση» και μόνο εκεί πάνω μπορούμε να άναμετρη-

θούμε μαζί του.

Άλλά νομίζω ότι τό έρώτημα «μήπως είστε ΚΟΔΗΣΟ» έχει άπαντηθεί έδώ και πολύ καιρό.

Άντίθετα, τό έρώτημα ως πότε ή ελληνική άριστερά θά συνεχίσει να είναι άνίκανη να εφαρμόσει και να άναπτύσσει δημιουργικά τό μαρξισμό στήν εποχή της και στόν τόπο της, άρχίζει να άποκτά διαστάσεις τραγικές. Παρά τά πολλά σέ ποσότητα και ποικίλα σέ άπόψεις που γράφονται από τίς στήλες σου, από τήν Αύγή, από τόν Σχολιαστή κ.λπ., παρότι προκαλείται από θεούς και δαίμονες.

Ός πότε έραγε τά κάθε λογής ΠΑΣΟΚ θά μάς πείθουν ότι ή μοίρα μας είναι ή γυάλινη βιτρίνα του πολιτικού «έποικοδομήματος» —έκει που παίζεται τό «έργο»— για να μπορούν εκείνα άνερόχλητα να δικτατορεύουν στίς καρδιές και στό μυαλά των ζωντανών και εθραυστων ανθρώπων;

Τό συγκεκριμένο ΠΑΣΟΚ του Άνδρέα πάντως, πρέπει να τό πολεμήσουμε. Όχι κριτικά, αλλά άνταγωνιστικά. Άλλά κοινωνική υπόσταση έχει. Διαφορετικά θά ήταν φάντασμα κι εμείς Δονκιχώτες. Τό άδύνατο σημείο του, πάντως, δέν είναι στό έποικοδόμημα.

Με πολλή φιλία
Γιώργος Ριτζούλης
Θεσσαλονίκη

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΣ
ΠΟΛΙΤΗΣ

Κέκροπος 2, Άθήνα 105 58,
τηλ. 32.39.645

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης, Γιώργος Καρράς, Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Έφη Άβδελα, Δήμος Γεωργίου, Μαριάννα Δήτσα, Μάκης Καβουριάρης, Διονύσης Καφέλης, Βάσω Κινητή, Παύλος Κρέμος, Δημήτρης Κυρτάδας, Σταύρος Λιβαδάς, Λεωνίδας Λουλούδης, Γρηγόρης Μανιαδάκης, Γιώργος Μαργαρίτης, Μαρίνα Μείντάνη-Παπαγιαννάκη, Μιχάλης Μοδινός, Άρτισειδής Μπαλτάς, Παντελής Σπ. Μπουκάλας, Γιώργος Μπράμος, Λευτέρης Παπαγιαννάκης, Πέτρος Πιζάνιας, Έλένη Πορτάλιου, Χρύσα Προκοπάκη, Νόρα Σκουτέρη, Γιάννης Τσιώμης

- Σκίτσα Χρήστου Πικριδά
- Έξώφυλλο Μαργαρίτας Άπέργη • Τή διόρθωση των δοκιμών έκανε ό Παντελής Σπ. Μπουκάλας, τή σελιδοποίηση και τό μοντάζ όλοι μαζί, τήν άναπαραγωγή των φίλων ή Χριστίνα Άναστασίου, τή φωτοστοιχειοθεσία ή Άννα Γιακα, ή Γεωργία Μπαρούδου και ή Άλίχη Πελεκάνου
- Έκδότης, ό Ά. Έλεφάντης, Μάρκου Μουσούρου 34
- Διαχείριση, Σπύρος Δελέγκας • Διαφημίσεις, Χριστίνα Άναστασίου • Έκτύπωση Όφσετ, Χαϊδεμένος, ΑΕΒΕ, Λεωφ. Βουλιαγμένης 426, τηλ. 99.40.997 - 99.40.944
- Φωτοστοιχειοθεσία ΠΟΛΙΤΗΣ, Κέκροπος 2, τηλ. 32.28.791

Η ΑΥΓΗ

ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Η νέα εφημερίδα της Κυριακής σας.

Συνδρομή έσωτερικού: Έτήσια (26 τεύχη) 2.000 δρχ. Έξάμηνη 1.000 δρχ.
Συνδρομή έξωτερικού: Εύρώπη έτήσια 2.800 δρχ., έξάμηνη 1.500 δρχ. Άλλες χώρες, έτήσια 3.000 δρχ., έξάμηνη 1.700 δρχ.

ΤΡΑΠΕΖΕΣ - ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΔΡΧ. 5.000. Η ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ